GH. PAVELESCU

MANA
IN FOLKLORUL ROMÂNESC

CONTRIBUȚII PENTRU CUNOAȘTEREA
MAGICULUI

SIBIU - 1944

Gândirea

noastră este o creație a trecutului. In practicile populare păgâne, în superstițiile poporului nostru, trăesc evenimentele psihologice ale trecutului și simbolismul cunoașterii primitive. Gândirea simbolică îndepărtează pe om pentru întâia dată de concepția primitivă și-l îndreaptă spre ideea de amintire și concept.

R.. R. Schmidt, L'aurore de l'esprit humain. Paris, 1936, p. 7, 9.

Magia

este înăscută în om, ea nefiind decât exteriorizarea unei dorințl de care îi este plină inima. înainte de a filosofa omul trebue să trăiască. Savanții și filosofii sunt prea înclinați să creadă că gândirea se exercită la toți oamenii ca la ei, pentru plăcere. Adevărul este că ea vizează acțiunea și dacă se găsește la primitivi în mod real puțină filosofie, aceasta e mai mult trăită decât gândită.

H. Bergson, Les deux sources de la morale et de la religion. Paris, 1934, p. 177, 174—175.

Mana

este una din ideile tulburi de care noi ne credem emancipați și pe care în consecință o înțelegem numai cu mare greutate. Ea este obscură și vagă, dar cu toate acestea de o întrebuințare extrem de precisă. Este abstractă și generală și totuși plină de concret. Mana este ceea ce face valoarea lucrurilor și a oamenilor, valoare magică, religioasă și chiar socială.

H. Hubert și M. Mauss, L'Année Sociologique. Paris, vol. VII, p. 109.

MANA IN FOLKLORUL ROMÂNESC

GH. PAVELESCU

Dnei A. Goţia,
pt. interesul cel
poarte folklorului.
Sibiu, 28 I 1972
Gh. Pavelescu

MANA
ÎN
FOLKLORUL ROMÂNESC

CONTRIBUŢII PENTRU CUNOAŞTEREA
MAGICULUI

SIBIU * 1944

Prefață

Intr'o lucrare anterioară întitulată „Cercetări asupra magiei la Românii din Munții Apuseni" am încercat să prezentăm dimensiunile și funcția fenomenului magic în concepția de vieață a satului românesc. Potrivit programului stabilit atunci facem un pas mai departe pentru a analiza „structura" fenomenului magic. In acest scop am ales noțiunea „mana" din motivul că este cea mai generală ca extensiune geografică și în același timp caracteristică pentru gândirea magică. Cum însă analiza logică are o priză prea redusă față de un concept atât de primar, cum este „mana", am preferat ca în locul generalităților să prezentăm faptele descriptive în care apare noțiunea manei și numai după aceea să facem analiza cuvenită. Astfel materialul folkloric întrebuințat nu are scop în sine, ci e un simplu mijloc pentru o descriere implicită a „manei". Din același motiv am căutat să reducem cât mai mult posibil imensul material de fapte și să înlocuim metoda comparativ-istorică — obișnuită în acest domeniu — cu cea tipologică.

Trebue să mai amintim în acest loc că lucrarea prezentă a fost elaborată în condițiile neprielnice ale anilor 1940—1942 și cu modestele posibilități bibliografice oferite de Biblioteca Academiei Române și a câtorva biblioteci zise de „specialitate" dela Universitatea din București și Sibiu. In afară de materialul publicat și de cel adunat personal la teren, ne-au fost deosebit de folositoare manuscrisele Academiei Române, dar mai ales bogata „Arhivă de Folklor" a Academiei Române, condusă de d-l Ion Mușlea, precum și Arhiva Seminarului de Sociologie al d-lui prof. Dimitrie Gusti dela Universitatea din București și Arhiva Muzeului Etnografic de pe lângă Universitatea din Cluj-Sibiu, condus de d-l prof. Romul Vuia.

Nu mai puțin importante au fost pentru noi, în elaborarea acestui studiu — și a altora din domeniul magiei românești — îndemnurile și sfaturile personale primite din partea d-lui prof. Lucian Blaga, care a binevoit să accepte această lucrare ca teză de doctorat în „Fi-

losofia Culturii". D-sale, precum și celorlalți membri (ai comisiei examinatoare: D. D. Roșea (decan), C. Sudețeanu (referent), Em. Petrovici și L. Rusu, le suntem recunoscători pentru unele observații de detaliu.

Lucrarea ar fi mai așteptat poate mult timp în manuscris, dacă n'am fi întâlnit înțelegerea largă a d-lui prof. Dr. Iuliu Hațieganu, Rectorul Universității din Cluj-Sibiu, care a binevoit a aproba cheltuielile tiparului din fondurile Universității. Pentru aceasta îi exprimăm cele mai sincere mulțumiri.

Sibiu, 31 Octomvrie 1942.

Cuprinsul

Pagina

I. Mana în culturile folclorice . . . . . 11—26

1. *Mana la popoarele primitive* 11
2. *Mana biblică* 16
3. *Mana în antichitate greco-romană* 19
4. *Mana în folklorul european* 21
5. *Mana la Români* 22
6. *Observații asupra folklorului magic la Români* 24

II. Sensurile manei la Români . . . . . 27— 32

1. *Influențe biblice* 27
2. *Mana grâului si a laptelui* 28
3. *Reminiscențe de magie primitivă* 30

III. Rituri pentru conservarea manei . . . . . 33— 54

1. *Semne de îmbelșugare și roadă multă peste an* 33
2. *Tehnica magică dublează tehnică pozitivă* 34
3. *Practici pentru rodul pomilor si al viței de vie* 34
4. *Practici pentru norocul la pescuit și vânat* 35
5. *Rituri pentru conservarea manei grâului* 36
6. *Rituri la primul fătat al vacii* 38
7. *Credințe și practici la diferite ocazii* 44
8. *Practici contra vrăjitoarelor* 46
9. *Practici legate de sărbătorile anului* 47
10. *Obiceiuri și practici la Sf. Gheorghe* 48

IV. Luarea sau furarea manei . . . . . 55— 65

1. *Luarea manei dela grâu* 55
2. *Mana laptelui. Descântarea obiectelor furate din apropierea vacii căreia vrei să-i iei mana* 59
3. *Culegerea de rouă* 61
4. *Alte sisteme* 63
5. *Transmiterea laptelui furat la o vacă de lemn* 64
6. *Credințe despre vrăjitoarele de mană* 64

V. Aducerea manei . . . . . 67—78

1. *Cum se cunoaște vaca a cărei mană a fost furată* 67
2. *Aducerea obiectelor dela casa unde se află mana* 67

Pagina

3. *Acțiuni săvârșite asupra obiectelor ce stau in legătură cu vaca fără mană* 68
4. *Alte procedee pentru aducerea manei* 69
5. *Practica descântatului* 70
6. *Descântecul cu intervenția Maicii Domnului* 71
7. *Intervenția altor sfinți* 75
8. *Invocarea stelelor* 76
9. *Invocarea furnicilor* 76
10. *Strigarea laptelui* 77
11. *Alte teme ale descântecului de mană* 78

VI. Vrăjitorii de mană . . . . . 79— 90

1. *Numele vrăjitorilor de mană* 79
2. *Originea și fizionomia vrăjitorilor* 81
3. *Activitatea și puterile strigoilor* 82
4. *Metamorfozele strigoilor* 83
5. *Vederea strigoilor* 85
6. *Aducerea strigoilor* 86
7. *Eficacitatea riturilor de mană* 87
8. *Lapte dela inima carului* 88
9. *Păcatul vrăjitorului de mană* 88

VII. Analiza conceptului de mană . . . . . 91—99

1. *Agentul mânu* 91
2. *Condițiile ritului mana* 92
3. *Legile magice* 94
4. *Mana în relație cu alte valori* 96
5. *Natura manei* 97
6. *Originea manei* 98
7. *Concluzii* 99

Das Mana in der rumänischen Volkskunde . . . . . 101—113

Bibliografie . . . . . 115—132

Notă

In notițele bibliografice privitoare la materialul românesc ani întrebuințat următoarele prescurtări pentru lucrările mai des citate:

ANUAR = *Anuarul Arhivei de Folklor a Academiei Române.*
BÎRLEA = */. Bîrlea, Cântece poporane din Maramureș.* Vol. 11. 1924.
CIAUȘANU = *Gh. F. Ciaușanu, Superstițiile poporului român.* 1914.
GOROVEI = *A. Gorovei, Credințe si superstiții.* 1915.
MARIAN = S. *Fl. Marian, Sărbătorile la Români.* Vol, III, 1901.
RĂD.-CODIN = *C. Rădulescu-Codin si D. Mihalache, Sărbătorile.* 1909.
VORONCA = *Elena Niculiță-Voronca, Datinile si credințele.* 1903.
Ms. AF. = *Manuscris al Arhivei de Folklor a Academiei Române.*
Ms. AR. = *Manuscris al Academiei Române.*
Ms. AME. = *Manuscris al Arhivei Muzeului Etnografic, Sibiu.*
Ms. SEM. S. = *Manuscris al Seminarului de Sociologie, București.*
Ms. P. = *Manuscris Pavelescu (Cercetări personale).*

Restul prescurtărilor, urmând regula generală, pot fi ușor identificate cu ajutorul "Bibliografiei" dela sfârșitul lucrării.

I. Mana în culturile folklorice

1. *Mana la popoarele primitive; 2. Mana biblică;* 3. *Mana în antichitatea greco-romană;* 4. *Mana în folklorul european;* 5. *Mana la Români;* 6. *Observații asupra folklorului magic la Români.*

1. Cercetările etnologice dela sfârșitul secolului trecut se îmbogățesc prin lucrarea lui Codrington asupra Melanezienilor cu un nou termen, ce va fi mult discutat în legătură cu teoria magiei și istoria religiilor. Este *„mana"*. Cuvântul, aparținând cercului de cultură melanezian, se găsește și în Indonezia și Polinezia din Madagascar până în Havai. El însemnează *„forță"* sau *„putere"* specială, ce se manifestă în efecte singulare și neobișnuite. Un arbore care produce fructe mai bogate, o armă care doboară mai mulți dușmani, un om care are noroc la vânat sau pescuit, ș. a. își datoresc, după credința primitivilor, eficacitatea lor *manei* ce se găsește în ele. Ideea se întâlnește, sub nume diferite și cu o variată gradație de semnificație — oscilând între noțiunea de forță impersonală și cea de personalitate individuală de caracter sacru și divin [1] — la mai multe populații primitive: *„orenda"* la tribul Huroni al Irochezilor, *„wakanda"* la tribul Dakotas al populației Sioux, *„manitowi"* la tribul Objibwa al Algonchinilor din America de Nord, și neprimitive: *„kami"* în Arhipelagul japonez, *„brah-man"* în India antică, *„baraka"* la Musulmani,[2] etc.

Prin cercetările ulterioare lui Codrington, fie referitoare la mana, fie la orenda, manitowi și alte sinonime, discuțiile asupra manei s'au intensificat. Unii au văzut în *„mana"* ideea religioasă în forma

[1] R. PETTAZZONI, *Mana.* In: *Enciclopedia italiana.* Roma, 1924, vol. XXII, p. 76.

[2] Alte sinonime vezi la H. HUBERT și M. MAUSS. *Esquisse d'une théorie générale de la magie.* In: *L'Année Sociologique,* An. VII, p. 112; D. ESSERTIER, *Les formes inférieures de l'explication.* Paris, 1927, p. 129 și P. W. SCHMIDT, *Origine et évolution de la religion.* Paris, 1931, p. 208.

ei cea mai elementară, independentă de credințele animistice, un fel de preanimism (R. Marett), iar alții o derivație a totemului în legătură cu noțiunea „sacrului" (E. Durkheim). Mai târziu Lehmann, elevul lui Wundt, a stabilit că sensul fundamental al termenului „mana", din care derivă toate celelalte, vine dela verbul: *a acționa în mod eficace,* iar rădăcina este „potențial supranatural al unei eficacități active".[3] Baizându-se pe descrierile manei, unii autori (Mauss-Huberl. Bergson. Essertier) au definit mana și ca un *ansamblu de valori aspirate,* o obiectivare a aceea ce este gândit, iubit și dorit. Ideea manei apărând însă foarte tulbure pentru conștiința noastră, cercetătorii, care s'au ocupat cu ea, au trebuit să renunțe la o analiză logică, mulțumindu-se cu simple descrieri.

Astfel Codrington spune că pentru Melanezieni mana este „o forță imaterială. într'un anumit sens supranaturală, dar care se manifestă prin forță fizică, sau prin orice fel de putere și superioritate pe care o posedă omul. Ea nu este fixată pe un obiect determinat putându-se găsi pe orice fel de lucru". Iar în altă parte: „Mana este elementul activ în tot ceea ce fac oamenii și în tot ceea ce cred că pot să facă în cadrele magiei. Datorită acestei puteri oamenii pot controla și dirija forțele naturii, pot face ploaie sau timp frumos, calm sau furtună, a aduce sau a alunga boalele, a prezice viitorul, a aduce fericirea sau nenorocirea. Din această credință derivă tot ce se numește magie și vrăjitorie ... Ea nu aparține unei clase speciale de magicieni, ci fiecare om de un anumit rang intră în contact cu mana și urmărește câteva practici oculte".[4] In schimb Hubert și Mauss susțin că mana este o substanță independentă, transmisibilă și contagioasă, dar nu poate fi mânuită decât de individualități cu mană și prin rituri speciale numite „mana". Ea este astfel rând pe rând și în același timp calitate, substanță și activitate. Reprezentarea ei este de natură materială: se aude, se vede degajându-se din lucrurile în care se află, ea face sgomot în frunze, pleacă sub formă de nori sau flăcări.[5] Mana nu aparține în mod special spiritelor. Ea poate aparține și unei pietre, care produce re-

[3] FR. LEHMANN, *Mana. Der Begriff des „ausserordentlichwirkungsvollen" bei Südseevölkern.* Leipzig, 1922, p. 6.
[4] R. H. CODRINGTON, *The Melanesias.* Oxford, 1891, p. 118 și 191. Citat de G. GURVITCH, *Essais de sociologie.* Paris, 1938, p. 186.
[5] H. HUBERT și M. MAUSS, *op. cit.,* p. 109.

colta bogată de „taros", ierbii care aduce ploaie, sau vrăjitorului și vraciului, precum și spiritelor strămoșilor, care s'au distins în viață prin acte singulare. Există deci o infinitate de ,,mană Hubert și Mauss sunt înclinați să creadă că „diversele mana nu sunt decât o singură forjă, nefixată, simplu răspândită între ființe, oameni sau spirite, lucruri și evenimente".[6] Astfel mana ar fi, după autorii de mai sus: „Ceea ce face valoarea lucrurilor și a oamenilor", „forța prin excelență, *eficacitatea veritabilă* a lucrurilor",[7] sau după expresia ce ne aparține: *„calitatea adecuată* a fiecărei ființe".[8] Datorită acestei calități plasa prinde pește, luntrea plutește pe mare, câmpul rodește, vraciul vindecă, săgeata ucide.

L e h m a n n, făcând analiza manei, distinge trei categorii: mana „tangata", care se manifestă în raporturile inter-umane, prin lupte între vrăjitori; mana animalelor, a plantelor și lucrurilor neînsuflețite, care este independentă de spirite și de conștiința omului și mana „atua", a spiritelor și divinităților, care se manifestă numai în conflictele dintre divinități, nu și în raporturile lor cu oamenii. Această clasificare îl duce pe G u r v i t c h la următoarea concluzie: „Mana în toate aceste specii, rămâne totdeauna o forță supranaturală imanentă, lipsită de superioritate și transcendență, răspândită în lumea omenească naturală și divină, înfrățindu-se peste tot cu elementele pe care le pătrunde și neidentificându-se cu niciunul din ele. Această forță se poate adăuga spiritelor și zeilor, tot așa de bine ca și sufletelor și activităților omenești, animalelor, plantelor și obiectelor neînsuflețite: ea poate de asemenea să se separe de ele, dar nu se contopește cu niciunul din aceste elemente. Ea păstrează peste tot specificitatea ei de *a fi potențial de activitate eficace in raporturile ființelor de același gen sau nivel, de același rang ontologic".*[9]

Aproximativ de aceleași caracterizări s'au bucurat și sinonimele manei. Astfel la tribul Dakotas *„wakanda"* cuprinde „tot ce este mister, putere secretă și divinitate. Toată viața este wakanda. De asemenea orice lucru care manifestă o putere, fie activă ca vânturile și norii ce se îngrămădesc, sau pasivă și rezistentă ca stânca din

[6] *Ibid.*, p. 111.
[7] *Ibid.*, p. 109 și 111.
[8] GH. PAVELESCU, *Cântec și descântec.* In: *Pagini literare.* Turda, An. VIII, 1941, p. 136.
[9] G. GURVITCH, *op. cit.*, p. 201.

marginea drumului".[10] Prin această putere misterioasă toate lucrurile sunt legate între ele, se produce o legătură între vizibil şi invizibil, între morţi şi vii. între fragment şi totalitate.[11] Cât despre *„orenda"* Huronilor. după descrierea indigenului H e w i t t, un distins etnograf, nu este nimic în natură să nu aibă orenda sa. „Zeii, spiritele, oamenii, animalele sunt dotate cu orenda. Fenomenele naturii ca furtuna, sunt produse de orenda spiritelor acestor fenomene. Orenda de asemenea este distinctă de lucrurile cărora le este ataşată în aşa grad că ea poate fi emanată şi aruncată. Spiritul făcător de furtuni aruncă orenda sa reprezentată prin nori. Orenda este sunetul pe care îl emit lucrurile; animalele care strigă, păsările care cântă, arborii care fac sgomot, vântul care suflă exprimă orenda lor. La fel vocea vrăjitorului este orenda." [12]

Având o întrebuinţare atât de variată şi răspândită noţiunea de mană, cu sinonimele sale, a fost considerată de H u b e r t şi M a u s s ca fundamentală pentru credinţa în magie, care şi-ar avea originea în concepţia manei. B e r g s o n şi elevul său E s s e r t i e r cred că mai degrabă raportul s'ar fi petrecut invers. Datorită credinţei în magia, pe care o practica omul din timpuri străvechi, a putut lua naştere un concept atât de general prin care omul magic încearcă mai curând să exprime, decât să explice succesele sale.[13] In orice caz legătura strânsă dintre magie şi concepţia manei a apărut pentru toţi cercetătorii esenţială. Întreaga mentalitate primitivă care face uz atât de mult de gândirea magică nu poate fi înţeleasă pe deplin fără analiza noţiunei de mană. La rândul ei mana nu poate fi interpretată decât în cadrele gândirii magice. De aceea nu-i de mirare că ideea unei forţe oculte se găseşte aproape în toate culturile primitive, folklorice şi chiar majore. Cercetările de până acum au descris câteva din ele. Altele îşi aşteaptă rândul. Căci deşi există o idee fundamentală a unei forţe magice, totuşi această idee îmbracă forme diferite, ca întrebuinţare şi conţinut, la diferitele po-

[10] DORSEY, *Siouan cults.* E. B. Rép. XI. p. 432—433, cit. LÉVY-BRUHL, *Les fonctions mentales dans les societés inferieures.* Paris, 1922, p. 144—145.

[11] ALICE FLECHTER, *The signification of the scalpbock,* J. A. J. XXVII, p. 437, cit. LÉVY-BRUHL, *op. cit.,* p. 143.

[12] H. HUBERT şi M. MAUSS, *op. cit.,* p. 113. Autorii întrebuinţează studiul lui HEWITT, *Huron* de origine şi etnograf distins. Cf. Bibliografia noastră.

[13] H. BERGSON, *Les deux sources de la morale et de la religion.* (1934), p. 175 şi D. ESSERTIER, *op. cit.,* p. 136.

pulații ale globului. Aceste forme variază cu atât mai mult cu cât popoarele respective sunt mai îndepărtate ca origine culturală. E suficient să amintim distanța ce desparte sensul magic al manei la Melanezieni de sensul subtil și metafizic al ,,brah-man-ului" din vechea Indie, care trădează însă același vis etern al omului: dorința de a găsi „forța misterioasă prin care se poate evada din limitele strâmte în care omul este prizonier și să găsească, fie înțelepciunea perfectă, fie atotputernicia".[14] De asemenea în cultura majoră a popoarelor musulmane mana însemnează „sens", sau „semnificație", iar în limbajul filosofic „concept" sau „o imagine a intelectului în măsura în care îi corespunde un cuvânt". In metafizică sensul special al manei este „realitate incorporală" în opoziție cu imaginea intelectuală subiectivă.[15] .

Mana fiind în primul rând ideea prin excelență magică, e natural ca urmele ei să poată fi identificate în mai multe culturi primitive și folklorice. Dar dacă în cele dintâi cercetările au scos până acum la iveală un număr impresionant de sinonime și variante, culturile folklorice ale Europei nu s'au bucurat de cercetări similare. Să fi fost lipsite străvechile culturi indo-europene, premergătoarele culturilor folklorice de astăzi, de ideea unei forțe sau substanțe magice? Iată o întrebare legitimă, ce se pune în legătură cu prezența manei în întregul spațiu de radiațiune al popoarelor și culturilor din preajma Asiei. Răspunsul nu e greu de dat, deoarece nu numai că magia europeană păstrează multe din riturile „mana", dar păstrează uneori, cu anumite sensuri reduse, însăși noțiunea de mană. Existența acestui cuvânt e desigur greu de explicat, oricâte legi linguistice am pune la contribuție, dacă n'am avea în vedere conservatismul extrem de accentuat în domeniul magiei. Și totuși realitatea este aceasta: citind descrierile manei la primitivi și cunoscând în același timp folklorul magic al poporului român, te izbești la fiecare pas de coinci-

[14] ALTRAMARE, *Histoire des idées théosophiques dans l'Inde*. Citat ESSERTIER, *op. cit.*, p. 134.

[15] *Encyclopédie de l'Islam. Dictionnaire géographique, ethnographique et biographique des peuples musulmans*, etc. Paris, 1936, vol. III, p. 241. In schimb Musulmanii au o altă noțiune, cu aproximativ aceeași semnificație ca mana melaneziană: *„Baraka"*, o forță bună, care își are originea în Dumnezeu. (Cf. ESSERTIER, *op. cit.*, p. 133.) In Coran „Baraka" are sensul de *„abundență"* a grâului, a untului, etc. (Cf. P. SAINTYVES, *Essais de folklore biblique*, p. 216), ceea ce o apropie foarte mult de mana din folklorul românesc.

dențe frapante. Firește există și multe deosebiri, căci și distanța între cercul cultural melanezian și carpatic este considerabilă. Dar deosebirile nu sunt decât un îndemn mai mult pentru a porni la cercetarea faptelor. Ce este și în ce raport stă mana din folklorul românesc cu mana primitivilor constitue țelul urmărit de prezenta lucrare. Pentru aceasta mai sunt însă necesare câteva date sumare pentnu încadrarea problemei în folklorul european.

*

2. Cuvântul „mană" se introduce, după toate probabilitățile, în literatura scrisă europeană [16] prin *textele biblice.* Se cuvine deci să facem un scurt popas lângă aceste texte. In Exod [17] se spune că Evreii aiu fost hrăniți cu „mană"' în deșertul Arabiei timp de 40 de ani, după ce Moise i-a scos din Țara Egiptului și până au intrat în Canaan. Această mană cădea din cer odată cu rouă nopții.[18] Evreii o culegeau a doua zi, câte un omer [19] de fiecare persoană. Ea semăna cu bobul de coriandru,[20] era albă și avea un gust de turtă cu miere.[21] Dimineața pe suprafața pustiei: „Era ceva mărunt ca niște grăunțe, mărunt ca bobitele de ghiață albe." [22] In altă parte se spune că: „Mana semăna cu grăunțele de coriandru și la vedere era ca bedeliomul." [23]

O era în realitate această mană? In deșertul Asiei crește un arbust spinos numit „alhagi" din familia leguminoaselor, pe a cărui

[16] Spunem literatura scrisă — gândindu-ne la cea greco-romană — căci nu este exclus ca populațiile celto-geto-trace să fi cunoscut termenul de mană în accepția pe care îl păstrează încă și astăzi o parte din folklorul european.

[17] *Exod,* XVI, 1—36, se mai amintește: *Numerii,* XI, 6—9; *Deuteronul,* VIII, 3; *Iosua,* V, 12; *Înțelepciunea lui Solomon,* XVI, 2, 20, 21, 25; *Psalm* (77) 78, v. 24, 25; *Ev. Ioan,* VI, 30, 34, 49, 59, etc.

[18] *Numerii,* XI, 9.

[19] Un omer circa trei litri.

[20] *Coriandrul* este o plantă ombiliferă. Specia numită „Coriandrum sativum" are o sămânță sferică, dar nu de culoare albă. Se face din ea o pastă în care se pune untdelemn și miere. *La Bible. Traduction nouvelle avec l'hébreu en regad, avec des notes* ... par S. CAHEN, Paris, 1832, vol. II. p. 77.

[21] *Exod,* XVI, 31.

[22] *Exod,* XVI, 14.

[23] *Numerii,* XI, 7. *„Bdelionul"* e o specie de rășină transparentă, asemănătoare cerii, având un miros plăcut, produsă de un arbore ce se găsește în Arabia și în India. CAHEN, *op. cit.* p. 56.

tulpină se formează mici grăunțe ca semințele de coriandru. Aceste grăunțe se numesc în persană „tarandjubin" și în arabă „mană". Gustul lor este cel al zahărului. Acest arbore crește din abundență în deșertul Sinai. Dar, spune N i e b u h r, dacă fiii lui Israel au avut mană tot anul, exceptând ziua Sabatului, aceasta se datorește numai miracolului, căci „tarandjubin'" nu se găsește decât câteva luni pe an.[24] In descrierea Egiptului se spune că în deșert se găsește o plantă grasă (mesembryanthemum nodifloriam) ale cărei semințe le recoltează Arabii și fac din ele făină și pâine.[25] Aceasta se potrivește mai bine cu modul de întrebuințare al manei de către Evrei: „Poporul se risipia și o strângea, o măcina la râșniță, sau o pisa înlr'o piuă; o fierbea în oală și făcea din ea turtă. Mana avea gustul unei turte făcute cu untdelemn." [26] încercările erudiților de. a lămuri precis ce era mana Evreilor, adică de a concilia textele biblice cu produsele alimentare din pustiul Arabiei, nu au dus încă la concluzii sigure.[27] Din partea noastră credem că nu este exclus ca Evreii să fi întrebuințat sub numele de „mană", două, sau chiar mai multe substanțe alimentare din Arabia. In acest caz mană ar însemna în sens larg *„hrană"* sau *„aliment"*, după cum opinează și A b e n E s r a și I a r'h i.[28]

Identificarea manei nu lămurește însă originea cuvântului care ne-ar interesa în mai mare măsură. Ceea ce se poate susține sigur e că Evreii au împrumutai termenul fie dela Egipteni, fie dela Arabi, originea lui însă trebue căutată mult mai spre Răsărit în centrul asiatic de difuziune al popoarelor indo-europene. Cuvântul „mană" nemaigăsindu-se în alte texte ebraice, interpretatorii textului biblic au căutat să-l explice. Astfel textul ebraic al Exodului: „Când au văzut-o fiii lui Israel au zis unul către altul: Manhu?" A fost completat de Septuaginta și după ea de alți comentatori, afară de Vulgata, cu explicația adăugată după cuvântul „manhu": „Ceea ce înseamnă: ce este aceasta? [29] Căci ei nu știau ce este." Textul s'a transmis astfel sub forma următoare: „Quod cum vidissent filii Is-

[24] *Discription de l'Arabie*, p. 129, cit. CAHEN. *op. cit.* p. 68.
[25] CAHEN, *op. cit.* p. 68.
[26] *Numerii*, XI, 8.
[27] Cf. CAHEN, *op. cit.* p. 68, 77.
[28] IDEM, *op. cit.* p. 68.
[29] Τί ἐστι τοῦτο; *Vetus Testamentum graecum juxta septuaginta interpretes, etc. cum latina translatione, cura et studio* J. N. JAGER, Paris, 1855, Ex. XVI, 25.

raël dixerunt ad invicem: Manhu? Quod significat: Quid est hoc? Ignorabant enim quid est. Quibus ait Moyses: Ite est panis, quem Dominus dedit vobis ad viscendum."[30] Unii comentatori susţin că în ebraică „manhu" nu e scris sub formă de întrebare. E probabil, cum susţin alţii,[31] că Evreii cunoşteau mana Arabiei şi văzând-o i-au spus numele, dar ei nu cunoşteau modul de întrebuinţare ca substanţă alimentară.[32] S'ar putea însă ca având dreptate Rachabame, care susţine originea egipteană a cuvântului „mană", Evreii să fi exclamat într'adevăr, când au văzut-o, cu ton de întrebare şi mirare: „Manhu?", bucurându-se că am găsit o posibilitate de aşi potoli foamea în pustiul Arabiei. In orice caz indiferent de originea împrumutului, trebue să admitem părerea lui Aben Esra şi Iar'hi, care pun cuvântul mană în legătură cu noţiunea „a prepara", însemnând deci „hrană" sau aliment în general.[33] Acesta este şi sensul pe care l-a păstrat de cele mai multe ori mana în culturile foklorice europene, datorită credinţelor magice cu străvechi origini indo-europene.

Dar aceste discuţii asupra identificării manei Evreilor, originea cuvântului, precum şi altele în legătură cu încetarea manei,[34] ne interesează mai puţin. Mult mai importante sunt pentru noi anumite calităţi magice, ce reies din descrierea manei biblice, ceea ce denotă o largă contribuţie a gândirii magice în literatura biblică. Astfel mana nu cădea decât timp de 6 zile, în ziua Sabatului lipsea.[35] Fiecare avea voie să strângă un omer de persoană. Şi unii strângeau mai mult, alţii mai puţin, dar când o măsurau cu omerul „cine strânsese mai mult n'avea nimic de prisos, iar cine strânsese mai puţin nu ducea lipsa deloc".[36] Mana lăsată pentru a doua zi nu mai era bună, se strica. In ziua a 6-a însă strângeau mană îndoit şi pentru ziua Sabatului. In acest caz mana îşi păstra toate calităţile.[37] De asemenea pentru a arăta urmaşilor cu ce s'au hrănit Evreii în pustie

[30] *La Sainte Bible en latin et en français*, Paris, 1714, vol. I, p. 108.
[31] RACHABAME, ABARKANEL şi P. HOUBIGANT.
[32] CAHEN, *op. cit.*, p. 68. Dar atunci cum se explică textul *Exodului*, XVI, 31: Et cognomi naverunt illud filii Israël nomen eius, Man; καὶ ἐπωνεμασαν αὐτὸ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μάν *(Vetus Testamentum, Versiunea Septuaginta).*
[33] CAHEN, *op. cit.* p. 68.
[34] IDEM, *op. cit.* p. 66, 77.
[35] *Exod*, XVI, 22—30.
[36] *Exod*, XVI, 17—18.
[37] *Exod*, XVI, 22—30.

Moise i-a spus lui Aron să pună un omer cu mană înaintea „chivotului mărturiei" pentru a fi păstrată.[38] Deci mana cădea după legi supranaturale, cantitatea prescrisă se aduna automat și nu se putea păstra decât prin voință divină. La acestea comentariile biblice de mai târziu au mai adăugat că mana „avea toată dulceața după plăcerea gustului"; „omne delectamentum in se habentem et accomodatum ad omnem gustum".[39] Ceea ce a determinat pe autorul unui honograf românesc să scrie: „ . . . și începură a mânca mană și cine ce pohtia la inima sa aceia să făcea în gura lui: pâine, carne, g'ăină, pește, miere, ce i să făcia a mânca, au a bea, aceea i să făcea în gură." [40]

Modul în care a fost interpretată mana biblică de folklorul popoarelor a dat naștere la o serie întreagă de întrebuințări ale cuvântului mană, cele mai multe în legătură cu substanțe alimentare. O parte din ele se vor putea urmări chiar în folklorul românesc.

*

3. Deși în antichitatea greco-romană nu e atestat cuvântul „mană", sau cel puțin nu e trecut în marile dicționare,[41] nu este exclusă existența lui în superstițiile populare din antichitate. Un fapt asemănător se petrece astăzi cu sensul magic al manei, care nu e trecut în marile dicționare, deși face parte din tezaurul folkloric al unora din popoarele europene.[42] Ceea ce ne reține însă atenția în lumea

[38] *Exod,* XVI, 32—34.

[39] *Sap. Solom.* XVI, 20.

[40] *Ms. AR,* 3450, *„Honograf, adecă leatopiseț, ce se zice scrierea anilor care spune istorii frumoase alese din biblie începând dela isvodirea lumii.* Scris în 1783 (sau 1603), p. 72. Cf. și M. GASTER, *Literatura populară română.* Bucuresci, 1883, p. 322, despre „mana sau pâinea cerească", cu o trimitere la un studiu mai mare publicat de Gaster în *Germania* lui Bartsch, Seria nouă, an. XIII (1880), p. 288—289.

[41] BAILLY, *Dictionnaire grecque-français;* EUG. BENOIST, H. GOELZER, *Dictionnaire latin-français* și CH. DARENBERG, ED. SAGLIO, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines.* Aceste dicționare înregistrează numai „mana biblică", necunoscută probabil de antichitate. Cât privește originea cuvântului „mană" se spune simplu „cuvânt ebreu".

[42] Cf. *Larousse du XX-e siècle,* tom. IV, p. 650; C. DIACONOVICH, *Enciclopedia Română,* Sibiu, 1904, vol. III, p. 185; *Enciclopedia Minerva,* Cluj, 1929, p. 644, etc. Abia marile enciclopedii (*Italiana,* vol. XXII, p. 75—76, *Brockhaus,* XII, p. 59 și *Britanica,* XIV, p. 770—771), înregistrează sensul magic al manei, dar numai la popoarele primitive. In limba română *Dicționarul*

greco-romană. în legătură cu problema ce ne preocupă, este existența unor vrăjitori, *care operează întocmai ca vrăjitorii de mană din folklorul românesc* și care poartă nume aproape identice: *bâscanoi* și *strix*.[43] Astfel *„Telchinii"* locuitorii legendari ai Greciei, erau considerați de S t r a b o și alți autori, ca vestiți vrăjitori (bascanoi) care *„iau rodul animalelor, uscă plantele și sărăcesc pământurile"*,[44] De asemenea Tesalia și în parte și Arcadia. după P l a t o n, P l u t a r c h. O v i d i u, T e o c r i t ș.a., erau vestite în vrăjitori.[45] Medicul H i p o c r a t e scrie și dânsul despre oameni, care pretind că au puterea „să coboare luna, să întunece soarele, să provoace furtună sau ploaie, să însenineze cerul, să producă secetă, să *facă neroditoare câmpul sau marea* și să producă o mulțime de alte minuni".[46] Desigur, s'a pus și întrebarea dacă magia grecească, pe care o cunoaștem foarte puțin, este autohtonă și în ce grad (H e i m). H. H u b e r t răspunde că e probabil, ca magia preistorică a Grecilor să fi suferit influențe îndepărtate, care sunt imposibil de determinat, dar care s'au exercitat cu certitudine asupra unui fond magic autohton, născut din nevoile triburilor grecești, ca și ale oricărei alte societăți.[47]

Cât privește pe *Romani,* legea celor XII table[48] pedepsea cu moartea pe cel care făcea farmece să distrugă recolta altuia (fruges excantare), sau să o ia pentru sine (segetem pellicere) .[49] Legislația romană referitoare la vrăjitori a devenit cu timpul din ce în ce tot

român-german al lui H. TIKTIN, (vol. II, 1911, p. 947) înregistrează, pe lângă sensul biblic și botanic al manei, și pe cel magic. L. ȘĂINEANU crede că sensul magic e o „aplicație indigenă și specială a termenului biblic" *(Dicționar universal al limbii române,* ed. II, 433).

[43] Βάσκανος = bosorcăi; strix = strigă, strigoi. E de remarcat că aproape pe întreg teritoriul românesc vrăjitorii de mană sunt numiți prin acești doi termeni cu variantele lor. Numai în partea Moldovei a pătruns termenul ucrainian de „vidmă".

[44] H. HUBERT, *Magia.* In: *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines,* tom. III, p. 1497.

[45] ALFRED MAURY, *Histoire des Religions de la Grèce antique depuis leur origine jusqu'à leur complète constitution.* Paris, 1857, tom. II, p. 503.

[46] *De morbo,* I. cit. A. MAURY, *op. cit.* p. 502.

[47] H. HUBERT, *op. cit.* p. 1497.

[48] *Tabula* VIII, 1, 8.

[49] HUVELIN, *Iniuria,* p. 406, 431 n. 2, 451. Cit. C. STOICESCO, *La Magie dans l'ancien droit roumain (Raprochements avec le droit romain).* In: *Mélanges de droit romain dédiés à Georges Cornil.* Paris-Gand, 1926, tom. II, p. 485 și H. HUBERT, *op. cit.,* p. 1496.

mai severă.[50] Clasicii latini amintesc şi ei despre vrăjitorii dela ţară care *„fac să nu rodească turmele şi câmpurile duşmanilor"*,[51] *sau trec rodul unui ogor în altul vecin* (cantus vicinis fruges traducit ab agriş),[52] motive ce trăesc şi astăzi cu multă vigoare în folklorul românesc, dar care nu lipsesc nici din folklorul celorlalte popoare europene. Iată câteva spicuiri.

4. La Românii din *Macedonia* se crede că „în ajun de Sf. Gheorghe vrăjitoarele umblă prin locuri deschise, fără ciorapi, cu picioarele goale, într'o mână cu un castron verde în care se găseşte o frunză de urzică cu care stropesc vacile cu apă vrăjită şi în modul acesta le fură laptele." [53] La fel şi în *Franţa* (Auvergne): „Certaines personnes ont le pouvoir de tirer de lait des vaches chez eux. Pour cela, il faut qu'elles entrent dans l'ecurie et volent la vache; a partir de ce moment, vous ne pouvez plus tirer de lait chez vous, il va chez la personne qui a la specialite, le pouvoir d'attirer le lait." [54]

La *Slavii* de Sud [55] şi la cei de Nord [56] vrăjitorii iau laptele vacilor după acelaşi procedeu ca şi la Români. „Les sorciers (vorošky) répandent du sel sur le chemain où passent les bestiaux qui reviennent des champs, afin d'enlever le lait aux vaches des autres paysans et d'augmenter ainsi celui de leurs propres vaches." [57]

La *Germani* în noaptea Valpurgiei [58] „înainte de răsăritul soarelui, femeile se duc şi adună rouă de pe spicele de grâu apoi merg tăcând

[50] Cf. *Ad legem Corneliam de sicariis et veneficiis*, V, X, XXI, 3; *Cod. Grigorianus*, XIV, *de maleficiis et manechaeis*, 6; *Cod. Justin.* IX, XVIII; *Cod. Theodos.* IX, XVI, 3, 4, etc. Cf. şi H. HUBERT, *op. cit.* p. 1497.

[51] VIRGILIUS, *Ecl.* VIII, 97; OVID, *Amor.* II, VII, 31; PLIN. XXVIII, 2, 10; cit. H. HUBERT, *op. cit.* p. 1495.

[52] TIBULLUS, *Eleg.* VIII, lib. I. cit. GH. F. CIAUŞANU, *Superstiţiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă*. Bucureşti, 1914, p. 20—21. Cf. şi I. KALINDERU, *Studii asupra legei celor XII tabule*. Analele Ac. Rom., tom. X, p. 29—86.

[53] *Lumina*, V, p. 105. Cit. T. PAPAHAGI, *Din folklorul romanic şi cel latin*. Bucureşti, 1923, p. 82. Cf. şi P. PAPAHAGI, *Din literatura poporană a Aromânilor*. In: *Materialuri folkloristice*. Bucureşti, 1900, vol. II, p. 321—323.

[54] *Revue des trad. pop.* 1900, p. 44, cit. T. PAPAHAGI, *op. cit.*, p. 152—153, cf. şi p. 82—83 pentru alte regiani din Franţa.

[55] F. KRAUSS, *Slavische Volksforschungen*. Leipzig, 1908, p. 39—40, 57.

[56] P. BOGATYREV, *Actes magiques rites et croyances en Russie subcarpathique*. Paris, 1929, p. 77—78.

[57] P. BOGATYREV, *op. cit.* p. 77.

[58] Noaptea Valpurgiei, 30 Aprilie—1 Mai.

acasă şi fără a se uita împrejur, spală cu ea capul vacii pentru a fi ferită de vrăji şi pentru ca laptele să fie mănos".[39]

Sunt suficiente, credem, şi numai aceste câteva exemple din folklorul *greco-latin, romanic, slav şi germanic,* pentru a ne da seama că problema manei se *încadrează într'un fond comun tuturor populaţiilor Europei, din cele mai vechi, timpuri până în zilele noastre.* Bogăţia materialului variază însă după gradul de autenticitate arhaică al diferitelor culturi folklorice. Problema influenţelor şi împrumuturilor — atât de firească în acest domeniu şi importantă în special pentru populaţiile mai recente ale Europei — este o chestiune ce interesează cu deosebire pe folklorişti şi nu ne vom ocupa de ea. Aceasta şi din motivul că poporul român are privilegiul exclusiv între popoarele înconjurătoare de a fi cel mai vechiu şi deci păstrătorul unei culturi populare aparţinătoare Europei străvechi. De altfel aceasta este şi părerea altor cercetători, care chiar şi atunci când înclină să creadă în existenţa unui fond magic primitiv universal,[60] adăugă imediat, când e vorba de folklorul românesc, că fondul autohton şi greco-roman constitue elementele esenţiale, iar invaziile barbare (germano-slave) au adăugat prea puţin. „In această ordine de idei, scrie T. P a p a h a g i, cred că singurul capitol folkloric ce s'ar putea oglindi sigur şi în doză mai mare într'un similar fond primitiv latino-autohton e cel al magiei, al obiceiurilor, al credinţelor şi al superstiţiilor . . . Aceasta chiar dacă am admite o imixiune, sau o contopire a acestui fond primitiv cu cel similar al massei slave."[61]

*

5. întâia menţiune scrisă a manei în literatura românească pare să fie cea din *„Pravila mică"* dela Govora (1640) unde se precizează canonul vrăjitorului de mană. *„Cine ia mana grâului, sau altceva dintr'acele,* acesta iată ştie lucrul dracului, ori den vin, ori den pane, ori dintr'altce, de se va lăsa de acestea, să aibă pocanie patru ani, metanii câte o sută."[62] Literatura juridică a pravilelor româneşti[63] este

[59] A. WUTTKE, *Der Deutsche Volksaberglaube.* Berlin, 1864, p. 74—75. Cit. CIAUŞANU, *op. cit.* p. 29. cf. şi p. 32.

[60] Cf. C. STOICESCO, *op. cit.* p. 458—459.

[61] T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului.* Bucureşti, 1925, p. XLII.

[62] *Pravila bisericească numită cea mică, tipărită la anul 1640 în mânăstirea Govora.* Ed. Academiei Române. Bucureşti, 1884, p. 56. E vorba de întâia menţiune a sensului magic, căci sensul biblic îl întâlnim în *Palia* dela Orăştie (1582). Exod, XVI, 35.

[63] *Pravila mică dela Govora, 1640* şi *Indreptarea legii cu Dumnezeu care are*

plină de articole privitoare la vrăjitori.[64] Juriștii însă sunt de părere că această literatură nu conține „absolut nicio dispoziție luată din obiceiul pământului",[65] ci sunt simple traduceri și adaptări după codurile bizantine. Știm de asemenea că dispozițiile juridice, referitoare la mană se pot urmări în legislația Romanjilor dela legea celor XII table până la codul lui Teodosiu.[66] Citatul din Pravila dela Govora are însă pentru noi o importanță deosebită prin faptul că întrebuințează cuvântul *„mană"* și nu slavul *„rod",* care ar fi tradus mai bine pe latinul *„fruges"* din legislația bizantină. Aceasta denotă că mana cu sens magic era bine cunoscută de Români și vrăjitorii de mană erau destul de numeroși, după credința poporului, încât legiuitorul lui Matei Basarab a socotit necesară păstrarea dispoziției respective din codul bizantin. De altfel procese de vrăjitorie — deși nu atât de numeroase ca în apusul catolic, după cum dovedesc însemnările istorice — au existat la Români până în ultimile decenii, pronunțându-se uneori pedepse cu mult mai grave decât cele prescrise de Pravila dela Govora.

Dar desigur că nu mențiunile juridice sunt indicate să ne dea adevărata icoană a realităților folklorice. Condițiile istorice, în care s'a desvoltat poporal român, au făcut să nu avem nici alte însemnări, din timpurile vechi, referitoare la mană. Abia la) începutul secolului al XVIII-lea în *„Descrierea Moldovei"* a lui Cantemir întâlnim un fragment din care putem identifica credința în mapă la Românii din Munții Rodnei.[67] Dar documentele scrise nici nu trebue să ne intereseze prea mult, căci valoarea lor folklorică este foarte relativă. Când materialul viu din credințele și obiceiurile de astăzi ale poporului român prezintă într'o infinită și variată bogăție o credință, amintită incidental la strămoșii de acum două milenii, trebue să ne declarăm pe deplin mulțumiți.

toată judecata arhierească și împărătească de toate vinele preoțești și mirenești. Târgoviște, 1652, tipărite de Matei Basarab și *Cartea Românească de învățătură dela pravile împărătești.* Iași, 1646, tipărită de Vasile Lupu.

[64] Cf. *Pravila mică,* glava 131—133; *Indreptarea legii,* glava 65, 71, 349 și C. STOICESCO, *op. cit.* passim.

[65] S. G. LONGINESCU, *Istoria dreptului românesc,* București, Socec, 1908, p. 137 și ION PERETZ, *Curs de istoria dreptului român.* București, 1926—1931, 4 vol.

[66] Cf. H. HUBERT, *op. cit.* p. 1496 și C. STOICESCO, *op. cit.* p. 485, nota 3.

[67] D. CANTEMIR, *Descrierea Moldovei* (Ed. G. Pascu), p. 56—57.

Intr'adevăr, în a doua jumătate a veacului trecut, câud disciplina tradițiilor populare — *folklorul* — a atras și pe unii din intelectualii români, printre credințele magice — numite și *„superstiții"* sau *„credințe deșarte"* [68] — din această ciudată arheologie spirituală, apare printre alte curiozități și motivul *manei.* N'am putea spune că meritul descoperirii aparține cuiva. Propriu zis motivul nici n'a fost sezisat cu importanța lui deosebită și cu excepția lui Mărian, care publică (1879) singurul studiu mai amănunțit asupra unor aspecte ale manei,[69] restul folkloriștilor au fost, în cazul, cel mai bun, simpli culegători. Bibliografia anexată precizează, pe cât a fost cu putință, toate contribuțiile aduse pe acest teren.

Trebue să facem însă o observație. Materialul prezentat în colecții este incomparabil puțin față de bogăția folklorică a motivului. Explicația, am spus-o și altă dată, se găsește în concepția sau teoria implicită, pe care folkloriștii noștri o aveau — conform modei timpului — despre produsele spiritualității populare, bine înțeles în cazul când nu erau simpli amatori, lipsiți de cunoștințe deosebite. In legătură cu aceasta poale nu e lipsit de importanță să amintim ce interes prezentau credințele magice pentru autorii celor mai remarcabile colecții.

6. In general credințele și practicele magice au fost condamnate de intelectuali, mai ales în legătură cu medicina empirică, credința în descântători și vrăjitori fiind socotită „cea mai neghioabă dintre credințe".[70] Despre "babe" s'a spus că „umblă cu fleacuri",[71] iar „descântătorii nu sunt decât niște șarlatani".[72] Uneori astfel de injurii au fost aduse chiar de cei care s'au ocupat cu strângerea ere-

[68] Aceste epitete li s'au dat datorită scientifismului popular și teologismului militant, ce se ascundeau sub formula de „culturalizare" pentru care militau intelectualii satelor.

[69] S. FL. MARIANU, *Vacile. Datine și credințe române.* In: *Siedietórea. Foaia poporului român.* Budapesta, an. V, (1879) Nr. 1—5. Vezi cele spuse la bibliografie.

[70] G. COȘBUC, *Superstițiunile păgubitoare ale poporului nostru.* București, C. Göbl, 1909 (Bibl. Soc. Steaua No. 19), p. 62. La p. 78—81 Coșbuc ironizează în modul cel mai vulgar credința în luarea manei.

[71] Pr. ICONOM GH. N. DUMITRESCU-BISTRIȚA, *Leacuri bâbești (Dialog).* In: *Izvorașul,* XVI (1937), p. 74.

[72] Dr. P. A. GÂDESCU, *Descântătorii, vracii sau vrăjitorii (conferință).* București, Tip. M. S. Niculescu, 1912, p. 7 (Carte stupidă și ridicolă).

dinţelor.[73] Nu lipsesc însă nici aprecierile pozitive pentru practicile magice, *cari analizate „pe cale experimentală, ar putea duce la rezultate interesante",*[74] pline de învăţăminte şi de folos,[75] în legătură cu *„a,devărul empiric,* care se ascunde în medicina populară" [76] putându-se descoperi adesea în „leacurile încercate de milenii" [77] chiar *„lucruri surprinzătoare".*[78] Precizăm că toate aprecierile pozitive amintite, precum şi altele, sunt făcute, cu o singură excepţie, de doctorii în medicină sau ştiinţă. O altă serie de aprecieri, tot pozitive, consideră importanţa superstiţiilor îti legătură cu *„cunoaşterea trecutului",*[79] pentru *„etnografia"*[80] şi *„psihologia poporului român,* sau a altor lucrări cari ar căuta *să ămurească vieaţa şi sufletul poporului nostru".*[81] Cu un cuvânt: „Descântecele şi vrăjile sunt cele mai preţioase elemente pentru cunoaşterea vieţii celei mai intime, a vieţii secrete, a misterelor poporului."[82] Cercetarea lor constitue o cărămidă pusă la temelia *„geniului româ-*

[73] GH. DUMITRESCU-BISTRIŢA (redactorul *Izvoraşului) op. cit.;* TH. D. SPERANTIA (conferenţiar de etnografie la Bucureşti, autor de lucrări folkloristice), *Mana vacilor.* Comedie populară în trei tablouri, ed. II, 1908 (Bucureşti, C. Sfetea), 46 p. (Au apărut cinci ediţii); GR. GRIGORIU-RIGO (autor al lucrării „Medicina poporului", 1907, 2 vol., editată de Academie), Cf. Rev. *Sănătatea* (1903) şi T. PAMFILE, *Boli şi leacuri,* Bucureşti, 1911, p. 6 şi Rev. *Ion Creangă,* IV (1911), p. 30.

[74] VIRGIL STANCIU, *Comparaţie între întrebuinţarea populară şi cea oficinală a câtorva plante folosite în medicina populară românească.* Cluj, 1932, p. 42 (Teză de doctorat în medicină).

[75] GR. GRIGORIU-RIGO, *Medicina Poporului.* Bucureşti, Ed. Academiei, 1907, I, p. 2.

[76] T. PAMFILE în Rev. *I. Creangă,* II (1909), p. 27.

[77] V. BUTURĂ, *Plante cunoscute şi întrebuinţate de Românii din Ardeal.* In: *Bulet. grădinii botanice şi al Muzeului Botanic dela Universitatea din Cluj,* vol. XV (1935), p. 219.

[78] T. PAMFILE, *Boli şi leacuri,* p. 7.

[79] N. IORGA, prefaţă la Dr. DANIL IONESCU şi ALEX. DANIIL, *Culegere de descântece din jud. Romanaţi.* Vol. I, Bucureşti, Minerva, 1907, p. 5 şi CH. LAUGIER, *Contribuţii la etnografia medicală a Olteniei.* Craiova, Scrisul Românesc, 1925, p. 3.

[80] Dr. N. LEON, *Istoria naturală medicală a poporului român.* Bucureşti, Academia Română, 1903, p. 172.

[81] Dr. DANIL IONESCU şi ALEX. DANIIL, *op. cit.* p. 9.

[82] I. BIANU în raportul făcut la D. LUPAŞCU, *Medicina babelor.* Bucureşti, Academia Română, 1890, p. 4.

nesc",[83] sau a *„tezaurului poporului".*[84] Singur N. Iorga vorbește și de importanța lor pentru *„istoria părerilor pe care omenirea le-a avut in deosebite timpuri".*[85] Unii dintre autorii citați cunosc și „literatura bogată" de specialitate din alte țări și-și dau seama cât de mult este de făcut la noi.[86]

Nu lipsite de semnificație sunt și „explicațiile" pe care unii culegători încearcă să le dea credințelor și practicelor magice. Formulele nu variază prea mult: „Nevoia unui popor lipsit de cunoștințe medicale",[87] „instinctul de conservațiune",[88] „încă de pe când lumea era în stare primitivă",[89] ș.a.

In concluzie: Folkloriștii noștri au redus importanța studiului magiei la *aspectele practice ale medicinei,* sau cel mult la *cunoașterea sufletului poporului românesc,* mai rar ca *material literar,* sau de curiozitate și nu și-au dat seama de importanța magiei și pentru *descrierea drumului, pe care l-a făcut gândirea omenească din timpurile străvechi până astăzi.* Cât privește explicațiile simpliste pe care le adăugau, contribuiau mai degrabă la o ușoară depreciere a obiectului. Ce importanță putea avea în aceste condiții motivul magic al manei? Niciuna. De aceea materialul e atât de puțin și întâmplător adunat. Bine înțeles, aceasta o spunem din punctul de vedere al folkloriștilor, care în cadrul uniui ataire studiu ar trebui să prezinte pe lângă structura fiecărui motiv magic în legătură cu mana și aria lui de răspândire în diferitele regiuni ale țării. Cercetările de până acum n'ar putea dai naștere decât la un inventar de motive destul de incomplet. Cât privește o reprezentare cartografică a lor. ar fi și mai dificilă. Personal am căutat să suplinim prin cercetările la teren, nu atât cantitatea, cât calitatea materialului adunat, pentru a ne da mai bine seama de structura magică a motivului, prin acest contact viu cu realitatea folklorică.

[83] T. PAMFILE, *Boli și leacuri,* p. 7.
[84] S. FL. MARIAN, în Rev. *Familia,* 1878, p. 435.
[85] N. IORGA, *op. cit.* p. 5.
[86] I. BIANU, *op. cit.* p. 1 și Dr. N. LEON, *op. cit.* p. 172.
[87] GR. GRIGORIU-RIGO, *op. cit.* I, p. 2.
[88] Dr. N. LEON, *op. cit.,* p. 173.
[89] D. LUPAȘCU, *op. cit.* p. 6. Cf. și V. BOLOGA, *Vrăji, babe și moașe, azi și odinioară.* Cluj, 1921, p. 1.

II. Sensurile manei la Români

1. *Influenţe biblice; 2. Mana grâului şi a laptelui; 3. Reminiscenţe de magie primitivă.*

1. In terminologia botanică există o serie de plante a căror secreţiune, respectiv seminţe, poartă numele de „mană", prin asemănare cu mana Evreilor, servind de cele mai multe ori ca substanţe alimentare sau medicinale. Enumerarea lor este reprodusă cu zel aproape de toate dicţionarele.[1]

Un alt sens al cuvântului „mană", iarăşi foarte răspândit, este cel de boală criptogamică a viţei de vie, ce apare mai ales în timpul ploilor calde. Numirea i s'a dat probabil din cauza seminţelor, ce sunt purtate de vânt sub forma unui praf alb.[2] Acesta e şi singurul caz în care mana apare ca o valoare negativă. Prin analogie, în părţile de Nord ale Moldovei, se numesc „mană" şi norii de praf gălbui, formaţi din polenul pădurilor de brad precum şi spuma albgălbuie, ce pluteşte primăvara pe ape.[3]

Cât despre plante producătoare de mană, în tradiţiile noastre populare nu întâlnim decât o singură informaţie din judeţul Dolj, în care se spune că „în dimineţile luminoase de toamnă se găsea pe „talpa gâştii" nişte „mană" sau „miere de câmp", un lichid groscior, alburiu ca mierea albă, pe care copiii o trăgeau cu nesaţ în gură".[4] Informatorul adaugă că din copilărie n'a mai văzut astfel

[1] Cf. *Larousse du XX-e siècle,* IV, p. 650; *Enciclopedia Română (1904),* III, p. 185; *Minerva* (1929), p. 644, ş. a.

[2] Cf. *Mana viţei de vie. Studiu monografic* de *TR. SĂVULESCU* (Academia Română, 1941). D-l prof. EM. PETROVICI a arătat că „mana" cu înţelesul de boală criptogamică e de origine turcească şi a pătruns la noi prin filieră bulgară. Cf. *Note slavo-române,* II (Extras din *Daco-românia,* X), 1943, p. 18—20.

[3] *Şezătoarea,* II, 65 şi GOROVEI, *Superstiţiile,* 21.

[4] *Şezătoarea,* XVIII, 176.

de mană şi nici pe alţii n'a mai auzit vorbind despre ea. In aceeaşi ordine de idei se poate cita informaţia singulară a lui Cantemir în legătură cu rouă de pe muntele Ineu. „Intr'adevăr, rouă care acopere frunzele ierburilor înainte de răsăritul soarelui, în lunile Martie-Mai, o culeg locuitorii şi după ce-au pus-o într'un vas găsesc deasupra apei unt foarte bun, care nici la miros, nici la culoare, nici la gust, nu se deosebeşte de untul obişnuit."

Cantemir adaugă că untul acesta este aşa de hrănitor încât, dacă în acel timp oile ar fi duse la un păscut pe acel munte, în puţine zile, din cauza grăsimii prea mari ar muri.[5] Se pare că cele relatate de Cantemir reprezintă o credinţă a Românilor din Munţii Rodnei, în care s'au contaminat cele două sensuri ale manei: cel biblic şi cel magic. Tot printr'o astfel de contaminare a rezultat, probabil şi următoarea credinţă din judeţul Dâmboviţa: „Mana câmpului se ridică uneori în sus ca un nor otrăvit, sau se turteşte ca un balaur de abur pe lan. Se ascunde de om şi când omul se duce în locul unde se vedea că e, nu găseşte decât picături cleioase, pe spice sau ierburi. Picăturile sunt din guşa lui cu venin."[6] Aceasta pare să fie personificarea „manei" în înţelesul de boală criptogamică.

Dacă la cele spuse mai adăugăm câteva expresii, cum este cea de „mana cerului"[7] sau „mana lui Dumnezeu", cu care se hrănesc albinele — făcute după o credinţă din Bucovina din lacrimile Maicii Domnului[8] — am menţionat aproape tot ce s'ar putea considera influenţă biblică din folklorul românesc în terminologia manei. Toate celelalte sensuri ale manei, pe care le vom întâlni, au un pronunţat profil magic fiind rămăşiţele unui fond primitiv, din care a făcut parte şi sensul biblic, dar care prin tradiţia scrisă a dobândit o mai largă circulaţie. Faptul că la Români sensul magic cel mai răspândit al manei este de „calitate" a unei substanţe alimentare, în special a grâului şi a laptelui, credem că nu trebue socotit numaidecât ca o influenţă biblică, ci ca o consecinţă a ocupaţiilor principale ale poporului români, în serviciul cărora a stat în decursul veacurilor tehnica magică.

*

2. In sens primitiv mană însemnând „eficacitatea autentică a lu-

[5] D. CANTEMIR, *Descrierea Moldovei* (Ed. Pascu), p. 56—57.
[6] *Ms. AF*, 419, completare.
[7] GOROVEI, *Descântecele*, 213—214.
[8] VORONCA, 1175.

crurilor", calitatea lor prin excelență,[9] era natural ca la un popor de agricultori și de păstori „mană" să însemneze în primul rând o calitate excepțională a grâului și a laptelui, sau prin extindere a câmpului și a vitelor cu lapte. Această calitate se poate vedea din epitetul cu care se califică „abundența" unor lucruri și ființe: câmp sau țarină mănoasă, bucate mănoase, iarbă mănoasă, vacă mănoasă,[10] ș. a. In calitate de substanță mană se întrebuințează în diferite expresii, ca de pildă: *mana grâului,*[11] a holdelor,[12] a bucatelor,[13] sau *mana câmpului,*[14] a ogoarelor,[15] a țarinelor.[16] Alteori — mai ales în părțile Olteniei și Munteniei, în loc de mană se întrebuințează cuvântul slav „rod": rodul grâului,[17] rodul câmpului,[18] sau cuvinte sinonime: bogăția câmpului,[19] grăsimea pământului,[20] ș. a.

Cât privește mana laptelui cuvântul are peste tot aceeași semnificație, ce se poate desprinde din următoarele expresii: *Mana îi puterea laptelui,*[21] ce-i mai bun aceea-i mană,[22] mana îi bunul *laptelui,*[23] lapte mult și bun,[24] sau cum se spune în Maramureș: *multul* și *dulceața* laptelui.[25] In schimb laptele lipsit de mană se împuținează, se albăstrește, se întinde și se subțiază ca apa ne mai fiind bun de nimic. De aceea se și zice: „E numai apă, i-a luat mana."[20] Sensul deplin al manei — cu însușirile lui magice — se va vedea mai bine când vom face descrierea riturilor în care se operează cu mana.

[9] Vezi cap. I, 1.
[10] *Ms. P.* (Sângiorz-Năsăud, Câmp-Bihor).
[11] GOROVEI, 311, VORONCA, 860; *Ms. AF,* 601, 21.
[12] *Ms. AR, (I. P. R.),* 4544, 22; *Ms. P.* (Sângiorz, Ocoliș).
[13] *Ms. AF,* 749, 31.
[14] *Ms. AF,* 419, completare; 440, 38; 458, 40; 420, 40; 415, 28.
[15] *Ms. AF,* 821, 2.
[16] *Ms. AF,* 732, 9.
[17] MARIAN, 224, 225; *Șezătoarea,* XII, 197; *Ms. AF,* 408, 14; 416, 33; 423, 48; 442. 43; 444, 84; 462, 22; 547, 58; 628, 15.
[18] *Ms. AF,* 866, 58.
[19] MARIAN, 225.
[20] GOROVEI, *Descântecele,* 213.
[21] *Ms. P.* (Poiana-Sibiului).
[22] *Ms. P.* (Sângiorz-Băi).
[23] *Ms. P.* (Câmp-Bihor).
[24] *Șezătoarea,* I, 128.
[25] T. PAPAHAGI, *Graiul și folklorul Maramureșului,* 138–139.
[26] *Ms. P.* (Purcăreți-Alba).

Trebue să mai adăugăm însă că laptele şi grâul nu sunt singurele substanţe care beneficiază de mană, după cum s'ar putea crede, având în vedere frecvenţa şi intensitatea credinţelor respective din folklorul românesc. Urmărind cu atenţie cele câteva menţiuni sumare din tezaurul superstiţiilor noastre referitoare la mana altor substanţe sau fiinţe, avem posibilitatea să lărgim conţinutul noţiunei de mană prin identificarea aproape a tuturor sensurilor întâlnite la popoarele primitive. Firește că aceste sensuri periferice sunt oarecum anemiate, dar nu e mai puţin adevărat că existenţa lor nu poate fi tăgăduită.

3. In primul rând *mana aparţine şi altor substanţe alimentare,* dela care poate fi luată după aceleaşi procedee magice, pe care le vom analiza în capitolele următoare. Se vorbeşte despre mana sau rodul viţei de vie,[27] a păpuşoiului,[28] a pomilor[29] şi chiar a sfeclei de zahăr.[30] Pe unde albinăritul a fost cândva în floare, cum este Moldova, se vorbeşte şi despre *mana albinelor.*[31] Ca dovadă că întrebuinţarea cuvântului mană, în cazurile de mai sus, nu reprezintă o simplă extindere verbală sunt numeroasele practici magice, caracteristice manei, ce însoţesc ocupaţiile amintite. Mai răspândite sunt cele în legătură cu rodul pomilor şi mana albinelor.[32]

Cu acestea am fi terminat menţionarea cazurilor în care apare explicit noţiunea de mană. Cu ajutorul sinonimelor şi a practicelor caracteristice maniei mai putem însă identifica şi alte noţiuni cu aceeaşi origine şi cu acelaşi conţinut ca şi mana. Astfel despre vrăjitorii de mană se spune că mai săvârşesc următoarele acţiuni: „Iau mintea şi puterea boilor, lâna oilor, unsoarea porcilor, glasul cânelui,[33]

[27] *Ms. AF,* 671, 5 (Mehedinţi), *Pravila dela Govora,* p. 56.
[28] VORONCA, 861, 864 (Siret), *Ms. AF,* 547, 73 (Vâlcea).
[29] *Ms. AF,* 440, 38 (Neamţ).
[30] *Ms. AF,* 839, 16 (Baia).
[31] *I. Creangă,* VI, 81; GOROVEI, 3; VORONCA, 1176; *Ms. AF,* 440, 38 (Bucovina); V. BUTURĂ, *Bulet. Grăd. Bot.* XIII, 107 (Munţii Apuseni).
[32] Pentru rodirea pomilor se obişnueşte ca la Crăciun, Anul Nou, Bobotează şi Paşti să se sfinţească fie cu apă, fie atingându-se cu aluat de colac sau de pască (GOROVEI, 77, 277, 289; *Anuar,* I, 224). Pentru sporul albinelor condiţia esenţială este ca presăcarul să fie „curat" şi să nu se fure nimic dela ele. (VORONCA, 1176). Pentru ca albinele tale să fure mana altora să le dai drumul primăvara prin gâtlej de lup. *(Ms. P,* Ocolişu-Turda).
[33] *Ms. AF,* 407, 25 (Valea Arieşului); *Ms. AF,* 474, 37 (Satu Mare).

ouăle dela găini,[34] arderea focului,[35] puterea dela toate florile,[36] ploile,[37] apoi sporul plugului,[38] puterea puştilor,[39] sporul femeilor,[40] sporul în casă,[41] să nu aibă pânză în casă,[42] sporul trebii,[43] mana şi sporul omului,[44] puterea voinicului şi a bărbatului,[45] puterea şi inima oamenilor,[46] somnul copiilor, visul fetelor, norocul flăcăilor,[47] laptele femeilor,[48] puterea şi frumuseţea femeilor, mana şi frumuseţea cutărei femei.[49] cu un cuvânt: mana dela tot ce-i bun,[50] mana şi frumuseţea dela toate celea şi tot binele."[51]

De asemenea practicile ce se întrebuinţează pentru a avea noroc

[34] *I. Creangă,* VI, 81; VORONCA, 861; *Ms. AF,* 821, 2 (Moldova).
[35] *Ms. AF,* 440, 38 (Neamţ).
[36] La Sângiorz sau la Ispas fură mirosul dumbravnicului. *Ms. AF,* 749, 29 (Hunedoara) şi V. BUTURĂ, *op. cit.* p. 107.
[37] *I. Creangă,* VI, 81; VORONCA, 860, 861.
[38] *Ms. AF,* 866. 58 (Mehedinţi).
[39] *Ms. P.* (Alba).
[40] RĂD.-CODIN, *Sărbătorile,* 61 (Muntenia).
[41] *Ms. AF,* 821, 2 (Baia).
[42] *Ibid.* In Munţii Apuseni (Ocolişi) când întri într'o casă cu războiul pus trebue să spui când treci pragul „Crească rostul mare!" *Ms. P.*
[43] *Ms. AF,* 440, 38 (Neamţ). Altele iau aerul ţăstului şi al cuptorului să nu mai coacă pâine oricâte lemne ar arde. *Ms. AF,* 408, 14 (Vâlcea).
[44] „Sporul sau mana omului se ia cu ajutorul unui lup turbat pe care îl descântă şi-i ia urletul. Cu urletul acela ia mana omului." GOROVEI, 386 (Vlaşca). Probabil că un rit de protecţie al sporului sau manei bărbatului a luat naştere obiceiul de a-ţi prinde testiculele cu mâna când vezi o vrăjitoare (*Ms. P,* Alba), sau obiceiul întâlnit la Romani de a-ţi încrucişa picioarele când vorbeşti de vrăjitoare. Cf. C. STOICESCO, *op. cit.* p. 467, nota 2). Bolile venerice de asemenea pot fi primite în timpul riturilor de luarea manei. Cf. *Ms. AF,* 440, 30 (Neamţ); *Ms. AF,* 547, 73 (Vâlcea); T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului,* 161. Vezi infra cap. VI, 7.
[45] GOROVEI, 311 (Cuger-Hunedoara).
[46] MARIAN, 212 (Transilvania), I. P. RETEGANUL crede că la aceasta s'ar referi versurile populare: „Inimă de putregaiu, n'am un cuţit să te taiu, să văd ce durere ai". Adică strigoaiele ar pune omului o inimă de putregaiu. (Vâlcelele rele, Hunedoara), *Ms. AR,* 4545, 24. Cf. şi „Dacă mănânci în ajunul sărbătorilor mari câţiva căţei de aiu, nu te teme că-ţi vor mânca strâgile inima". GOROVEI, 311 (Transilvania).
[47] MARIAN, 213; GOROVEI, 349 (Bucovina).
[48] *Ms. AF,* 407, 25 (Valea Arieşului); *Ms. P.* (Sălciua-Turda).
[49] *I. Creangă,* VI, 81 (Bucovina).
[50] *Ibid.*
[51] VORONCA, 863 (Bucovina).

la vânat sau la pescuit,[52] credința Românilor din Munții Apuseni în „vâlva băilor".[53] ș. a. dovedesc, strânse legături cu noțiunea de mană.

Deci aproape toate ființele și lucrurile, precum și acțiunile utile omului, pot fi private prin procedee magice de eficacitatea respectivă, denumită: mană, putere, spor, noroc, frumusețe, dulceață, bine. ș. a. sau direct prin substanțele și obiectele cărora le este atașată. Pentru conservarea acestei eficacități se recurge la numeroase practici magice. întrucât majoritatea lor se referă la mana grâului și a laptelui — datorită desvoltării agriculturii și păstoritului la Români — oferindu-ne un mai bogat material descriptiv și comparativ, pentru a servi la analiza conceptului de mană, ne vom mulțumi cu tratarea mai amănunțită a acestor două ipostaze, amintindu-le pe celelalte numai în treacăt.

In studiul nostru vom prezenta în primul rând „fapte" folklorice. adică material de experiență și de conștiință al unei mentalități rurale și arhaice, pentru a scoate din analiza lor caracteristicile manei. Aceste „fapte" se compun din practici, credințe, expresii, obiceiuri, datini, povestiri, etc, constituind o prezență de fiecare zi în mintea și activitatea omului dela sat. Pentru a ne putea orienta, și descurca în acest păinjeniș mărunt țesut în ițe magice, clasificăm riturile referitoare la mană, după criteriul ce ni se pare mai natural și mai organic, cel al scopului. Deci vom avea rituri pentru conservarea manei, pentru luarea manei și pentru aducerea manei. Firește că această clasificare o facem mai mult pentru a găsi o ordine de expunere a materialului referitor la mană, fiind conștienți că de multe ori aceleași rituri, dar mai ales aceleași principii servesc intenții deosebite.

[52] VORONCA, 342; GOROVEI, 284; *T. Pamfile, III*, 31; *Anuar*, I, 226; *Ms. AF*, 368, 7.

[53] Cf. FRÂNCU-CANDREA, *Românii din Munții Apuseni*, 1888, p. 40.

III. Rituri pentru conservarea manei

1. *Semne de îmbelşugare si roadă multă peste an; 2. Tehnica magică dublează tehnica pozitivă a ocupaţiilor;* 3. *Practici pentru rodul pomilor şi al viţei de vie;* 4. *Practici pentru norocul la pescuit* şi *vânat;* 5. *Rituri pentru conservarea manei grâului;* 6. *Rituri la primul fătat al vacii;* 7. *Credinţe şi practici la diferite ocazii;* 8. *Practici contrei vrăjitoarelor;* 9. *Practicile legate de sărbătorile anului;* 10. *Obiceiurile şi practicile dela Sf. Gheorghe.*

1. Speranţa în succes, grija şi teama de nereuşită sunt leitmotivele ce colorează puternic cu nuanţă afectivă voinţa omenească. Omul simplu e cu atât mai mult robit acestor afecte. El nu emite nicio fărâmă de gând, nu schiţează nici măcar un gest gratuit, cu atât mai mult o acţiune, care să nu vizeze un rezultat practic, un spor, o reuşită. Astfel toate riturile magice în legătură cu ocupaţiile cele mai diferite ale omului au de scop sporirea sau păstrarea manei lucrurilor şi reuşita îndeletnicirilor respective. Această idee permanentă de succes din mintea omului îl face nu numai să recurgă la practicile magice, dar chiar să încerce a descifra în diferitele fenomene naturale, semne prevestitoare de îmbelşugare şi roadă. Simbolul cel mai frecvent al abundenţei este însuşi *„multul"* şi *„numerosul".*

Prin Bucovina se crede că anul va fi mănos şi cu îmbelşugare la toate, când primăvara pluteşte pe ape o spumă albă-gălbue, numită mană, când sunt mulţi cucuruzi de brazi şi se ridică deasupra pădurilor nori de polen, numiţi tot mană.[1] Când se ivesc furnicile la casă, sau ies de vreme primăvara,[2] când iese nalbă multă,[3] când va fi lună plină în seara Sfântului Vasile,[4] chidie pe copaci în ziua de Anul Nou,[5] va ninge ori va fi moleşniţă în ziua de Sf. Vasile,

[1] *Şezătoarea,* II, 25; GOROVEI, 21.
[2] GOROVEI, 21, 395.
[3] IDEM, 21, 395, 20.
[4] MARIAN, I, 116.
[5] VORONCA, 126.

vreme frumoasă la Bobotează, dacă iarna la zile mari va fi promoroacă multă și în ziua de Sf. Gheorghe rouă multă, dacă în ziua de Stretenie picură din strașină, plouă la zile mari, lai Moșii de vară, când cresc pastile frumoase,[6] ș. a. Tot în Bucovina pentru a ști care din bucate se va face mai frumoase, în seara Anului Nou se pune pentru fiecare câte un jar pe. vatră și al căreia arde până a doua zi, va da rod mult.[7]

2. Dar omul nu se mulțumește numai să descifreze pasiv semnele cerului pentru *norocul* și *bogăția roadelor.* El încearcă să atragă de partea lui, să asigure norocul și belșugul, prin tehnica magică, ce dublează întotdeauna tehnica pozitivă a ocupațiilor. Nu există îndeletnicire omenească fără să-și aibă superstițiile și practicile caracteristice. Cu atât mai mult ocupațiile omului dela țară: vânatul, pescuitul, albinăritul, agricultura, pomicultura, creșterea vitelor, ș. a., sunt pline de. magie. Prin magie se caută să se asigure norocul la vânat și pescuit, mana albinelor, a grâului și a vitelor, sau roadele pomilor. Dacă am sta să strângem toate aceste practici, s'ar putea scrie volume întregi numai din cele ale poporului român. Dar cu toată bogăția și varietatea lor, ele trădează anumite motive comune, anumite principii, care stau la bază și pe care le vom putea desprinde și numai din enumerarea celor mai însemnate.

3. Pentru ca să *rodiască pomii,* în Țara Ouașului, se strânge gunoiul dela Crăciun până în dimineața Anului Nou, când se pune înainte de răsăritul soarelui câte puțin la fiecare pom.[8] In Bucovina se strânge până la Bobotează, când se arde împreună cu obiectele dela „malancă" (cerb, brezae) și cenușa se împrăștie peste pomet și peste straturi.[9] Sau se sfințesc cu aghiasmă, să fie roadă multă.[10] Un alt obiceiu este ca în ajunul Crăciunului, când gospodina frământă aluatul pentru colaci, să se ducă în grădină, fără să fie văzută de cineva, cu mâinile pline de aluat și cuprinzând cu ele pe rând fiecare pom să zică: „Cum sunt mâinile mele încărcate de aluat, așa să fiți voi încărcați cu poame." [11] In alte variante femeia se duce în grădină cu bărbatul, care amenință că va tăia pomul cu securea

[6] GOROVEI, 20, 3, 289, 21.
[7] VORONCA, 126.
[8] *Anuar,* I, 224.
[9] VORONCA, 48.
[10] GOROVEI, 289.
[11] D. LUPAȘCU, *Medicina babelor,* 79; VORONCA, 48.

dacă nu va face roade. Femeia cu mâinile pline de aluat se roagă să-l ierte că la anul va face cu siguranță.[12] La fel și în Sâmbăta Paștilor se ating pomii cu aluat de pască.[13] Un procedeu mai rar — întâlnit în Vâlcea — este de a îngăuri cu un sfredel pomii neroditori în ziua de Sf. Gheorghe,[14] sau de a arunca tăciunii aprinși din „focul lui Sumedru[11] prin grădinile cu pomi.[15] Pentru rodul viei se presară prin ea, în ziua de Sf. Trifan, funinginea adunată dela Sf. Vasile și Ajunul Bobotezei și se stropește ou aghiasmă.[16]

4. Pentru noroc la *pescuit* se leagă în vârful vârșii sau a undiții pești dela biserică,[17] sau se aruncă naforă dela preot în râul respectiv.[18] Nafura și pasca se întrebuințează și în vrăjile pentru *vânat.* Se ia nafură sau pască și se pune într'un copac pentru a o împușca. Când vânătorul o ochește, se spune că vede pe Iisus Cristos răstignit, iar după ce a împușcat-o găsește în locul ei sânge.[19] Alții anină într'un copac în noaptea învierii o icoană și când popa cântă: „Hristos a înviat din morți" și trag clopotele la biserică, se pregătesc să împuște icoana. Atunci o femeie cu părul despletit, venită anume în apropierea copacului, cade în genunchi și se roagă de vânător să ierte icoana, că va atrage vânatul în calea lui. Vânătorul se preface că n'are încredere, dar în urmă o iartă.[20] Alții obișnuesc ca atunci când popa zice la biserică: „Cristos a înviat!", ei să zică: „Da, eu împușc! Eu prind pește! Eu mulg vacile!" [21]

întrebuințarea nafurei sau a pâinei de pască în vrăjile pentru vânat și pescuit nu trebue considerată ca un sacrilegiu demonic, un aict de magie neagră, cum se spune de obiceiu, ci numai ca o valorificare a *„sacrului"* în practicile de prosperare și noroc. De aceea o armă poate fi vrăjită și prin spălare cu apă sfințită, sau afumându-o cu tămâie. Și tot în acest sens, în Țara Ouașului se spune că vânătorul trebue să fie *curat,* să nu se întâlnească cu o fată, înainte

[12] GOROVEI, 74, 276; VORONCA, 48.
[13] GOROVEI, *ibidem.*
[14] *Șezătoarea,* XII, 167; GOROVEI, 277.
[15] GOROVEI, 118; RĂD.-CODIN, 87.
[16] *I. Creangă,* VIII, 121 (Dolj); GOROVEI, 20 (Muntenia).
[17] *Ms. AF,* 368, 7 (Mehedinți).
[18] VORONCA, 342 (Bucovina).
[19] VORONCA, 342; *T. Pamfile,* III, 31 (Botoșani).
[20] GOROVEI, 284 (Suceava).
[21] VORONCA, 342 (Bucovina).

de a merge la vânătoare.[22] Aceeași curățenie i se cere și prisăcarului, care trebue să fie tare curat, mai bine dacă nici nu se însoară și să grijească să nu între cineva străin în stupină.[23] Prescripții asemănătoare trebuesc respectate și de cei care se ocupă cu creșterea vitelor, în special a oilor.[24] „Oile numai așa se pot purta cu mare dreptate, din ce-i omul mai drept." [25] In unele părți ciobanii trebue să ducă o vieață de adevărată castitate în tot timpul verii, să nu vadă „trup de femee".[26] *Curățenia* și *sfințenia* apar deci dela început ca valori esențiale pentru păstrarea manei, a rodului și a sporului. In special în Bucovina, cei care trăesc în fără de lege sunt considerați în acest sens, o adevărată catastrofă. „Pe unde trece femeia nelegiuită arde pământul de trei stânjeni sub dânsa, seacă isvorul, câmpul se usca, vitele nu dau lapte; de o întâlnești în drum întoarce-te că n'are să-ți meargă bine, de-i calci în urmă îți rupi piciorul, totul se tulbură, se întoarce pe unde calcă, nu-i spor în. nimic, se trece, piere." [27]

*

5. Am spus că la Români practicile magice cele mai numeroase sunt în legătură cu ocupațiile principale: *agricultura* și *creșterea vitelor.* De aceea mana sau rodul grâului constitue grija de căpetenie în cele mai multe rituri agrare efectuate și respectate cu strictețe în tot timpul muncilor agricole și chiar în restul anului, începând dela arat, semănat, până la secerat, măcinatul grăunțelor și coptul pâinei.

Astfel în Bucovina *când se pornește cu plugul la arat,* înainte de a ieși cu el pe poartă, se înconjoară de trei ori cu tămâie și busuioc, se stropesc vitele cu apă sfințită, iar în bârsa plugului, sau în coarnele boilor, se pune câte un colac, făcut din aluatul dela Crăciun sau din primul grâu secerat — împreună cu o luminare aprinsă.[28] înaintea boilor pe prima brazdă se pune pâine și sare, pentru rod

[22] *Anuar,* I, 226.
[23] VORONCA, 1175 (Bucovina).
[24] VORONCA, 1175; GOROVEI, 130.
[25] *Ms. P.* (Poiana Sibiului).
[26] T. HERSENI, *Probleme de sociologie pastorală,* 1941, p. 103 (Bucovina). In unele sate din jud. Hunedoara există credința că bărbații nu trebue să aibă relații sexuale nici în timpul sămânatului. Cf. V. BUTURĂ, *Credințe în legătură cu cultura grâului la Românii din Transilvania.* In: *Sociologie Românească,* An. II (1937), p. 359.
[27] VORONCA, 1146.
[28] VORONCA, 166—167. Cf. pentru Transilvania, V. BUTURĂ, *op. cit.,* p. 359.

mult.[29] Sau se aruncă un ou, sau coji de ouă, şi se face pe pământ cruce cu coada biciului.[30] Tot în părţile răsăritene ale ţării, femeia fiind socotită păcătoasă n'are voie să treacă pe dinaintea boilor.[31] In vremurile mai vechi, în Dorohoi, când se începeau arăturile eşia la câmp şi stăpânul moşiei împreună cu preotul şi făceau aghiasmă în mijlocul plugurilor. Când creşteau semănăturile se făcea din nou aghiasmă.[32] La fel şi în Lăpuşna, când se începea aratul la „Sfinţi" se ungea fierul plugului cu slănină sfinţită, se aprindea tămâie, iar când se puneau în coarnele plugului doi colaci, numiţi ,,sfinţi", se spunea: „Dă, Doamne, mană pământului!"[33] La semănat se aruncă de trei ori grâul în sus spunându-se: „Doamne, ajută să se facă grâul!" Sau: „Dă-ne, Doamne, roadă!"[34] Pentru aceasta şi sămânţa trebue stropită cu aghiasmă sau amestecată cu pască şi coji de ouă dela Paşti.[35] Din grâul de sămânţă să nu dai împrumut, nici să vinzi la alţii, până n'ai semănat tu întâiu, că-ţi dai mana şi norocul.[36] De aceea se crede că cel care iese mai întâiu la arat va avea holdă frumoasă.[37] Ciucălăii de porumb dela sămânţă să nu-i bagi în foc, să-i dai pe apă.[38]

Semănatul e bine să-l începi dimineaţa până la amiază că mai frumos rodeşte grâul.[39] Sau în primele zile ale săptămânii,[10] în ziua când a începui a ninge,[41] a fost mai întâiu chidie pe copaci, sau a tunat mai întâiu.[42] Nu se seamănă când e lună nouă, sau e luna în creştere, că semănăturile tot cresc şi înfloresc, dar roadă nu aduc. La lună plină, toate merg în plin. In schimb dacă vrei să ai flori frumoase să le seameni la lună nouă că înfloresc toată vara.[43] Pen-

[29] GOROVEI, 20.
[30] VORONCA, 166.
[31] VORONCA, 166.
[32] *T. Pamfile*, I, 26.
[33] *Anuar*, II, 159.
[34] *Şezătoarea*, XII, 159; VORONCA, 167.
[35] GOROVEI, 292; VORONCA, 167 (Moldova).
[36] GOROVEI, 177, 292, 289; VORONCA, 168; *Şezătoarea*, I, 51, VI, 39, VIII, 49.
[37] *Ms. AF*, 541, 116 (Dorohoi).
[38] VORONCA, 167.
[39] *Ibid.*
[40] *Comoara Satelor*, V, 33 (Sălaj).
[41] GOROVEI, 21 (Muntenia).
[42] VORONCA, 167, 788 (Moldova).
[43] GOROVEI, 292; *Comoara Satelor*, I, 35; *Şezătoarea*, I, 191; VORONCA, 315—316 (Bihor, Sălaj, Moldova).

tru ca holdele să fie frumoase și să nu se strice se trag clopotele toată ziua de Paști.[44] La Sf. Gheorghe se pun crengi de răchită în brazde să rodească și să fie ferite de vrăji.[45] In ziua de Bobotează, prin Moldova, un fecior curat feciorelnic înconjură țarina în zori de zi,[46] iar în Maramureș în ajunul Bobotezei se înconjură casa cu un colac și o lumânare aprinsă, zicând: „Kir, Alexă, Doamne, grâu de primăvară și 'n pod și 'n cămară!" La Sânziene se stropesc holdele cu aghiasmă.[47] Când seceri nu e bine să pui snopii pe pământul vecinului că se duce mana.[48] Din ultimele spice tăiate se face cruce sau cunună din care se va lua. sămânță la anul viitor. Din primul grâu care se macină se fac doi colaci. Se leagă cu un fir de ață roșu de găleata fântânii, se mai adaugă o plantă numită „sporiș" și se cufundă găleata în fântână ca să fie grâul cu spor. Colacii se dau la copii,[49] sau se păstrează până la aratul viitor, când se pun în coarnele plugului.[50]

In credințele și practicile enumerate mai sus constatăm iarăși prezența nedespărțită a *„sacrului",* care asigură rodul grâului. Dar tot atât de stăruitor se urmărește și *..continuitatea"* grâului de semănat, purtătorul manei. Sămânța se ia din ultimile spice ale holdei —- un fel de refugiu al manei — și din ea nu se dă nimănui împrumut. Din pâinea coaptă din primul grâu se păstrează sub formă de colaci până la aratul viitor. Această grijă rituală, cu care se face transmisiunea prin continuitate a rodului grâului din an în an, constitue o altă caracteristică esențială a manei. Atât „sacrul" și „continuitatea", cât și alte principii și valori le vom întâlni în diferitele manifestări ale manei.

•

6. Cât privește riturile și credințele pentru conservarea *manei laptelui,* ele sunt mult mai numeroase cuprinzând aproape peste optzeci de procente din materialul românesc referitor la mană. Nu există moment însemnat, sau operație în legătură cu laptele, în care omul să nu caute prin diferite rituri să-și asigure prezența manei. Există

[44] GOROVEI, 22, 289 (Suceava); *Ms. P.* (Bihor).
[45] GOROVEI, 285 (Suceava); *Ms. AF,* 547, 68 (Vâlcea).
[46] *I. Creangă,* VI, 308 (Moldova).
[47] T. PAPAHAGI, *Graiul și Folklorul Maramureșului,* 163 și 162.
[48] *Ms. P.* (Sângiorz-Năsăud).
[49] GOROVEI, 141, 256 (Dolj).
[50] VORONCA, 166 (Botoșani).

și momente „critice", când grija și măsurile preventive contra vrăjitorilor de mană trebuesc intensificate. Așa este, de pildă, întâiul fătat al vacii, sau noaptea Sfântului Gheorghe. Vom proceda și aici la trecerea în revistă a celor mai însemnate.

In ziua *când fată o vacă* nu se dă și nu se împrumută nimic dela casă, nici săracului o bucată de pâine și nici străinii să nu ducă apă dela fântâna din curte, căci se duce odată cu lucrul dat și laptele dela vacă.[51] Când fată mai întâiu o vacă și face o viței, ca să nu-i ia nimeni mana, să o treci prin toarta unei căldări de aramă, să bați un cui în pământ unde i-a picat capul, să treacă doi copii peste ea,[52] să o dai de trei ori peste cap trecând-o pe sub vacă.[53] Să o cântărești și să-i scrii greutatea pe pragul de sus al casei.[54] Alții iau vițelul pe după cap și desbrăcați în pielea goală, ocolesc cu el de trei ori grajdul, apoi îl pun pe locul de unde l-au luat și fac trei mătănii,[55] sau îl iau în brațe și-l dau cu capul de horn.[56] In Bihor o fată curată până la 14 ani înconjură de trei ori vaca cu vițelul în brațe.[57] Deci: *mana poate fi păzită prin efectuarea unor rituri — acțiuni singulare — de a căror repetare, imposibil de realizat întocmai, se condiționează luarea manei.*

Alte practici sunt făcute cu scopul de a împiedica vrăjitoarele să se apropie de vacile cu lapte. In județul Alba înainte de a apleca vițelul i se face la toate picioarele câte o cruce cu usturoi, sau alte substanțe urît mirositoare și i se dă să mănânce două gălbenușuri de ou amestecate cu sare și usturoi.[58]

O grijă deosebită trebue avută pentru ca vaca sau câinii să nu mănânce „cămașa" sau „soartea" vițelului, căci atunci piere laptele. Ea se aruncă de obiceiu pe o apă curgătoare, să curgă laptele ca apa.[59] Sau se pune într'o oală nouă, făcută cu mâna stângă, se toarnă peste ea diferite semințe și se îngroapă lângă un izvor sau

[51] *Comoara Satelor*, I, 18; GOROVEI, 348, 345, 347; *T. Pamfile*, II, 33; NICOLAIASA, *Mon. Lămășeni*, 97 (Sălaj, Cluj, Bihor, Bucovina).
[52] *Ms. P.* (Purcăreți-Alba).
[53] *Comoara Satelor*, V, 32 (Mureș).
[54] *I. Creangă*, IX, 83; *Ms. AF*, 821 (Neamț, Baia).
[55] *Ms. AF*, 406, 46 (Năsăud).
[56] *Șezătoarea*, XVIII, 50 (Moldova?).
[57] *Ms. AR* (I. P. R.) 4544, 25 v.
[58] *Ms. P.* (Purcăreți).
[59] GOROVEI, 345—346; T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 130; *I. Creangă*, VII, 27; *Anuar*, II, 165 (Moldova, Dolj, Neamț, Lăpușna).

în ocol, pentru a-i veni mana curând.[60] Alţii o pun într'o oală cu câte trei sau nouă boabe de piper, grăunţe de păpuşoi, de. grâu, de usturoiu, sau din toate seminţele, cu tămâie, un ac, un ou de puică neagră ouată mai întâiu, etc. — unii pun numai pâine şi sare — şi le îngroapă în grajd, în locul unde a fătat vaca sau la hotar, spunând cuvintele: „Când se vor lua acestea de aici şi se va face dughiană sau târg cu ele, atunci să se ia mana dela vacă." [61] Unii înainte de a o îngropa ocolesc cu ea de trei ori grajdul, sau o trec printr'o roată de căruţă şi zic: „Când a da roata lapte, atunci să vie vrăjitoarea să ia mana vacii." [62] In alte părţi „soartea" viţelului se tiscă, se pisează, se amestecă cu sare şi tărâţe, şi se dă la vaci, sau la o căţea.[63]

Alte acţiuni magice. Se leagă vaca fătată cu un fir de aţă roşie.[64] I se face cruce pe copite cu escremente omeneşti să-i miroase laptele cui i-a lua mana.[65] In Banat se bate un cui în iesle zicând: „Când va scoate muroanea cuiul acesta, atunci să piardă vaca laptele.[66] In Bihor se împlântă în pământ un fus cu aţă roşie şi-l udă 6 săptămâni cu apă dela fântână, să sporească laptele;[67] sau leagă în coarnele vacii un săculeţ de pânză în care s'a pus un ban de argint, ceară, tămâie, busuioc şi usturoiu.[68] In judeţul Cluj, când fată o vacă mai întâiu, se aduc doi copii de şapte ani desbrăcaţi să se sărute peste vacă. După aceea o femeie tot desbrăcată, se roieşte de trei ori în jurul vacii zicând: „Atunci să strice vaca mea, când se vor mai săruta aceşti copii peste ea. Atunci şi nici atunci." Apoi se întoarce cu spatele către vacă şi-i dă de trei ori cu piciorul în uger.[69] In Bihor o fată tot desbrăcată ia în cap un colac sau o pâine, o luminare aprinsă şi se dă de-a roata după vacă, apoi ia viţelul şi zice: „Şi

[60] GOROVEI, 346; *I. Creangă*, VII, 27; T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 130; *Anuar*, II, 165, *Convorbiri Literare*, XXV, 608 (Ardeal).
[61] NICOLAIASA, *Mon. Lămăseni*, 97; *Ms. AF*, 440, 35; *I. Creangă*, VI, 308; VII, 116; IX, 83; *Ms. AME*, 316, 51; *Ms. AF*, 451, 22; 614, 12—13; GOROVEI, 347, 358—359 (Baia, Neamţ, Dorohoiu, Făgăraş, Bacău).
[62] *T. Pamfile*, I, 177; *Ms. AF*, 440, 35 (Siret, Neamţ).
[63] *I. Creangă*, VI, 308; GOROVEI, 345 (Moldova, Argeş).
[64] *I. Creangă*, VII, 27 (Dorohoi).
[65] *Ms. AF*, 440, 35 (Neamţ).
[66] L. COSTIN, *Mărgăritarele Banatului*, 89.
[67] *Ms. AF*, 417, 25 (Bihor).
[68] L. COSTIN, *Ibid.* 89.
[69] *Ms. AF*, 357, 3 (Cluj).

nici atunci să nu se apropie bosurcăile când voiu umbla eu zâna aşa prin sat." [70] Tot în Bihor pentru ca o vacă să nu poată fi stricată se ţine închisă în grajd trei zile după fătare.[71] Locuitorii dela poalele Bihariei când fată o vacă spun rugăciunile, toate câte le ştiu: ,,Tatăl nostru, Crezul, Poruncile, ş. a.,[72] iar la găleată leagă un fir de aţă roşie sau albă trasă printr'un ac, care atârnă în lapte, pentru a împunge strâgile.[73] In alte părţi se ia o oală nouă, mătase de nouă feluri sau lână, corn, un ban şi o spată. Se. mulge laptele prin spată şi obiectele se pun într'o groapă în locul unde a fătat vaca.[74] Sau mulgi lapte pe o coroană de argint şi zici: ,,Când a mânca strigoaicele coroana, atunci se poate strica mana dela vaca aceasta." [75] Său mulgând cruciş de trei ori printr'un inel de aur sau de argint dela cununie, descântă: „Cură lapte în mulţime, cură lapte cu smântână, cură lapte şi cu unt ca isvorul din pământ! Din ceas în ceas te limpezeşte, din zi în zi te înmulţeşte să fii bucuria casei şi prânzul mesei!" [76] In Basarabia se ia o coajă de ou, se pune în ea tot felul de seminţe, zicând: „Când se va lua mana câmpului, atunci să o ia pe a vacii." Oul se îngroapă în ocol, înfingându-se în el un băţ de alun în inima căruia s'a înfipt un ac, zicând: „Când va trece frânghia corăbiei prin urechile acului, atunci să-i ia mana." [77] Alţii mulg primul lapte printr'o ţevie de soc,[78] prin patru ţevii de ulm,[79] sau printr'o piatră găurită dela natură, din care se crede că a băut curcubeul.[80] („Apa de unde bea curcubeul are mare priinţă roadelor câmpului. Dacă se udă bucatele la o secetă cu astfel de apă, bucatele cresc minunat.") [81] Când se scoate o vacă prima dată după fătare la păşune se presară la poartă mac sfinţit.[82]

Un alt procedeu ce se întrebuinţează pentru apărarea manei este

[70] *Ms. AF*, 417, 25 (Bihor).
[71] MARIAN, 207 (Vaşcău).
[72] *Ms. P.* (Cristiorul de Sus-Bihor).
[73] *Comoara Satelor*, IV, 37 (Bihor).
[74] T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 131 (Bacău).
[75] *Ms. AF*, 415, 27 (Sălaj); *Ms. P.* (Purcăreţi-Alba).
[76] *Convorbiri Literare*, XXV, 608 (Ardeal).
[77] *I. Creangă*, III, 368 (Basarabia).
[78] *Ms. P.* (Poiana Sibiului).
[79] *Izvoraşul*, XXI, 304 (Munţii Apuseni).
[80] *I. Creangă*, IV, 196, IX, 83 (Bacău, Neamţ).
[81] *I. Creangă*, IV, 196, IX, 83 (Bacău, Neamţ).
[82] VORONCA, 50; *T. Pamfile*, I, 177; *Ms. AF*, 541, 114 (Siret, Dorohoi).

îngăuritul cornului. Când fată mai întâiu o vacă se ia un sfredel, sau o sârmă, se îngăure aproape de vârf cornul stâng al vacii — mai rar dreptul — și se pune în el o serie întreagă de substanțe; tămâia neagră, piperul, usturoiul, grâul, argintul sau aurul nestrecurat, sau necântărit, sunt cele mai frecvente. Mai rar se pune: argint viu, pâine, pască, sămânță de cânepă, inima pământului, inimă de dâlmoc, piatră pucioasă, strămătură de nouă feluri, ceapă, trei fire dintr'o potcoavă găsită, ș. a. — puțin din fiecare — și le astupă cu ceară, slănină sau lemn de teiu.[83]

Dar nici *primul lapte* — numit de obiceiu „curastă" sau „colastră" [84] — nu scapă fără să fie întrebuințat în diferite rituri. Cu primul lapte se spală vaca pe tot corpul dela cap spre coadă, zicând: „Când ți-a număra cineva toate firele de păr, atunci să-ți ia mana!"[85] Din primul lapte e bine să arunci puțin pe o apă curgătoare, să curgă laptele ca izvorul, iar când te întorci acasă aduci în găleată apă și nisip, pe care le îngropi în locul unde a fătat vaca.[86] In Muscel laptele dela primul fătat se aruncă în susul gârlei timp de nouă zile, zicând: „Când s'a întoarce gârla la deal. atunci să mai poată lua vrăjitoarele laptele vacii mele." [87] In județul Alba când se aruncă laptele pe izvor se sprijină de trei ori cu găleata și se aduice apoi acasă și se spală cu el vaca: „Nu spăl vaca cu apă, o spăl cu unt și cu lapte."[88] In Banat, în ziua a treia când se fierbe curasta se invită mai mulți copii și fete să o mănânce. înainte de a începe mâncarea gazda îi acopere cu un straiu, îi stropește cu apă și-i unge pe cap cu unt să fie smântână groasă, lapte și unt mult.[89] La fel și în Muscel se chiamă copiii vecinilor, iar în Argeș când cineva mănâncă „culastră" mai întâiu i se toarnă apă în cap.[90] Peste tot se

[83] *Convorbiri Literare,* XXV, 607 (Ardeal); GOROVEI, 160 (Bucovina); *Grai și suflet,* II, 43 (Munții Apuseni); *Șezătoarea,* XXIII, 93 (Botoșani); NICOLAIASA, *Mon. Lămășeni,* 97 (Baia); *Izvorașul,* XXI, 304 (Munții Apuseni); *Siedetórea* (Budapesta), V, 22 (Bucovina); *Ms. P.* (Munții Apuseni, Bihor, Alba).

[84] *Curastă* (Transilvania), *Colastră* (Oltenia-Muntenia), *Curastru* (Banat), *Coraslă* (Moldova-Basarabia, Bucovina). Cf. Bibliografia de mai jos.

[85] *I. Creangă,* III, 368; *Șezătoarea,* XXIII, 93 (Basarabia, Botoșani).

[86] *Șezătoarea,* XII, 160; GOROVEI, 391; *Graiul nostru,* I, 187 (Vâlcea, Ilfov).

[87] RĂD.-CODIN, 60.

[88] *Ms. P.* (Purcărești-Alba).

[89] NOVACOVICI, *Colecțiune folkloristică,* 172.

[90] RĂD.-CODIN, 60; GOROVEI, 347. Cf. și I. A. BENA, *Contribuții,* 84 (Alba).

crede că nu-i bine să sufli în curastă, fie cât de fierbinte, probabil ca să nu sufli (mana laptelui, căci explicaţiile, ce se dau de obiceiu acestei credinţe — strechie viţelul, crapă ugerul vacii[91] — sunt prea puţin verosimile. De asemenea nu se dă curastă de pomană pentru ca să nu facă vrăji cu ea.[92]

Dar mana nu trebue păzită numai împotriva strigoaelor, ci şi împotriva *deochiului* care poale proveni şi dela diferite fenomene ale naturii. Astfel prin Banat se crede că vacile şi oile care fată în timpul când cântă cucul, se deoache şi pierd mana. De aceea trebuesc *„răscucăite"*. Pentru aceasta se duc doi copii la vaca fătată şi aşezându-se unul de o parte, altul de alta, trag cu mâinile de un colac, pe sub vacă, zicând: „Gucu!" Celălalt răspunde: „Răscucu!" De trei ori. După aceia trag şi rup colacul şi fiecare mănâncă partea obţinută cu lapte dela vacă.[93] In alte sate la „răscucăit" se merge cu găleata împodobită cu leuştean, pun colacul deasupra găleţii şi mulg vacile sau oile prin colac. Când mulg ultimă oaie pun un băiat şi o fată să o „răscucăe". Din colac se pune puţin în sarea oilor iar restul se mănâncă.[94] Alteori răscucăitul îl fac două femei cu copil mic, una să aibă băiat şi cealaltă fată.[95] In judeţul Severin obiceiul se practică şi la Sf. Gheorghe, după ce s'a terminat mulsul oilor.[96] Copiii şi cei mai tineri se împart în două cete, una în strungă şi cealaltă afară. Pun fiecare mâna dreaptă pe colacul „Sângiorzului" şi cei din strungă zic: „Cucu!" Cei de afară răspund: „Răscucu!"' De trei ori. Aduc apoi mielul cel mai tânăr gătit cu flori şi punând colacul în uşa strungii trec mielul prin el de trei ori, spunând aceleaşi cuvinte şi le repetă iarăşi rupând colacul sub ultima oaie mulsă.[97] Obiceiul se găseşte şi în Vâlcea. Aci se aduce un copil şi două fetiţe, care ţin acelaşi dialog deasupra unei gropi, făcută în locul unde a fătat vaca şi în, care se pune o oală nouă cu apă şi nouă colăcei. Femeia mulge laptele în groapă zicând: „Când va învia

[91] *T. Pamfile*, II, 33; GOROVEI, 348; *Şezătoarea*, XII, 160; RĂD.-CODIN, 60 (Cluj, Argeş, Vâlcea, Muşcel).
[92] *Ms. AF*, 451, 22; *Ms. AF*, 811, 11 (Bacău, Mehedinţi).
[93] *Anuar*, III, 136—137 (Caraş).
[94] *Ibid.* 136.
[95] NOVACOVICI, *op. cit.*, 172.
[96] *Ms. AME*, 382, 17; 393, 13 (Severin); L. COSTIN, *Mărgăritarele*, 87.
[97] V. POPOVICI, *Monografia Pataş*, 78 (Banat).

moşul din groapă, atunci să ia vrăjitoarele laptele dela vaca mea." Varsă apă peste lapte şi colăcei şi trage pământul peste ele.[98]

7. Grija pentru mană este continuată şi în alte timpuri decât la primul fătat al unei vaci. Astfel când *vinzi* o vacă să nu dai şi funia cu care ai dus-o la târg, să-i pui o aţă, pentru ca să nu-i dai norocul. In schimb cei care cumpără, odată ce au făcut târgul nu admit să se ia nimic de pe vacă, nici clopot, nici funie. Alţii când vând o vacă îi iau puţin păr din frunte sau din coadă şi-l păstrează pentru noroc.[99]

Laptele de asemenea este obiectul unei atenţii speciale în orice timp. Laptele nu trebue lăsat să ajungă în atingere cu focul, căci arde mana vacii. Dacă totuşi ajunge, să presari puţină sare, făină sau apă.[100] Obiceiul are deci următoarea formulă magică: Nu arde mana, ci făina şi sarea. Să nu umbli la foc după ce ai muls vaca până ce nu te speli pe mâini.[101] Să nu pui în foc nimic din instrumentarul stânii, în special lingurile şi trocile de lapte.[102] In Vâlcea nici rugul, plantă principală în apărarea manei contra strigoilor, nu se pune în foc.[103] O credinţă mai rară spune să nu lingi lingura de lapte că seacă vaca..[104]

Alte credinţe în legătură cu laptele. Când mulgi vaca aruncă totdeauna peste ea o mână de lapte să nu-i ia nimeni mana.[105] Dacă dai lapte cuiva pune în el puţină sare şi ia cu unghia din el şi atinge pe ţâţâna uşii, să nu-ţi poată lua mana vacii.[106] In zi de ajun şi Lunea să nu dai nimănui lapte,[107] iar la cei cari au vaci să nu dai deloc produse de ale laptelui că-ţi iau mana.[108] Când cineva îţi dă lapte să nu speli oala, ci să i-o restitui cu o bucăţică de pâine şi

[98] *Ms. AF*, 373 şi *Ms. AF*, 442, 41—42 (Vâlcea).
[99] GOROVEI, 360 (Bucovina); *Ms. P.* (Alba, Bihor, Munţii Apuseni).
[100] VORONCA, 186; GOROVEI, 166, 346, 348 (Bucovina, Tecuci, Dolj, Argeş); T. PAMFILE, *Boli şi leacuri*, 72; *Ms. AR*, 5089, 129 (Tecuci); *T. Pamfile*, III, 74 (Năsăud); *Anuar*, II, 163 (Lăpuşna); *Izvoraşul*, X, 16 (Argeş); *Ms. P.* (Poiana Sibiului).
[101] GOROVEI, 347—348; *Şezătoarea*, XII, 167 (Argeş, Vâlcea); *Ms. P.* (Sibiu).
[102] *Ms. P.* (Poiana Sibiului).
[103] GOROVEI, 290; *Şezătoarea*, XII, 160 (Vâlcea).
[104] GOROVEI, 346 (Buzău).
[105] T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 130—131; *I. Creangă*, IX, 176; GOROVEI, 347, 348 (Neamţ, Bacău, Tecuci, Vâlcea).
[106] VORONCA, 186; T. PAPAHAGI, *Graiul şi Folklorul Maramureşului*, 163, T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 129 (Bucovina, Maramureş, Bacău).
[107] VORONCA, 47; *I. Creangă*, II, 272 (Siret, Tutova).
[108] GOROVEI, 159, 176; *Şezătoarea*, VI, 39—40 (Iaşi).

sare, sau puțină apă, și să nu-i mulțumești.[109] Dacă mai multe persoane mănâncă lapte dintr'un vas niciuna din ele să nu lase lingura jos până nu termină de mâncat, ca să aibă vaca spor.[110] Se crede că laptele se strică sau scade când se amestecă cu cel dela vaci străine,[111] îl torni peste toarta căldării,[112] lași sâtișca nespălată,[113] bea o găină din lapte sau speli vasele în apa în care s'au fiert ouă, ori trece pe sub vacă pisica, liliacul sau rândunica.[114] In Bucovina se crede că untul trebue sărat ca să nu piardă vaca laptele trecând peste o apă mergătoare.[115] De aceea păcurarii din Maramureș când se mută cu oile dintr'un loc, iau din strungă și din vatra focului puțin lut și cenușă și le duc cu ei, iar când trec peste văi iau și apă și o aruncă după oi să nu le rămână laptele în vale. Sau dacă pot ocolesc văile.[116]

Pentru ca să aibă vaca lapte mult să seceri vara iarbă de pe nouă hotare și să-i dai să mănânce când fată; sau să lași un vas cu tărâțe să stea pe strașina casei de Vineri seara până Sâmbătă dimineața înainte de răsăritul soarelui, când li se mai adaugă pucioasă și se dau la vaci. In Bucovina se lasă numai pâine și sare, de seara până dimineața să pice rouă pe ele.[117] Tot aci se obișnuește să iei un băț de alun, când tună mai întâiu, să-l vâri în pământ și, să-l lași trei zile. Apoi să-l arzi, să-l pisezi și să-l dai în mâncare la vaci, căci atunci, când tună întâiu, pământul se umple de toată mana. Tot atunci e bine să scuturi și pomii din grădină, că rodesc bine.[118] Firește că există și indicații care nu sunt de natură magică. Să se dea vacii: urzică pisată cu tărâțe,[119] făină de bob,[120] camfor, ouă și chimin negru,[121] păsat,[122] ș, a. m. d. Alte indicații magice: vaca si

[109] VORONCA, 186; GOROVEI, 160, 347 (Ialomița, Moldova).
[110] GOROVEI, 347 (Buzău).
[111] *Anuar*, I, 266 (Oaș).
[112] GOROVEI, 347; T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 129 (Dolj, Bacău).
[113] GOROVEI, 160; T. PAMFILE, *op. cit.* p. 128 (Tecuci, Bacău).
[114] GOROVEI, 160, 340, 347, 390; T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 129; T. PAMFILE, *Boli și Leacuri*, 70 (Tecuci, Bacău).
[115] GOROVEI, 346.
[116] T. PAPAHAGI, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, 163.
[117] GOROVEI, 159, 346 (Bucovina).
[118] VORONCA, 788 (Bucovina).
[119] LUPAȘCU, *Medicina babelor*, 93 (Moldova).
[120] GOROVEI, 159.
[121] *Ms. Gaster*, 162, 16.
[122] *Ms. AF*, 440, 34 (Neamț).

vițelul să nu miroase donița în care se mulge.[123] După ce ai muls vaca să o mângâi pe spinare lovind-o de trei ori ou palma;[124] să stropești din când în când vitele cu aghiasmă mare,[125] iar cei de pe lângă Biharia spun că nu trebue să înjuri vaca nimănui că fuge mana dela vaca ta.[126]

O altă serie de practici magice se referă la apărarea contra *deochiului.* Când scoți mai întâi vacile în cireada, sau când fată, să legi ceva roșu în coadă, uneori chiar și grâu, tămâie, piper și sare.[127] Când cineva ațintește atenția și mirarea asupra vreunui animal, să-și aducă aminte să nu-l deoache. De obiceiu se scuipă spre animal, zicând: „Ptiu, să nu-ți fie de deochiu!" [128] Se crede că cine se uită la popa când iese cu darurile obține calitatea de a deochia.[129] Deochiatul nu se produce numai prin intenția oamenilor, ci și prin simplă mirare. Prin mirare se stabilește un fluid între om și animalul respectiv. Deci trebue să existe și o participare a sufletului animal. De aceea o vacă se poate deochia și fără o prezență omenească, ci numai prin influența naturii înconjurătoare: de verdele pădurii, de cântecul cucului, de lumina lunii și de o mulțime de alte fenomene, ce pot să-i trezească mirarea. Această credință se poate vedea și din cuprinsul descântecelor de deochiu. Iată un exemplu: „Fugi deochiu dela Bălaia, nu te mira, nu te desmira, de Bălaia cum se mulge, de vițelul ei cum suge și de trupul ei cel dulce. Te miră și te desmira, de oea verde dumbrăvioară, că-i verde ca iedera și-i albă ca colilia." [130]

8. Practicile magice enumerate mai sus se referă la conservarea manei împotriva unor *pierderi involuntare,* adică fără intervenția

[123] *I. Creangă,* IX, 83 (Neamț).
[124] T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 130—131 (Iași).
[125] *I. Creangă,* VI, 308 (Moldova).
[126] *Ms. P.* (Bihor).
[127] GOROVEI, 96, 345, 346; *Șezătoarea,* XIV, 72 (Argeș, Buzău, Suceava, Bihor).
[128] GOROVEI, 97; *Ms. P.* (Bihor).
[129] *Ms. P.* (Bihor).
[130] *I. Creangă,* VI, 294 (Covurlui); Cf. și *Descântece culese din gura babelor bătrâne de acum 1000 de ani.* București, (1911), Tip. Universala, I. Ionescu, p. 16—17: „De-o fi deochiat de codru să-i sece rodu, de-o fi deochiat de fântână să-i sece apa cea lină; de-o fi deochiat de potecă, lumea pe ea să nu treacă; de-o fi deochiat de vânt să nu bată pe pământ. De-o fi deochiat de pădure să nu-i mai dea mugure; de l-o fi deochiat păsările, să le cadă penele".

unei voințe străine, ci *printr'un simplu transfer în baza anumitor principii magice,* în special al contiguității. Cum însă mana poate fi furată și de anumiți vrăjitori, păzirea ei reclamă și alte rituri care se referă direct la apărarea împotriva „strigoilor" sau vrăjitorilor de mană. Amintim mai întâi câteva de natură generală, adică acelea care nu se referă la un eveniment determinat, ci trebuesc respectate în orice timp.

Pentru *ca vrăjitoarea să nu ia mana laptelui* se pune sub pragul grajdului puțină sare,[131] sau un lanț la ușa poeții.[132] La oi se pune sub podelele strungii nafură și ou roșu. Unii ciobani poartă și în șerpar tămâie și usturoiu. Sau dau oilor în sare pască, țărână scoasă de cârtiță și cuib de viespi. Această sare nu trebue să se termine niciodată.[133] Vacile se ung și ele cu tămâie și usturoiu și li se pune în coarne o fâșie de teiu, zicând: „Când a, veni vrăjitoarea, să nu ia laptele, ci mirosul tămâiei, al usturoiului și mâzga teiului."[134] Sau li se spală ugerul cu apă petrecută prin aluat de pâine,[135] Se mai crede că e bine să nu dai nume vacilor, pentru ca vrăjitoarele neștiindu-le numele să nu le poată lua mana.[136] La donița în care mulgi vaca sau oile se leagă o „mărgea de gândac",[137] sau se bate în fundul ei un ac fără ureche,[138] ori se pune o potcoavă de cal găsită, înfierbântată în foc, peste care se mulge, zicând: „Mulg foc pe foc, laptele să stea în loc." Apa cu care se spală donița se aruncă pe gunoiu.[139]

9. O serie de practici sunt legate de *sărbătorile anului,* care sunt socotite în general ca momente sau posibilități de prosperare ale manei. Prin Bucovina se pune în ajunul Crăciunului sub fața de masă tot felul de semințe și se dau cu fân la vaci în ziua de Crăciun. De asemenea li se dă din toate mâncările dela Crăciun precum și o bucățică de aluat dospit. Din apa cu care se spală vasele a treia zi de Crăciun se păstrează în sticle pentru a stropi cu ea vacile când

[131] T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 130 (Tutova?).
[132] *Ms. P.* (Bihor).
[133] *Ms. P.* (Poiana Sibiului, Alba).
[134] RĂD.-CODIN, 60 (Muscel).
[135] GOROVEI, 349; *Șezătoarea,* III, 121 (Tecuci); *Ms. P.* (Bihor).
[136] GOROVEI, 349 (Bucovina).
[137] *Anuar,* I, 226 (Oaș).
[138] *Ms. AF,* 440, 34 (Neamț).
[139] GOROVEI, 349 (Bucovina); *Ms. (I. P. R.) AR,* 4544, 26 v. (Reteag).

le scoți primăvara mai întâiu în cireadă, sau le duci la târg.[140] E bine să începi în ziua de ajun orice lucru, ca să-ți meargă cu spor peste an.[141] La Bobotează se dă vacilor din paiele pe care a călcat preotul, când a fost cu Iordanul și o pâine mai mică, coaptă într'un cuptor, deodată cu cea pe care o dai popii.[142] La Crăciun. Anul Nou si Bobotează să nu stingi Cocul, nici lampa, să vie norocul, iar tăciunii să-i lași până se sting singuri, nici Dumineca sau în alte zile să nu-i stingi cu apă: face grâul tăciune.[143] La „Sfinți" se dă și vacilor din colaci și se afumă casa si ograda cu sdrențe aprinse.[144] In Joia Mare se îngroapă un drop de sare în prag, iar în ziua de Paști când trag clopotele se scoate și din acea sare se dă la oi, să nu le ia nimeni mana.[145] In Sâmbăta Paștilor se dă din pască și vitelor și se pun de o parte și alta a pragului glii de iarbă verde, pentru belșug și roadă bună.[146] Verdeață se mai pune în Sâmbăta Rusaliilor și se dă la vaci cu iarbă așternută în biserică la Dumineca Mare.[147] La praznice în general e bine să pui la ușa grajdului un lanț.[148] In seara Sf. Andrei se ung cu usturoiu țâțânele ușilor și ale ferestrelor — „scara strigoilor" — să nu intre strigoii în casă.[149] Tot cu usturoiu se ung și vacile cu lapte, zicând:„Cine a veni să ia mana vacilor, să ia mana usturoiului de toamnă".[150] Se mai presară în jurul vacilor, după mersul soarelui, semințe de mac sfințit și se pune în ușa grajdului un cuțit sfințit.[151]

10. Toate aceste măsuri contra strigoilor sunt intensificate în *Ajunul Sf. Gheorghe,* pentrucă se crede că în această noapte vrăjitorii dispun de o putere maximă pentru a lua mana grâului, dar mai ales a laptelui. De aceea în ajunul Sf. Gheorghe — numit și

[140] GOROVEI, 176, 348; VORONCA, 47, 50 (Bucovina).
[141] VORONCA, 47 (Botoșani).
[142] GOROVEI, 360; T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 130 (Dolj).
[143] VORONCA, 169 (Bucovina).
[144] CH. LAUGIER, *Etnografia medicală a Olteniei,* 62; CONSTANTINESCU, *Din datina Basarabiei,* 109.
[145] *Anuar,* III, 144 (Banat).
[146] GOROVEI, 22, 139 (Vâlcea, Argeș).
[147] *Anuar,* II, 173 (Lăpușna); GOROVEI, 159.
[148] GOROVEI, 358 (Bihor).
[149] VORONCA, 548; GOROVEI, 344; *Izvoraşul,* XI, 246; *Ms. AME,* 311, 8 (Botoșani, Buzău, Muşcel).
[150] *Şezătoarea,* XXIV, 86 (Moldova).
[151] GOROVEI, 349; *Ms. AF,* 527, 6 (Transilvania, Ismail).

„Sânjorzul vacilor", mânecătoare, sau năproor, etc. — în noaptea de Sânjorz și chiar în timpul zilei, se respectă cu sfințenie o mulțime de practici. In seara Sf. Gheorghe, prin Bucovina, se fac contra strigoilor pe ușorii porților, pragurile ușilor, crucea ferestrelor, precum și pe șoldurile și coarnele vacilor cruci cu duhot sau păcură, în care se pune uneori și usturoiu pentru ca vrăjitoarele să nu fure laptele dela vaci, puterea vitelor și a oamenilor.[152] In Banat se pregătește o unsoare specială din grăsime de porc negru cu frunze de salcă, usturoiu, leuștean, pelin, laptele cucului, boz, scaiu, ș. a.[153] In Maramureș păcurarii fac în strungă și în colibă, pe pământ, o cruce cu leuștean și usturoiu, apoi trec oile peste ea să nu le iee laptele ciutele din pădure și vrăjitoarele.[154] In Banat cu unsoarea amintită mai sus se afumă și oile ca să nu piardă laptele când trec peste o apă și să nu se apropie de ele „Halele". Păcurarii mai de grabă ocolesc apele curgătoare și izvoarele, mânând oile pe deal.[155] împrejurul ogrăzii e bine să presari sămânță de mac, sau meiu românesc și să zici: ,,Până n'a număra boabele de meiu să nu poată lua laptele dela vacă." Vrăjitoarele văzând că au atât de lucru mai bine se lipsesc de lapte, sau dacă nu, le apucă ziua.[156]

Un rol important în conservarea manei îl au la Sf. Gheorghe *plantele.* Unele din ele se pun la grajd, altele se dau în sare la vaci, iar cu altele se împodobește gospodăria și doniția de muls. In sarea vacilor se pun: leuștean, rostopască, hodolean, usturoiu, aișor, potbeal, lăpuș, untișor, țâța caprii, mutătoare, ș. a.[157] Aducerea unora din ele se face după un ritual anumit. După țâța caprii se pleacă în ajun înainte de răsăritul soarelui. Când intri cu ea în ogradă să nu te vadă nimeni. Seara o pisezi, o amesteci cu tărâțe și o dai la oi sau capre la o răspântie de drumuri. Atunci nimeni nu le va putea lua mana.[158]

[152] GOROVEI, 104; MARIAN, 214—215; VORONCA, 579; *Izvoraşul,* XI, 111 (Bucovina).
[153] MARIAN, 229; NOVACOVICI, *Sărbătorile,* 23 (Banat).
[154] T. PAPAHAGI, *Graiul şi Folklorul Maramureşului,* 161, 163.
[155] MARIAN, 229 (Banat).
[156] MARIAN, 215; *Anuar,* II, 162; GOROVEI, 349; *Ms. AF,* 723, 47—48; *Ms. P.* (Bucovina, Lăpuşna, Ialomița, Transnistria).
[157] *Ms. P.; Anuar,* III, 144; MARIAN, 218; LEON, *Istoria naturală, 222; Şezătoarea,* III, 142, XV, 90; T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 129; *Siedetórea* (Budapesta) V, 28; *Ms. AF,* 852, 4 (Munții Apuseni. Transnistria, Banat, Moldova, Bucovina).
[158] *Ms. AF,* 852, 4 (Bacău).

Cine merge după imitatoare treime să fie curat şi să-i ducă pâine şi sare. Face nouă mătănii spre Răsărit şi punând pâinea şi sarea la rădăcina plantei, zice: „Mutătoare, eu te dăruesc cu pane şi cu sare, tu să mă dărueşti cu darul sfinţiei tale." Sau: „Să dărueşti Bălaei lapte mult şi bun!" [159] In sarea care se dă la vaci se mai pune: piatră pucioasă, colac dela Crăciun şi pască. Sarea e bine să fie îngropată sub pragul staolului până în ziua de Sf. Gheorghe când se dă la vite.[160]

O serie de plante: leuşteanul,[161] rugul sau măceşul — adus de unde nu se aude cocoşul cântând —,[162] iederă,[163] ,,andrimoc" (porumbel), urzici,[164] usturoiu,[165] ş. a., servesc la împodobirea uşilor şi ferestrelor precum şi Ia uşile şi obloanele grajdurilor şi a staulelor pentru ca să nu intre strigoii. In credinţa poporului aceste plante se bucură de o foarte mare putere împotriva strigoilor şi de aceea se spune că adesea ori se aud tânguirile lor în noaptea Sângiorzului:

Dacă n'ar fi avrămească,
muşeţel şi 'mpărătească,
odolean şi leuştean,
usturoiu de samulastră,
toată lumea ar fi a noastră;[166]
iarbă neagră de n'ar fi
şi noi am putea trăi.[167]

Gospodăria se mai împodobeşte cu ramuri de răchită şi salcie, iar lângă prag se pune glie verde. Această verdeaţă însemnează după

[159] T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 129; *Şezătoarea*, XV, 90 (Moldova).
[160] VORONCA, 347, 359; GOROVEI, 176; *Ms. P.* (Bucovina, Transnistria, Bihor).
[161] MARIAN, 201, 202, 211—212 (Transilvania, Banat); *Comoara Satelor*, III, 62 (Turda); *Ms. (I. P. R.) AR*, 4542, 69 (Ardeal); *Anuar*, I, 146 (Oaş); *Şezătoarea*, XII, 197 (Vâlcea?).
[162] MARIAN, 201, 211, 212, 213 (Transilvania, Moldova, Banat, Bihor); *T. Pamfile*, II, 33 (Cluj); *Comoara Satelor*, IV, 56 (Câmpia Transilvaniei); *Ms. (I. P. R.) AR*, 4542, 69, 79 (Banat); GOROVEI, 311 (Hunedoara); *Ms. AF*, 732, 8 (Hunedoara); *Ms. P.* (Turda, Bihor).
[163] MARIAN, 213 (Moldova).
[164] *Ms. AF*, 732, 8 (Hunedoara).
[165] MARIAN, 211 (Bihor); *Anuar*, I. 146 (Oaş); *Ms. AF*, 474, 39 (Satu-Mare).
[166] RĂD.-CODIN, 74 (Muşcel).
[167] *Bul. Grădinii Botanice Cluj*, XIII, 109 (Turda). Cf. şi *Familia*, 1874, 524; L. ŞĂINEANU, *Studii Folkloristice* (1896), 79; MARIAN, 211; T. PAMFILE, *Sărbătorile de vară*, 21—22; *Ms. AF*, 417, 21 (Bihor); 619, 41 (Maramureş).

unii că la Sângiorz descue Dumnezeu pământul, care rămâne descuiat până la Sâmedru, după alții să se știe că a sosit primăvara și că Sf. Gheorghe pleacă să încheie toți codrii și livezile.[168] Brazda și salcia se pun în toate provinciile românești,[169] și ele reprezintă mai de grabă simbolul fecundității și al belșugului — totul să sporească la case ca sălciile — decât al primăverii. De aceea plantele servesc și la împodobirea doniței de muls, care se face tot în seara zilei Sf. Gheorghe.

In Bucovina, precum și în alte părți, se taie glie de iarbă verde, cât donița de mare și se împodobește cu flori: calce, răchită, ciubotica cucului, leușteau, rostopască, aișor, bulbucei și alte plante primăvăratece. Pe aiceastă glie se pune găleata. Uneori se împletește din flori o cunună legată cu o strămătură roșie și se pune pe găleată, sau se pun florile direct în găleată. Donița se umple cu apă și se pune în tindă între uși sau afară în partea dinspre Răsărit. Acolo se lasă până a doua zi, sau a treia zi, când se aruncă apa la rădăcina pomilor și se mulge laptele peste flori. Precum cresc și înfloresc florile așa să crească și să se înmulțească laptele.[170] In Bucovina, în seara Sf. Gheorghe se umplu cu apă, lângă o fântână sau isvor, toate vasele care servesc la pregătirea diferitelor produse ale laptelui: donița, găleata, untarița, berbințele, putinile, etc, precum și acelea cu care se aduce sau se bea apă. După aceea se împodobesc cu ciubotica cucului, leușteanul broaștei, cimbru, calce, breabăn și o crenguță de răchită, măr sau rug, legându-le cu o strămătură roșie. A treia zi apa se aruncă la rădăcinile pomilor. Aceasta pentru ca vasele să fie tot anul pline și pomul ou roade.[171] Tot cu mlădițe verzi de salcie se face „împroorarea" în Munții Apuseni, adică stropirea vitelor cu apă curată adusă într'un vas nou dela izvor sau dela râu în dimi-

[168] MARIAN, 200 (Bucovina).

[169] GOROVEI, 349 (Bucovina), 281 (Buzău), 300 (Suceava), 285 (Moldova); CONSTANTINESCU, *Din datina Basarabiei,* 113; MARIAN, 200 (Bucovina), 213 (Moldova); RĂD.-CODIN, 63 (Muşcel); *Anuar,* II, 161 (Basarabia), III, (Banat); *Graiu şi suflet,* V, 73 (Gorj); *I. Creangă,* VIII, 175 (Mehedinți), VII, 55, XII, 45 (Bacău); *Izvoraşul,* XI, 111 (f. 1.); *Comoara satelor,* IV, 56 (Câmpia Transilvaniei); *Graiul nostru,* I, 252 (Brăila); *Ms. P.* (Transnistria, Bihor).

[170] MARIAN, 215—216 (Bucovina); Cf. şi *Grai şi Suflet,* V, 72 (Gorj); CONSTANTINESCU, *Din datina Basarabiei,* 115; *Ms. AF,* 619, 4 (Maramureş); *Comoara satelor,* III, 62 (Mureş); *Ms. P.* (Bihor).

[171] MARIAN, 216—217 (Bucovina).

neața prezilei Sângiorzului.[172] In Hațeg se împrourează și oamenii, dând cu bâtele în râu, în seara Sf. Gheorghe.[173]

In *noaptea Sfântului Gheorghe* vitele cu lapte trebuesc păzite bine în contra strigoilor. In cazul când nu sunt duse la păşune ele trebuesc închise în grajd sau în staul, iar la uşă se pun diferite obiecte care să împiedice intrarea strigoilor: coasa, secera, grebla, grapa, sulul dinainte al războiului de țesut, o verigă de fier sau un mărăcine.[174] Alții leagă în coarnele vacilor teiu, ca să lege laptele.[175] Unii pun teiu și în coarnele boilor, ale plugului, la sapă și la toate uneltele ca să nu le ia nimeni puterea și sporul.[176] In uşa grajdului se mai pune: usturoiu, pelin, tămâie, busuioc dela Bobotează și un brâu sfințit.[177]

In general însă vitele trebuesc duse în noaptea Sf. Gheorghe la păşune, departe de sat — unde nu se aude cocoşul cântând — să pască iarbă înrourată și să-și spele picioarele în rouă. Rouă dela Sf. Gheorghe are puteri miraculoase. Unii iau o pânză curată și adună rouă de pe câmp și cu ea stropesc casele, hambarele și grajdurile, să aibă noroc și să se depărteze relele.[178] Oamenii se spală cu rouă înainte de răsăritul soarelui în credința că vor fi sănătoși tot anul.[179] Cei care vreau să aibă mană multă la vacă, o mulg în ajunul Sfântului Gheorghe și lasă donița cu lapte peste noapte afară în grădină.[180] Sau pun sare și tărâță într'un vas să înroureze și în ziua de Sf. Gheorghe înainte de răsăritul soarelui se dau la vaci.[181]

Ducerea la păşune a vitelor în noaptea de Sf. Gheorghe se face cu foarte multă grijă. Un om trebue să meargă înaintea lor și altul

[172] FRÂNCU-CANDREA, *Românii din Munții Apuseni* (1888), 129.
[173] *Ms. (I. P. R.) AR*, 4542, 71 (Hunedoara).
[174] MARIAN, 215; CONSTANTINESCU, *Din datina Basarabiei*, 183; *Ms. AF*, 458, 40 (Olt); 723, 48 (Ialomița); 371, 4 (Cetatea Albă); 420, 23 (Mehedinți); 445, 31 (Teleorman); 619, 40 (Maramureș); *Grai și suflet*, III, 328 (Râmnicul Sărat); *Ms. P.* (Transnistria).
[175] *Ms. AF*, 458, 40 (Olt); 420, 40 (Mehedinți); 445, 31 (Teleorman); 671, 4 (Mehedinți); 811, 11 (Mehedinți).
[176] *Ms. AF*, 547, 67 (Vâlcea).
[177] *Ms. AF*, 420, 40 (Mehedinți); 632, 21 (Arad); 445, 31 (Teleorman); 371, 4 (Cetatea Albă).
[178] *I. Creangă*, VIII, 175 (Mehedinți).
[179] GOROVEI, 290 (Ialomița); CIAUȘANU, 20.
[180] MARIAN, 213 (R. Sărat); *I. Creangă*, VII, 86 (Botoșani); *Izvoraşul*, XI, 111 (f. l.).
[181] *Anuar*, II, 161 (Lăpuşna).

în urmă.[182] In această noapte nimeni nu trebue să doarmă, ci să cânte, să strige, dar mai ales să sune din buciume şi fluere făcute din coajă de alun, răchită, cireş, sau să cânte din corn. Numai până unde se aude cântecul buciumului pot pătrunde strigoii cu vrăjile lor.[183] Românii din Banat buciumă cu ţevile de aramă dela cazan şi în noaptea dinspre Ajunul Sfântului Gheorghe. Ei strigă şi cu gura: „Cât se aude sunetul acesta, ba şi mai departe, să rămână Halele de vitele mele şi mana lor." Suflarea din bucium se consideră nu numai ca un mijloc de apărare împotriva duhurilor rele şi a vrăjitoarelor, ci şi ca un mijloc de curăţire a locuinţelor, staulelor şi a aerului.[184] In Sudul Bihorului şi în Halmaj în loc de bucium se face un fel de strigare peste sat cu aluzii obscene la adresa strigoilor care iau mana vacilor.[185] Acelaşi rol de purificare a împrejurimilor îl are şi puşcatul peste oi la începutul primului muls.[186] Tot pentru ca să nu fure mana nu trebue să dormi în ziua de „Mânecătoare" şi de Sf. Gheorghe,[187] sau să nu laşi în ugerul vacii niciun strop de lapte.[188]

In jurul Sângiorzului — de obiceiu a doua zi — se face şi *„însâmbratul",* ruptul sterpelor, sau împreunatul oilor, pentru mersul la munte, când de asemenea întâlnim practici caracteristice pentru mană: mulgerea oilor prin colacul Sângiorzului,[189] împodobirea strungii cu verdeaţă sau afumatul cu tămâie. In Maramureş după ce se afumă oile cu tămâie, un om îşi ia pălăria din cap şi înconjură de trei ori stâna şi oile, zicând: „Doamne, ajută-ne!" Când încep a

[182] *Ms. AF,* 420, 40 (Mehedinţi).

[183] W. SCHMIDT, *Das Jahr,* 11 (Transilvania); V. POPOVICI, *Monografia Pataş,* 75 (Banat); *I. Creangă,* XII, 45 (Moldova); T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 130 (Moldova); *Grai şi suflet,* V, 72 (Gorj); DĂSCĂLESCU, *Regiunea Codrilor,* 78 (Basarabia); *Şezătoarea,* I, 128 (Moldova); CONSTANTINESCU, *Din datina Basarabiei,* 112; MARIAN, 210 (Moldova); GOROVEI, 176—177 (Suceava); *Ms. AF,* 547, 67 (Vâlcea).

[184] MARIAN, 210 (Banat).

[185] *Ms. P.* (Bihor).

[186] DENSUSIANU, *Graiul din Ţara Haţegului,* 112; POPOVICI, *Monografia Pataş,* 77 (Banat); *Anuarul,* I, 228 (Oaş).

[187] *I. Creangă,* VI, 211 (Moldova); *Carte de desfăcut farmece,* 26; *Izvoraşul,* XV, 376 (Bacău); T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089; 130 (Tutova); RĂD.-CODIN, 62 (Muşcel); GOROVEI; 302 (Covurlui, Dolj, Tecuci).

[188] T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 139 (Tutova).

[189] L. COSTIN, *Mărgăritarele,* 86; V. POPOVICI, *Mon. Pataş,* 74; NOVACOVICI, *Sărb. băbeşti,* 24; *Anuar,* III, 144 (Banat).

mulge, împlântă un cuțit în pământ și-l lasă acolo până înconjură târla.[190] Dar cel mai caracteristic și mai interesant obiceiu este *„focul viu"* obținut, după numeroase sisteme, prin frecarea a două lemne. Focul viu se face la Sângiorz, la urcatul oilor la munte, când se schimbă târla, sau când dă o boală între vite. Rostul lui principal, care n'a fost îndeajuns de subliniat de cei care s'au ocupat de el, este conservarea manei.[191] De aceea el nu trebue să se stingă până la coborîtul oilor și nimeni nu are voe să ia din el, nici chiar pentru a-și aprinde pipa.[192] Prin acest foc sar ciobanii, sau, făcând două focuri, trec printre ele turma de oi întocmai ca Romanii lui Ovidiu.[193] In județul Someș se crede că lemnele care au servit la aprinderea focului viu apără de toate relele: boale, vraciuri, trăznete, muțenie, orbire, asurzire, atacurile hoților, de foc, de apă, de vântoase, duhuri rele, strigoi, pricolici, vârcolaci, omul vântului, solomonari, fata pădurii, iele, frumoase, smei, balauri[194] ș. a.

Din mulțimea și varietatea credințelor și practicilor magice întrebuințate pentru conservarea manei se poate vedea de câtă importanță se bucură mana în lupta pentru asigurarea existenții omului dela țară. Principiile magice ce stau la baza acestor practici sunt dintre cele mai variate. O parte din ele au fost subliniate ocazional, iar altele au putut fi deduse cu ușurință din exemplele citate. Analiza lor mai amănunțită o vom face în capitolul final al lucrării, după ce vom fi trecut în revistă și practicile pentru luarea și aducerea manei. Aceasta și pentru motivul că același principiu magic este întrebuințat în nenumărate practici cu scopuri deosebite.

[190] T. PAPAHAGI, *Graiul și folklorul Maramureșului*, 164.

[191] Cf. D. DAN, *Stâna la Românii din Bucovina*, 16; *Anuar*, I, 147 (Oaș); T. HERȘENI, *Probleme de Sociologie pastorală*, 129 (Bucovina).

[192] IDEM, *ibid.*

[193] Cf. T. PAPAHAGI, *Din folklorul romanic*, 76.

[194] *Anuar*, IV, 241 (Someș). Pentru focul viu a se vedea MARIAN, 214, 229—230; GOROVEI, 361 (Bucovina); T. PAPAHAGI, *Graiul și folklorul Maramureșului*, 163; *Grai și suflet*, II, 43; și studiile: T. MORARIU, *Obiceiuri, credințe și superstiții legate de focul viu.* In: *Freamătul școalei*, Cluj, III, p. 14—31; IDEM, *Focul viu în Ardeal. Anuar*, IV, 229—236 și ION MUȘLEA, *Materiale pentru cunoașterea și răspândirea „focului viu" la Români. Ibid.* 237—242.

IV. Luarea sau furarea manei

1. *Luarea manei dela grâu;* 2. *Mana laptelui. Descânturea obiectelor furate din apropierea vacii căreia vrei să-i iei mana; 3. Culegerea de rouă; 4. Alte sisteme; 5. Transmiterea laptelui la o vacă de lemn;* 6. *Credințe despre vrăjitoarele de mană.*

1. Luarea sau furarea manei se face de către *vrăjitoare* sau femei pricepute în arta magică. Ne vom ocupa mai întâiu de mana grâului. *Timpul* cel mai favorabil pentru aceasta, după cum se poate deduce din cele mai răspândite credințe, este noaptea Sfântului Gheorghe, căci atunci „îi rouă mai curată".[1] Se întâlnesc totuși și excepții. Astfel în județul Baia se crede că mana grâului se ia în noaptea de Anul Nou „când se înoiesc toate pământurile",[2] sau în alte părți la Ispas,[3] în prima zi de Rusalii,[4] sau Miercurea și Vinerea din Paști până în Rusalii.[5] In alte regiuni nu se precizează o dată anumită.[6]

Procedeele variază și ele după regiuni și vrăjitori. In general vrăjitorul de mană se duce în noaptea de Sf. Gheorghe desbrăcat și culege rouă de pe holdele vecinilor.[7] Unii adună rouă cu ajutorul unei năfrămi descântate,[8] cu o față de masă, sau cu un țol.[9] Când

[1] MARIAN, 224—225; RĂD.-CODIN, 61; *Comoara Satelor,* III, 11; *Ms. (I. P. R.) AR,* 4544, 22 r.; *Ms. AF,* 413, 48; 416, 33; 462, 21; 628, 15; 732, 9; 749, 31; 866, 58; *Ms. P.* (Muntenia, Dolj, Mehedinți, Lăpușna, Hunedoara, Câmpia Transilvaniei).

[2] *Ms. AF,* 773, 13 (Baia).

[3] *Ms. AF,* 866, 58 (Mehedinți).

[4] *Ms. AF,* 435, 20 (Năsăud).

[5] *Ms. P.* (Munții Apuseni).

[6] VORONCA, 861; CIAUȘANU, 21; *Ms. AF,* 415, 28; 408, 14; 442, 43; 444, 84; 452, 51; 458, 40; 547, 68; 420, 40; 602, 21; 839, 16; 767, 34 (Bucovina, Sălaj, Vâlcea, Someș, Hotin, Olt, Mehedinți, Neamț, Baia, Fălciu).

[7] RĂD.-CODIN, 61 (Mușcel).

[8] *Ms. P.* (Triteni-Turda).

[9] *Comoara Satelor,* III, 11; *Ms. (I. P. R.) AR,* 4544, 22 r.; *Ms. AF,* 442, 43; *Ms. P.* (Reteag, Vâlcea, Munții Apuseni).

adună rouă vrăjitoarea zice: „Nu strâng rouă cerului, ci mana câmpului" [10] Cu măsărița udă de rouă se duce și atinge holda sa, sau stoarce într'un vas și stropește cu ea holda.[11] Sau iau spice de grâu din holdele vecinilor și le scutură rouă pe holda lor.[12] Altele pleacă cu picioarele goale, sau legate cu cârpe, prin holdele vecinilor și apoi le șterg de holdele lor. Când vin cu rouă zic:

Rouă rourește
holda mea rodește,
mare să se facă
la vecini nu cată,
să secer de zor,
să treer cu spor.[13]

Unele vrăjitoare adună rouă într'un vas și o păstrează până fac pâine și când frământă pâinea pun câteva picături în moldă. Pâinea va crește de trei sau de nouă ori pe câtă făină a pus.[14] Tot prin procedeul de mai sus se pot lua și roadele pomilor și ale viței de vie adunând rouă dela vecini și stropind pomii sau via proprie.[15]

In Munții Apuseni se crede că vrăjitoarele iau mana dela holde cu ajutorul unui jolj cu care au luat florile de ferigă. După credința poporului, feriga, numită în Munții Apuseni și „Iarba dracului", înflorește numai în noaptea de Sânziene, la orele 12, când este miezul verii. Floarea nu durează decât câteva clipe și luminează pădurea ca ziua.[16] In Munții Apuseni cei care vreau să o obțină se duc și pun un jolj la rădăcina ei și când înflorește, florile cad pe jolj. Joljul acesta îl aruncă vrăjitoarele peste holde zicând: „Cum am luat florile de ferigă, mai ușor să iau mana dela holde." [17] Floarea e bună de noroc, cine are la casă o astfel de floare, norocul vine la el.[18] Tot o ferigă este și „Iarba fierului" cu puteri miraculoase.[19] După o credință din

[10] *Ms. AF*, 547, 79 (Vâlcea).
[11] *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 22 r.; *Ms. AF*, 442, 43; *Ms. P.* (Reteag, Vâlcea, Munții Apuseni).
[12] *Ms. AF*, 462, 22 (Dolj).
[13] *Ms. AF*, 413, 48; 671, 5 (Dolj, Mehedinți).
[14] *Comoara Satelor*, III, 11; *Ms. P.* (Sălciua).
[15] *Ms. AF*, 547, 68; 671, 5 (Vâlcea, Mehedinți).
[16] *Ms. P.* (Ocolișu); *Familia*, 1884, 526; *Șezătoarea*, XV, 31. Cf. și VORONCA, 855, despre floarea de alun.
[17] *Ms. P.* (Ocolișu).
[18] *Șezătoarea*, XV, 31.
[19] *Familia*, 1884, 526.

Moldova floarea de ferigă se poate obține cu foarte mare greutate. Trebue să meargă după ea în noaptea de Sânziene doi frați, doi veri primari din frați și doi veri al doilea din veri primari, toți coborîtori din aceeași familie, gemeni, îmbrăcați în cămăși albe și curați de păcate. Ajunși la locul unde înflorește feriga stau în priveghere, fără să vorbească între ei, fără să doarmă și fără să se așeze jos. In acest timp, apare Necuratul — gelos de perspectivele ce-i așteaptă — și face tot felul de ghidușii pentru a-i împiedica să respecte condițiile. Dacă reușesc însă — și nu cântă nici cocoșul în acest timp, când floarea apare albă și strălucitoare, cel mai în vârstă dintre ei, se duce spre ea, face trei cruci și trei mătănii spre Răsărit, rupe câte o floare pentru fiecare și le pune într'o năframă curată. Apoi le duc acasă și le așează pe la icoane sau la lucrurile în care doresc să aibă noroc.[20]

In județul Olt se crede că după mana grâului se duce o femeie în pielea goală, călare pe un sul, cu un țăst în cap, cu putineiul de gât și cu un pietroiu în mână. Strânge de prin grâne rouă, laptele cucului și otrățel. Aruncă pietroiul zicând: „Pietroiu bălțat să fii bun la adunat și să strângi mana și sporul câmpului." Când adună buruenile zice: „Strâng laptele cucului să iau mana și sporul câmpului. Otrățel, otrățel, dela toți câte nițel."[21] Tot călare pe un sul se ia mana în Vâlcea și în Dolj. Aci vrăjitoarele culeg foi de porumb sau de grâu, zicând: „Nu iau foaia aceasta de porumb sau de grâu, ci iau tot rodul muncii lui cutare."[22]

In Mehedinți o femeie se duce la pământurile vecinilor înainte de a fi arate. Ia câte o mână de pământ și o aruncă pe ogorul ei cu ochii închiși, zicând: „Primește locul meu cel bun, primește rodul "pământurilor vecinilor, fraților, surorilor, cumnaților, prietenilor, dușmanilor, primește și rodește și 'ncincește și 'nzecește și 'nsutește și 'nmiește, ca vecinii și toți din jurul meu la mine să vie să servească, la mine să slujească, să se hrănească!"[23] Tot așa în județul Baia vrăjitoarea se duce în noaptea de Anul Nou și ia o mână de pământ de unde știe că est roadă multă și-l aruncă pe ogorul ei.[24]

[20] *Șezătoarea*, XV, 31.
[21] *Ms. AF*, 458, 40 (Olt).
[22] *Ms. AF*, 408, 14 (Vâlcea); 416, 33 (Dolj). Cf. și *Ms. AF*, 452, 51 (Hotin).
[23] *Ms. AF*, 420, 40—41 (Mehedinți).
[24] *Ms. AF*, 773, 13 (Baia).

In Prahova se duce în noaptea de Sî. Gheorghe şi ia câte o mână de grâu şi-l aruncă pe ogorul ei.[25]

O descriere mai desvoltată a luării rodului este cea publicată de Marian după informaţiile culese din Muntenia. Femeile care au de gând să facă astfel de vrăji îşi pregătesc dinainte următoarele obiecte: câteva ouă clocite, un sul, un frâu, un biciu, o aţă roşie, un săculeţ cu busuioc, ceară şi unt de cămilă cumpărat dela Ţigani. Pe la miezul nopţii Sfântului Gheorghe vrăjitoarele îşi iau cele necesare şi se duc la câmpul dela care vreau să-i ia rodul. îndată ce ajung aci îngroapă două ouă la capătul locului, să fie de noroc, leagă săculeţul de piciorul drept, înfrânează sulul, îşi despletesc părul, se desbracă până la brâu, încalecă pe sul şi bătându-l cu biciul, fug dealungul locului, zicând: „Dela moş Ion, la mine!" De 12 ori. După aceea se întorc spre Răsărit şi zic:

Bogăţia câmpului,
sporul avutului,
rodul grâului,
să meargă, să treacă,
grămadă să se facă
în locul arătat,
cu sulul însemnat
şi din loc în arie,
din arie în groapă.

După ce a rostit aceste cuvinte, iar fug călare pe sul şi repetă de 12 ori: „Dela moş Ion, la mine!" şi iar versurile de mai sus până le-au spus de trei ori. Atunci ies la capătul locului, îmbracă sulul şi-l ascund în grâul lor. Apoi se întorc acasă fără să vorbească cu nimeni.[26] Prin judeţul Neamţ unele vrăjitoare cer în împrumut „prăjina" de măsurat şi o îngroapă trei zile în ogorul lor:

Eu prăjina aici am îngropat,
mana dela cutare a sburat
şi pe ogorul meu a picat.[27]

In judeţul Fălciu se duc în noaptea de Sângiorz doi oameni cu o fu-

[25] *Ms. AF*, 405, 13 (Prahova).

[26] MARIAN, 224—225 citează pe D. STĂNESCU, *Obiceiuri populare la sărbătoarea Sf. Gheorghe*. In: *Educatorul*, Bucureşti, I, 1883, p. 90—91. Cf. şi CIAUŞANU, 21.

[27] *Ms. AF*, 602, 21.

nie și o întind peste latul ogorului dela care vreau să iee mana. Unu! o ține de un capăt, altul *de"*celălalt. Funia o lasă să atârne prin grâu sau păpușoiu și o trec peste întreg ogorul. Când au ajuns la capăt zic: „Toată mana de pe ogorul acesta merge cu mine la ogorul cutare." Se duc la acel ogor și procedează la fel. Apoi se întorc acasă fără să-i vadă cineva.[28] Prin Ardeal se crede că vrăjitoarele care iau mana grâului întotdeauna seceră înaintea celorlalți oameni, chiar dacă nu-i grâul copt, seceră totuși măcar de o claie,[29] pe care o lasă de obiceiu fără vârf.[30]

Sunt unii oameni răi care nu iau mana pentru ei, ci numai o distrug din holdele acelora pe care au necaz. Ei aruncă peste holdele oamenilor crengi de anin sau de salcă, zicând: „Când va rodi salca și aninul atunci să rodească țarina."[31] Sau iau un mănunchiu de spice din grâul omului și-l pun la grindă, zicând: „Cum nu rodește grinda casei, așa să nu rodească ogorul lui cutare."[32] In județul Someș se duce o femeie în pielea goală, cu un ciur pe cap și cu cenușă părăsită într"o oală. Trecând peste holde aruncă cenușă cu mâna stângă, zicând: „Foc și cenușă, mana să se strice!", de câte trei ori în fiecare loc.[33]

*

2. Vrăjile pentru luatul manei vacilor se fac în general tot *în noaptea de Sf. Gheorghe*. De foarte puține ori se indică alte sărbători: noaptea Ispasului,[34] a Sfântului Andrei,[35] la Sf. Dumitru,[36] în ziua de Isvorul Maicii Domnului,[37] Luni dimineața înainte de răsăritul soarelui,[38] sau Marți și Joi seara.[39] Multe informații nu dau nici o precizare în privința timpului. Procedeele prin care se ia mana sunt destul de numeroase, dar aproape toate se reduc la același prin-

[28] *Ms. AF*, 767, 34 (Fălciu).
[29] *Ms. AF*, 749, 31 (Hunedoara).
[30] *Ms. P.* (Munții Apuseni). Cf. mai jos VI, 7.
[31] *Ms. AF*, 732, 9 (Hunedoara).
[32] *Ms. AF*, 839, 16 (Baia).
[33] *Ms. AF*, 444, 84 (Someș).
[34] *Ms. AF*, 866, 5; *Ms. Sem. S.* Dosar VI, 9 B, 59 (Mehedinți, Gorj).
[35] *I. Creangă*, VII, 25 (Botoșani); *Ms. AF*, 865, 3 (Maramureș).
[36] *Ms. AF*, 442, 40 (Vâlcea).
[37] *T. Pamfile*, III, 8 (Vrancea).
[38] *Ms. AF*, 541, 114 (Dorohoi).
[39] *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 25 v. (Bihor).

cipiu al contiguității spațiale. Există însă o scară întreagă de variante ale acestui principiu. Le vom aminti în ordinea crescândă a subtilizării lor.

Cel mai simplu procedeu este de a merge noaptea în ocolul vacilor, dela care vrei să iei mana, cu un vas — de obiceiu cu o oală nouă și în pielea goală — și să mulgi puțin lapte zicând: „Țârc, sbârc, nu iau numai laptele acesta iau tot laptele dela vaca viitoare." Când zice aceasta stă de obiceiu călare pe un sul dela războiu.[40] Alte vrăjitoare ating numai ugerul vacii cu o nuia de alun,[41] sau cu un săculeț, zicând: „Eu dau cu săculețul, dracul dă cu bățul, eu trag la mine laptele ce vine și cel ce rămâne tot la mine vine, căci așa doresc și așa voiesc toți stăpânii și de sus și de jos. Rămâi cu bine, că laptele după mine vine și 'n țâțele la vaca mea, după dorința mea se va împrăștia." După aceasta se întoarce acasă, fără să o vadă cineva și se apucă de muls.[42] Dacă nu poate intra în ocolul vacilor e de ajuns ca vrăjitoarea să ia o trestie lungă și să atingă prin gard ugerul vacii,[43] sau se ia nuele din gard și să le descânte,[44] ori numai să atingă stâlpul porții.[45] Altele iau din bălegarul vacilor de pe uliță și-l amestecă în sarea vacilor;[46] sau iau din urma vacilor pământ, surcele, paie și alte obiecte peste care a călcat o vacă cu lapte.[47] Altele întorc numai pietrele, înainte de răsăritul soarelui din părâul pe unde trec vacile cu lapte.[48] Când iau urma vacii o pun în donița de muls și descântă să vie laptele dela „nouă mânzate și nouă fătate". Și atunci nouă vaci, care se vor naște din vaca respectivă, nu vor mai avea lapte. Ia după aceea donița cu urma și se duce și-și mulge vaca în ea. Laptele muls îl aruncă peste vacă în formă de cruce.[49] Se mai ia păr de pe ugerul sau șoldurile vacilor,[50] paie

[40] *Ms. AF*, 408, 14 (Vâlcea); *Ms. Sem. S.* Dos. VI, 9 B, 59 (Gorj); Cf. și *Ms. AF*, 829, 51 (Hunedoara); 452, 50 (Hotin); *Ms. P.* (Munții Apuseni); TH. D. SPERANTIA, *Mana Vacilor* (1928), p. 13.
[41] *Ms. AF*, 634, 21 (Alba).
[42] *Ms. AF*, 643, 4 (Orhei).
[43] *Ms. AF*, 844, 22 (Buzău).
[44] *Ms. AF*, 440, 33 (Neamț).
[45] *Ms. AF*, 444, 84 (Someș).
[46] *Ms. AF*, 637, 16 (Hunedoara).
[47] *Ms. AF*, 440, 33 (Neamț); 865, 3 (Maramureș); 732, 8 (Hundeoara).
[48] *Ms. AF*, 440, 33 (Neamț).
[49] *Ms. AF*, 463, 27 (Maramureș).
[50] *Ms. AF*, 636, 7 (Hunedoara); 485, 15 (Turda); 444, 82 (Someș); *Ms. P.* (Munții Apuseni).

din aşternut sau din strașina grajdului;[51] se cere împrumut dela casa respectivă: sare, pâine, mălaiu, pe care le dau vacii să le mănânce, dar mai ales foc.[52] Gând ajung acasă cu focul îl sting şi păstrează cărbunii până adună dela şapte case. In noaptea de „Mâne-' cătoare" aprind cărbunii într'un ciob şi desbrăcată, despletită şi încălecată pe sul, afumă ocolul şi grajdul vacilor zicând: „Cum am' adunat eu aceşti cărbuni, aşa să se adune laptele la vacile mele." [53] Alţii iau părţi din obiectele ciobanilor, fire de lână, petece de obială, le fac scrum şi le dau la oi în sare.[54]

Alt sistem este de a lua sare, tărâţe şi o buruiană din pădure şi după ce le descântă le duc noaptea şi le îngroapă la răscrucile drumului. Se lasă acolo timp de trei zile, după care se desgroapă şi se dau vacilor în tărâţe de trei ori pe zi. Toate vacile care au trecut peste obiectele îngropate pierd mana. In timpul vrăjii nu trebue să te vadă nimeni, iar dacă te vede să nu ta uiţi îndărăt orice s'ar întâmpla.[55] Alte vrăjitoare pun un drob de sare în calea vitelor să treacă peste el şi să le rămâe mana,.[56] Sau pun în calea vacilor pătlangină descântată sau aghiasmă descântată în jghiabul fântânii de unde beau apă.[57] Altele se duc cu o sită pe câmp, Luni dimineaţa înainte de răsăritul soarelui şi adună în ea iarbă şi tot felul de flori, zicând: „Eu nu strâng florile, dar strâng mana vacilor." Vin după aceia acasă şi şezând cu sita pe vatră iau o seceră, o ţin deasupra florilor şi zic: „Cum a pus ţiganul zimţul la secere, aşa pun, eu mana la vaca mea." Pe urmă dau florile amestecate cu tărâţe şi cu pucioasă să le mănânce vaca.[58]

3. Cel mai popular sistem pentru luarea manei vacilor este însă culegerea de *rouă* în noaptea Sf. Gheorghe. Obiectele cu care se adună rouă sunt destul de numeroase. De obiceiu sunt cele care servesc la mulsul laptelui sau fabricatul brânzei: strecurătoarea,[59]

[51] *Ms. AF*, 485, 15 (Turda).
[52] *Ms. AF*, 444, 82 (Someş); *Anuarul*, I, 214 (Oaş).
[53] RĂD.-CODIN, 59 (Muscel).
[54] *Ms. P.* (Poiana Sibiului).
[55] *Ms. AF*, 625, 22—23 (Baia).
[56] *Ms. AF*, 440, 33 (Neamţ); 865, 3 (Maramureş); MARIAN, 208 (Bucovina).
[57] *Ms. AF*, 419, 16 (Dâmboviţa).
[58] *Ms. AF*, 440, 39 (Neamţ); 541, 114 (Dorohoiu).
[59] *Ms. AF*, 628, 15 (Lăpuşna); 405, 12 (Prahova); 440, 33 (Neamţ); 551, 21—22 (Bacău); MARIAN, 207—208; NICOLAIASA, *Mon. Lămăseni*, 97 (Baia);

putineiul,[60] sitişca,[61] o oală nouă,[62] doniţa,[63] senicul,[64] un săculeţ,[65] o cârpă sau pânză albă, lucrată noaptea înainte de cântatul cocoşilor,[66] sau o mătură şi un mănunchiu de busuioc.[67] Vrăjitoarea se duce desculţă, desbrăcată şi cu părul despletit cu strecurătoarea legată de degetul cel mare dela piciorul stâng,[68] sau cu cârpe la picioare şi adună rouă zicând: „Nu adun rouă, ci lapte dela vaca lui cutare."[69] Sau: „Ţârc de ici, ţârc de colea, ţârc în strecurătoarea mea.'" Iar când aude vreo vacă răgind, zice: „Răgetul la tine, laptele la mine."[70] Altele zic: „Nu iau rouă şi pământul, ci iau laptele şi untul."[71] Sau: „Nu adun rouă, ci adun laptele vacilor tuturor în toată dimineaţa. Cum se adună rouă pe cârpa albă aşa să se adune laptele în vânele vacilor mele dela toate vecinele, dela toate cumnatele, dela toţi fraţii."[72] In judeţul Olt vrăjitoarea în pielea goală încalecă pe un sul, pune un ţăst în cap, leagă un putineiu de gât şi ia un pietroiu în mână. Umblă prin grâne şi strânge rouă, laptele cucului şi otrăţel, descântând cu fiecare: „Strâng laptele cucului şi iau sporul laptelui şi iau sporul untului; otrăţel, otrăţel, dela toate ia niţel, până n'a mai fi de fel; iară tu pietroiu bălţat să strângi laptele din sat."[73] Rouă adunată o storc într'un vas şi o dau la vaci în apă sau tărâţe. Sau ating ugerul vacii cu obiectele ude de rouă, sau udă vacile pe spinare zicând: „Ţur, bur, la mine lapte destul,

LUPAŞCU, *Medicina babelor,* 51—52 (Moldova); *Carte de desfăcut farmece* (1916), 26—27.

[60] *Ms. AF,* 866, 57; 458, 39; 445, 31 (Mehedinţi, Olt, Teleorman).

[61] NICOLAIASA, *op. cit.* 97 (Baia); *I. Creangă,* IX, 205 (Neamţ); *Anuar,* II, 173 (Lăpuşna).

[62] *Ms. AF,* 420, 23; 547, 68; MARIAN, 205 (Mehedinţi, Vâlcea, Prahova).

[63] *Ms. AF,* 440, 38; 628, 12—13; 869, 25; MARIAN, 205; *I. Creangă,* IX, 205; *Anuar,* II, 173 (Neamţ, Lăpuşna, Baia).

[64] *MARIAN,* 206 (Mehedinţi).

[65] *Anuar,* II, 173 (Lăpuşna); *Ms. P.* (Transnistria).

[66] MARIAN, 205 (Prahova); *Ms. AF,* 866, 57; 420, 39; 419, 16; 440, 38; 442, 40; 547, 68; *T. Pamfile,* III, 8 (Mehedinţi, Dâmboviţa, Vrancea, Neamţ, Vâlcea).

[67] *Ms. AF,* 869, 25 (Baia).

[68] *Carte de desfăcut farmece,* (1916) 26—27.

[69] *Ms. AF,* 547, 68 (Vâlcea).

[70] NICOLAIASA, *Mon. Lămăseni,* 97 (Baia).

[71] *Convorbiri literare,* XXV, 608 (Ardeal).

[72] *Ms. AF,* 420, 39—40 (Mehedinţi).

[73] *Ms. AF,* 458, 39 (Olt); Cf. şi RĂD.-CODIN, 58 (Muşcel).

la vecina nicidecum."[74] Ori: „Șovârf, șovârf, doniță cu vârf."[75] In județul Mehedinți când vrăjitoarea merge să culeagă rouă de pe unde trec vacile cu lapte își leagă la piciorul stâng un „senic" și umblând prin iarbă până se umple senicul de rouă rostește următoarele cuvinte de vrajă:

Plecai, dimineață,
pe rouă, pe ceață,
pe rouă nepăscută,
cu rouă în picioare,
cu ceața în spinare,
cu senicul legat,
la piciorul stâng.
Țur, pur,
la mine, la Oprița,
țure, pure,
că-l strânsei cu senicul
și laptele-i adunai.
Nu luai rouă pe senic,
ci luai laptele (cutăruia)
la ea apos și zăros,
la mine untos și gros.[76]

4. Alte sisteme. Se ia un lanț de legat vitele, se pune în doniță și se duce cu ea la o apă mergătoare. Acolo se ia cu o lingură nouă de zece ori din apă și se pune în doniță descântând.[77] Sau se frânge o pâine în trei părți și frânturile se pun în trei mușuroaie de furnici zicând: „Cum se strâng furnicile în mușuroi, așa să se strângă laptele la vaca mea." După trei zile răscolește mușuroaiele și ce mai găsește dă la vacă să mănânce.[78]

Alte vrăjitoare când fată vaca iau curastă și o păstrează până în dimineața Paștilor. Atunci iau din această curastă cu unghia degetului mic dela mâna dreaptă și înainte de a intra în biserică ating cu degetul clanța ușii, iar după ce au intrat se duc drept la icoana Maicii Domnului și o ating cu degetul. Cu acest lapte se duc în noaptea Sfântului Gheorghe și mulg lapte dela vacile altor gospodari.

[74] *Ms. AF*, 420, 23 (Mehedinți); 551, 21 (Bacău); 419, 16 (Dâmbovița).
[75] MARIAN, 207.
[76] MARIAN, 206 (Citează după *Educatorul*, II (1884) p. 155).
[77] *Ms. AF*, 981, 21 (Maramureș).
[78] RĂD.-CODIN, 59 (Mușcel).

Laptele va trece la vaca vrăjitoarei.[79] In județul Năsăud se crede că sunt și ciobani vrăjitori care iau laptele vacilor prin cântecul de trimbiță când trec cu oile la munte.[80]

In Munții Apuseni vrăjitoarele iau laptele dela vaci cu ajutorul unui băț cu care lovesc la sărbători în poarta caselor.[81] In jurul Vașcăului strigoaiele iau un băț de singer și se duc pe câmp unde fac câte un semn către vacile hune de lapte, zicând: „De aici puțin, de aici mult. de aici tot." Cu un cuțit înseamnă pe băț dela câte vaci a luat lapte. Merg apoi acasă își despletesc părul și înconjură vaca lor rostind următoarele cuvinte: „Nu încunjur cu bățul acesta vaca mea, ci mana dela vacile însemnate pe răvașul meu. Să vină laptele dela ele la vaca mea, să fugă laptele dela ele, precum fug oile de lup și găinile de uliu." După aceasta strigoaia atinge cu bățul vaca pe spinare și începe din nou vraja repetându-o de nouă ori. Terminând această ceremonie, strigoaia mai înconjură de trei ori cu bățul în mână casa și fântâna din curte.[82]

5. In unele părți se crede că sunt vrăjitoare care dacă n'au vacă iau laptele dela alte vaci și-l pun la o scroafă,[83] sau chiar la o vacă de lemn pe care o țin în pod și dela care mulg lapte. Pentru aceasta iau 12 fire de păr dela o vacă cu lapte și le pun pe capul vacii de lemn. înconjură vaca de trei ori și încep să mulgă lapte, zicând: „Hei, Florică. am venit să te mulg!"[84]

6. După credințele poporului român strigoii sau vrăjitorii de mană iau uneori laptele tot dela vaci, de nu mai ai ce căuta la ele. „Ce-i bun totu-l mănâncă răutățile."[85] „Dacă-i ia mana nu mai are lapte, ca și când n'ar fi fătată."[86] In județul Alba se crede că sunt două feluri de strigoaie. „Moroandele", care iau laptele cu totul, nu mai are vaca lapte, iar „Strigoaiele" lasă laptele, iau numai mana. Strigoaia numai vede vaca și gândește ceva, ca un fel de deochiu, moroanda descântă, se desbracă în pielea goală, cu capul gol și se duce

[79] *Ms. AF*, 423, 46—47 (Dolj).
[80] *Ms. P.* (Sângiorz-Năsăud).
[81] *Ms. P.* (Ocolișu-Turda).
[82] MARIAN, 206—207. Cf. și *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 25 (Vașcău).
[83] *Ms. P.* (Triteni-Turda).
[84] *Ms. AF*, 983; 773, 13; 440, 34; NICOLAIASA, *Mon. Lămășeni*, 97; *Siedetórea* (B. Pesta), V, 6 (Baia, Neamț, Bucovina).
[85] *Anuar*, V, 165 (Munții Apuseni).
[86] *Ms. P.* (Poiana Sibiului).

la o vacă de o mulge.[87] Aproape aceeaşi credinţă o au şi cei din jurul Vaşcăului. Mana se poale lua şi prin lapte, dar şi dela distanţă.[88] De asemenea se crede că în momentul când iau laptele vrăjitoarele se pot preface în diferite animale: pisică, viţel, vulpe ş. a. Mulţi povestesc că au prins astfel de vrăjitoare în timpul când luau mana dela vaci: fie mulgându-le pe luncă, fie călare pe vacă, sau în timpul altor vrăji. Firește că vrăjitoarele au fost bătute şi duse la postul de jandarmi. Unii le-au iertat cu condiţia să le întoarcă laptele sau să le divulge secretul de a păstra mana vacilor. Altele au trebuit să plătească amenda stabilită prin judecată.[89]

[87] *Ms. P.* (Purcăreţi-Alba).
[88] *Ms. P.* (Bihor).
[89] *Ms. AF*, 643, 4; 866, 58; *Ms. Sem. S.* Dos. VI, 9 B, p. 60; I. CONEA, *Clopotiva*, II, 435; *Ms. P.* (Orhei, Mehedinţi, Hunedoara, Gorj, Alba, Munţii Apuseni).

V. Aducerea manei

1. Cum se cunoaşte vaca a cărei mană a fost furată; 2. Aducerea obiectelor dela casa unde se află mana; 3. Acţiuni săvârşite asupra obiectelor ce stau in legătură cu vaca fără mană; 4. Alte procedee pentru aducerea manei; 5. Practica descântatului; 6. Descântecul cu intervenţia Maicii Domnului; 7. Intervenţia altor sfinţi; 8. Invocarea stelelor; 9. Invocarea furnicilor; 10. Strigarea laptelui; 11. Alte teme ale descântecului de mană.

1. Vacile dela care s'a luat mana prezintă următoarele *simptome:* Rag necontenit, încruntă ochii şi se duc la poarta aceluia care le-au luat mana. Acolo încep aşa de tare a răgi şi a mugi că ţi-e mai mare mila să le asculţi şi mai totdeauna nu se depărtează de acolo până nu merge cineva să le iee şi să le aducă acasă, sau până nu mai pot răgi.[1] încep a slăbi, a da înapoi şi a se topi carnea de pe dânsele până ce se fac ca nişte scânduri de uscate, măcar de le-ai ţinea cât de bine.[2] Nu-şi cunosc vîţelul, nu-l lasă să sugă şi nici pe stăpân să le mulgă.[3] Laptele lor se împuţinează, se albăstreşte, se subţiază ca apa până se face mai rău decât zarul. Uneori se întinde şi e roşietic, sau se termină cu totul. Smântână e numai ca pieliţa de subţire, iar untul nu e galben, unsuros şi spornic, ca la alte vaci, ci albiu, şi fără de nici un gust.[4] Când se observă aceste simptome se recurge îndată la diferite practici magice sau la descântece pentru aducerea manei. Primele sunt executate în general de cel căruia i s'a furat mana, descântecele mai mult de persoane specializate, vrăjitori sau descântători. Ne vom ocupa mai întâiu cu practicile.

2. Cea mai sigură metodă este de *a aduce ceva dela vaca la care*

[1] *Siedetórea* (B. Pesta), V (1879), p. 5. (Bucovina); *Ms. AME,* 66 (Cluj); *I. Creangă,* VI, 308 (Moldova); *Anuar,* I, 215 (Oaş); GOROVEI, 160 (Bucovina); *Ms. AF,* 444, 82 (Someş).

[2] *Siedetórea,* V, 5; MARIAN, 208 (Bucovina).

[3] *Anuarul,* I, 215 (Oaş).

[4] *Siedetórea,* V, 5; GOROVEI, 177, 348 (Bucovina); GRIGORIU-RIGO, *Med. Poporului,* II, 1, 3; *Ms. P.* (Bihor, Năsăud, Sibiu).

crezi că se găsește mana vacii tale. Astfel e bine să furi fân din iesle, sau din drobul de sare și să-l dai vacii să-l mănânce.[5] In județul Someș se crede că poți lua orice fel de semn dela casa unde bănuești că ți-e mana: o coajă de mălai, ori de pâine, făină, sare și chiar o bucățică de lemn. Dar e mai bine să iei din părul vacii. După aceea dai vacii tale să mănânce coaja sau îi legi în coadă semnul adus. Afumi cu tămâie vaca și-i speli ugerul din șuștar, iar apa o arunci pe gunoiu: să miroase laptele ca gunoiul, să n'aibă folos de el, cea care l-a luat până nu-l va lăsa să vie înapoi. Aceasta o faci în trei zile.[6] In alte părți ale Ardealului se ia și numai balegă dela o vacă lăptoasă, se amestecă în paie și se dă la vacă zicând: „Eu nu-i dau lut, pământ, ci-i dau smântână și unt. Laptele să i se limpezească, din ceas în ceas să se 'nmulțească."[7]

3. Intr'o altă serie de procedee acțiunea se exercită asupra unor *obiecte ce stau în legătură cu vaca furată de mană,* acțiune ce se transmite prin intermediul manei vrăjitoarei respective, obligând-o să restitue laptele. Astfel se fierbe urina vacii stricate cu foc făcut din obede folosite, într'o oală nouă, acoperită cu o felie de pâine. Vrăjitoarea care a luat mana vine și cere apă de băut și dacă nu-i dai moare.[8] Sau se ia Duminecă dimineața când toacă popa la biserică o oală de lapte și o torni în strecurătoare. Ieși în prag cu trei vergi de alun și trei fire de urzică și bați strecurătoarea zicând: „Nu bat strecurătoarea, ci bat pe acela care mi-a luat mana dela vacă, să-l urzice la inimă, să vie laptele înapoi la vacă."[9] Sau bați vaca în noaptea Sfântului Andreiu, când o mâni în ciurdă, cu un sac întors pe dos: „Nu dau cu sacul, ci dau cu pielea vacii, care ți-a luat laptele."' Atunci vaca respectivă piere.[10] Ciobanii bat gluga zicând: „Nu bat gluga, bat pe vinovații, care mi-au luat mana și sporul."[11] Uneori când bați vaca se îmbolnăvește chiar vrăjitoarea care i-a luat laptele.[12] In județul Neamț descântătoarea se duce într'o Duminecă înainte de răsăritul soarelui și ia o tufă de urzici cu o furcă de fier.

[5] *Ms. AF,* 865, 3 (Maramureș); Cf. și *I. Creangă,* VII, 116 (Neamț); *Siedetórea* V, 5 (Bucovina).
[6] *Ms. AF,* 444, 8 (Someș). Cf. și *Ms. P.* (M. Apuseni).
[7] *Convorbiri Literare,* XXV (1874), 608 (Ardeal).
[8] *Ms. AF,* 649, 7 (Hunedoara); *Ms. P.* (M. Apuseni).
[9] *Ms. AF,* 551, 22 (Bacău).
[10] *Ms. AF,* 863, 3—4 (Maramureș).
[11] *I. Creangă,* IX, 83 (Neamț).
[12] *Ms. P.* (M. Apuseni).

înconjură de trei ori cu ele ocolul vacii, după aceea le pune în poarta ocolului și le bate cu furca până le face praf: „Nu bat urzicile, ci bat pe cine mi-a luat mana dela vacă." In ziua aceea să nu dai nimic dela casă.[13] Sau în ziua de Sf. Gheorghe, până nu răsare soarele, rupi trei crenguțe de vișin și le pui sub strașină. Când cineva ți-a luat mana te duci cu ele la vacă și dai de trei ori cu ele prin doniță: „Nu bat donița, ci bat vacile la care e mana vacii mele." Vitele la care-i mana dusă încep a răgi și a se uita spre casa ta.[14] In Maramureș se ia o doniță și se lasă în noaptea Sfântului Andrei afară pe gard. Peste noapte intră în ea o insectă. Dacă rupi un picior dela insecta aceea se va rupe și piciorul vacii care ți-a furat laptele. Dacă-i rupi un corn se rupe cornul vacii, dacă o omori va pieri și vaca.[15] Prin țara de sus a Moldovei se bate în fundul doniței un dinte de „ragilă" și se mulge lapte în vârful lui. Atunci cel care a luat mana nu mai poate sta în loc, îl mănâncă trupul, nu poate dormi, nici mânca, nici lucra. Astfel e nevoit să întoarcă mana, sau moare.[16] Alții mulg laptele în doniță pe un fier înroșit, o potcoavă de cal, fierul plugului, un cuțit, zicând: „Mulg foc pe foc, laptele să stea pe loc." Sau: „Nu ard laptele, ard inima aceluia care a luat mana."[17] In Maramureș se mai mulge lapte pe un păstrăv viu, prins dela izvor și pus în doniță. Dacă, mulgând peste el lapte, păstrăvul se sbate, așa se va sbate și vaca la care este dusă mana. Atunci vine stăpâna vacii și se roagă să nu mai mulgă, dacă nu vine îi piere vaca.[18] In Hunedoara se toarnă peste păstrăv lapte clocotind și dacă pocnește, vaca vrăjitoarei moare, dacă nu, numai se îmbolnăvește.[19]

4. Alte procedee pentru aducerea manei. Se mulge vaca printr'o pietricică îngăurită dela natură;[20] se pune puțin lapte pe pragul casei, dela vaca la care a început să scadă și-l tai cu securea.[21] Alții aruncă lapte cu șuștarul în susul unui izvor și-l sprijină în partea de jos într'un ciubăr: „Cum a înmulțit Dumnezeu izvorul așa să se

[13] *Ms. AF*, 440, 38 (Neamț).
[14] *Ms. AF*, 440, 35 (Neamț).
[15] *Ms. AF*, 863 (Maramureș).
[16] LUPAȘCU, *Med. Babelor*, 52 (Moldova).
[17] *Ms. AF*, 406, 45—46 (Năsăud); 463, 28; 981, 21—22 (Maramureș); *Ms. Sem. S.* Dosar 27 (Hunedoara).
[18] BÎRLEA, II, 375—376 (Maramureș).
[19] *Ms. AF*, 637, 17 (Hunedoara).
[20] GOROVEI, 347 (Tecuci); T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 129.
[21] GOROVEI, 160 (Bucovina); T. PAMFILE, *op. cit.*, 129 (Covurlui).

înmulțească și laptele." Laptele sprijinit de pe izvor se dă vacii în mâncare, sau se spală cu el.[22] Alții ating ugerul vacii cu cămașa dela botez a unui copil, zicând: „Să se ducă răul de pe vacă pe munți și păduri și să rămână curată, luminată, cum de Dumnezeu a fost lăsată. Să-i vie laptele iar cum l-a avut și să nu i se strice mâncarea și culcarea." [23]

5. Multe practici pentru aducerea manei sunt împreunate cu un *descântec*. Uneori însă descântecul s'a pierdut sau și-a redus proporțiile la formule scurte, cum am văzut mai multe exemple. Obiectele descântate se dau în general în mâncare la vaci. Cele mai des descântate sunt târâțele, dar și diferite plante: păpădie, luminăriță, usturoiu, mutătoare, mlădiță de răchită și alun, tămâioară, untișor ș. a., luate de obiceiu la sărbători, în vinerea Ispasului sau în ziua de ,,Mânecătoare".[24] Se mai pune în mâncarea vacilor: tămâie, apă sfințită,[25] piatră vânătă, ștevie,[26] cenușă dela trei nuci mititele, trei bucăți de uruioc, ori noduri de pânză,[27] făină și sare sfințită de preoți sau călugări,[28] apă dela trei isvoare, de unde nu seacă niciodată, sau dela o cotitură a apei.[29] Alte femei presară sare pe o bucată de pâine și o pun sub strașina grajdului de seara până dimineața. Când o scot zic: „Cum nu poate pita fără sare, așa să nu poată ținea laptele cel care l-a luat." Aceasta o repetă în fiecare zi de Marți până în cealaltă Marți.[30] Sau iau trei mlădițe de răchită, nouă fire de piper negru, o mână de păsat nefăcut, trei căței de usturoiu, trei fire de tămâie și un ou de puică și le pun în vasul cu sarea vitelor. Cu acestea se duc într'o Joi sau Sâmbătă înainte de răsăritul soarelui într'o pădure și le descântă: „Joiană, cine a venit și ți-a luat mana. îi trimit usturoiu, păsat pipărat și tămâiat, îi trimit nouăzeci și nouă de fire de păsat să-ți aducă mana azi pe la înserat. Cum n'a putea nimeni scoate răchita mare din, cărare, așa

[22] *Ms. P.* (Alba).
[23] *Ms. Sem. S.* Dosar 27 (Hunedoara).
[24] GOROVEI, 177; RĂD.-CODIN, 59; VORONCA, 855; T. PAMFILE, *Boli și leacuri*, 70; *Anuar*, I 226—227; *Siedetórea*, V, 15 (Bucovina, Moldova, Muşcel, Oaș).
[25] *Ms. P.* (Alba).
[26] GOROVEI, 350 (Vâlcea).
[27] *I. Creangă*, VI, 308 (Moldova).
[28] *Ms. AF*, 440, 34 (Neamț).
[29] *Ms. P.* (Bihor); *Ms. Sem. S.* Dosar VI, 9B, p. 61 (Gorj).
[30] *Ms. Sem. S.* Dosar 27 (Hunedoara).

să nu mai poată să-ți iee nimeni, fără mine, mana prin mulsoare". Târâtele se dau în trei dimineți la vacă, mlădițele se dau la terminarea descântecului. Când dau târâțele zic: „Cum tragi tu la tărâțe, așa să tragă mana înapoi la tine". Celelalte lucruri descântate se pun într'o oală nouă și se îngroapă în locul unde a fătat vaca primul viței.[31]

Firește că practicile mai desvoltate nu sunt cunoscute decât de puține femei — numite în general *descântătoare* — la care se recurge ori de câte ori se fură mana. Dar chiar și atunci, când altcineva descântă, stăpânul vacii sau al oilor, trebue să îndeplineatscă anumite rituri: să nu se uite înapoi, să nu vorbească cu nimeni când se întoarce dela vrăjitoare, să-și întoarcă pe dos cămașa când dă sarea descântată la oi, să facă cruce cu sarea, să împlânte un cuțit ș. a.

*

6. Majoritatea *descântecelor* pentru adusul manei se reduc la o singură temă. Sub formă de povestire se arată cum a fost luată mana dela vacă și cum a fost vindecată de *Maica Domnului.*[32] Iată cum se prezintă conținutul acestei alegorii. In introducere se spune că vaca al cărei nume se pomenește în descântec,[33] a plecat Marți sau Sâmbătă dimineața,[34]

[31] *I. Creangă*, III, 110—111 (Moldova).

[32] Descântece cu intervenția Maicii Domnului: MARIAN, *Descântece*, 132—135, 136—144 (Bucovina); IDEM, *Sărbătorile*, III, 218—219, 219—220, 220—221, 222 (Bucovina); IDEM, *Legendele*, 232—234, 234—235, 235—236 (Bucovina); GOROVEI, *Descântecele*, 357 (Sibiu); *Ms. P.* (Alba, Bihor, Transnistria); *Ms. AF*, 417, 42—43 (Baia); 444, 83—84 (Someș); 624, 14—15 (Lăpușna); 655, 9—10 (Ialomița); 551, 43—45 (Bacău); 723, 68—69 (Ialomița); *Ms. T. Pamfile, AR*, 5089, 132—133 (Neamț), 135—136 (Bacău), 131—132 (Neamț); *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 68 (Oaș), 191—194 (Năsăud), 29 (Năsăud); NICOARĂ-NETEA, *Mureș, Mureș*, 240—242 (Mureș); *Ghiluțul*, I, 27—28 (Dorohoi); *Anuar*, I, 201, 201—202 (Oaș); T. PAMFILE, *Boli și leacuri*, 71, 72 (Tecuci); T. PAPAHAGI, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, 116, 128, 129, 134—136, 139—141 (Maramureș); ȚIPLEA, *Poezii*, 515—516 (Maramureș); BÎRLEA, II, 374—375 (Maramureș); *Comoara Satelor*, II, 41—44 și 115—117 (Cluj); *Izvoraș*ul, V, 67 (Cet. Albă), XIII, 25—26 (Năsăud); XIV, 375 (Bacău); XV, 32—33 (Năsăud); *I. Creangă*, VI, 150 (R. Sărat); IV, 231—233 (Covurlui); II, 93—94 (Tutova); *Șezătoarea*, XXII, 38 (Năsăud); XXV, 82 (Năsăud); X, 94—95 (Suceava); XIII, 10—11 (Putna); L. BODNĂRESCU, *Câteva datini*, 20—21 (Bucovina).

[33] Iată câteva nume de vaci: Bălaie, Ciocaie, Cudalbă, Dumană, Dumanica, Duraie, Florică, Gălbiniță, Hulubă, Joiană, Lunaie, Lunăioară, Lupană, Mândruță, Marțolea, Murguța, Păuna, Plăvaia, Porumbiana, Prelucă, Priană, Rujană, Săiche, Suraie, Vinerică, Vireag, Vireană.

[34] *Ms. P.* (Transnistria).

înaintea zorilor, înaintea cântătorilor,[35] sau în ivirea zorilor, în calea vânătorilor,[36] să meargă la păscut în dealul Galileului, unde iarba nu-i călcată, rouă nu-i scuturată, apa nu-i tulburată, mana nu-i luată.[37] Sau la un deal ascuțit ca o muche de cuțit,[38] la câmp curat de fată mare necălcat, de rouă nescuturat,[39] în câmpul cu ierbile și rătul cu florile,[40] în câmpul cu mană, în câmpul cu hrană,[41] printr'o pădure rară, ciuplecând secară,[42] ș. a. In mijloc de cale, de cărare, i-a ieșit înainte o femeie destrămată dintr'o casă blestemată în mână cu donița și cu strecurătoarea;[43] sau babă nantă rămurată, cu ferică înfericată, cu deochiu între ochiu;[44] nouă hârcoi, nouă bosorcoi și nouă strigoi: toate în mână cu șuștare, toate în mână cu sitișți;[45] sau: o babă buzată, răsbuzată, cu scorburi încălțată,[46] strigoiul cu strigoaia, cu un cal sbârlit, cu cozile până în pământ, cu donița hodorogind, vântul stârnind, rouă scuturând;[47] cu fermecătoarele, cu deochetoarele, de mană luătoarele.[48] Ele au deochiat vaca și i-au luat mana și puterea;[49] părul i l-au veștejit, coada i-au scurtat-o, coarnele i le-au retezat, laptele s'a albăstrit, untul s'a albit, smântână s'a subțiat,[50] „ceas de moarte i-a gătit",[51] pofta de mâncare i-a pierit: „iarba-i părea de otravă amară."[52] Vaca a început a se ofili și a răncălui, din inimă mugea, din cap flutura, din picioare svâcăia, din coadă melița, isvoarele i se astupa.[53] Sau s'a întors înapoi[54] a început

[35] *Izvoraşul*, V, 67 (Cet. Albă).
[36] MARIAN, 218—219 (Bucovina).
[37] MARIAN, *Descântece*, 136 (Bucovina); *I. Creangă*, VI, 150 (R. Sărat).
[38] *Ms. P.* (Transnistria).
[39] *Ms. P.* (Transnistria).
[40] *Ms. AF*, 417, 42 (Baia).
[41] BÎRLEA, II, 374 (Maramureș).
[42] *Ms. AF*, 723, 68 (Ialomița).
[43] MARIAN, *Descântece*, 136 (Bucovina).
[44] *Ms. AF*, 817, 41 (Baia).
[45] NICOARĂ-NETEA, *Mureș, Mureș*, 240 (Mureș).
[46] *Comoara Satelor*, II, 41, 115 (Cluj).
[47] *Ghiluşul*, I, 27 (Dorohoi).
[48] *I. Creangă*, VI, 150 (R. Sărat).
[49] *Șezătoarea*, XXV, 82 (Năsăud).
[50] MARIAN, *Descântece*, 136 (Bucovina).
[51] *Ghiluşul*, I, 27 (Dorohoi).
[52] T. PAMFILE, *Boli și leacuri*, 72 (Tecuci).
[53] *Ms. AF*, 723, 68 (Ialomița).
[54] *I. Creangă*, VI, 150 (R. Sărat).

a plânge,[55] a şezut jos plângându-se şi văicărându-se,[56] supărată şi scârbită c'a fost de strigă pângărită.[57] Altele au început să strige cu glas mare până în cer, cu răsunet pe sul) cer[58] şi cu lacrimi până în pământ.[59] Dar nimeni în lume n'auzea, nimeni nu ştia, nimeni nu vedea, numai Maica Domnului sus din poată cerului[60] sau a Raiului[61] şi a Răsăritului.[62] „Numai Maica Domnului, ce stă în turnul cerului, numai ea că le-a văzut, numai ea le-a' auzit. Cergă albă a întins, calea lor că le-a cuprins".[63] Intervenţia Maicii Domnului este prezentată într'o serie de imagini sofianice: Maica Domnului coboară pe scară de ceară cu fuştei mărunţei de neghină şi secară.[64] Pe scară de aur s'a coborît, în cârji de argint sa sprijinit.[65] Uşile Raiului a deschis, pe scările cerului s'a coborît, în toiag de aur s'a sprijinit, înaintea Hulubei a ieşit.[66] Pe scară de argint s'a scoborît, pe scaun de aur a şezut.[67] Intr'un descântec din Maramureş se spune că Maica Domnului a luat donița din poarta cerului şi a muls lapte şi a luat chiag şi a închegat, şi a luat marmură şi a înmărmurit, şi a luat piatră şi a împietrit, şi a luat bucium şi a buciumat şi a alungat toţi vrăjitorii.[68] Sau a venit cu rouă în picioare şi cu mana în spinare.[69] Apoi o întreabă pe vacă de ce se ofileşte, de ce se văicăreşte şi de ce este mâhnită. Vaca îi povesteşte cum a fost deochiată şi i s'a luat mana şi acum nu mai are ce da de mâncare stăpânului şi viţelului.[70] Maica Domnului îi spune să fie liniştită că iar îi va veni mana. Procedeele de vindecare indicate de Maica Domnului sunt mai multe.

In unele descântece îi spune să meargă la cutare femeie să-i

[55] *Şezătoarea*, X, 94 (Suceava).
[56] T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, 134.
[57] MARIAN, *219* (Bucovina).
[58] L. BONDĂRESCUL, *Câteva datini*, 20 (Bucovina).
[59] *Ms. P.* (Alba).
[60] MARIAN, *Descântece*, 136 (Bucovina).
[61] *Şezătoarea*, XXII, 38 (Năsăud).
[62] T. PAMFILE, *Boli şi leacuri*, 72 (Bucovina).
[63] MARIAN, *219* (Bucovina).
[64] MARIAN, *Descântece*, 136 (Bucovina).
[65] *Ms. P.* (Transnistria).
[66] *Ghiluşul*, I, 27 (Dorohoi).
[67] MARIAN, *Legendele*, 335 (Bucovina).
[68] BÎRLEA, II, 374 (Maramureş).
[69] *I. Creangă*, VI, 150 (R. Sărat).
[70] *Ms. P.* (Transnistria).

descânte după un anumit procedeu.[71] In altele o trimite la câmpul cu florile, la codrul cu frunză să pască şi să dobândească mană.[72] Sau îi spune stăpânei să ia „donița de brad şi apărătorul de fag" şi să ducă vaca „sub deal, sub costişă, pe cărarea lui Adam, la fântâna lui Iordan. Acolo-i apa iordănită de Dumnezeu blagoslovită" şi acolo este unt şi smântână. De acolo o trimite la ocol şi în drum va da peste trei isvoare: unul de lapte, altul de vin, şi al treilea de venin. Din cel de lapte va bea şi-i va veni mana. Din vin vor bea oamenii şi se vor îmbăta, din venin vor bea strâgile şi fermecătoarele şi vor crăpa.[73] In altele Maica Precistă se oferă singură să ducă vaca la fântâna lui Iordan şi să-i spele țâțele în pahar de aur: „Acolo-i apa lăptoasă, iarba fructuoasă, bine încărcate-oi de tot bunul tău, de toată mana ta",[74] sau îi caută mana în toată lumea: „De-a fi în cămară lăcătuită, de-a fi în pădure rătăcită, de-a fi în câmp de flori adormită"[75] şi o plămădeşte la vacă după cum a plămădit Dumnezeu mierea în stupină şi aluatul în pâine.[76] Iar la sfârşitul cântecului se urează ca vacile să fie „mănoase şi lăptoase şi să rămâe curate şi nevătămate, ca aurul cel curat, ca argintul strecurat, ca vița de vie, ca poala Sfintei Mărie. Dar mană de unde-a fi şi de unde le-a veni? Din cer, de sub cer, din nori, de sub nori, din vânt, de sub vânt, din pământ, de sub pământ".[77] In schimb strigoii şi fermecătoarele sunt trimise la Ler împărat,[78] sau la împăratul Irod, care le aşteaptă cu mesele întinse şi cu paharele pline.[79]

Intr'un descântec cules din Botoşani şi reprodus în toate colecțiile de popularizare,[80] Maica Domnului trimite pe fata zână, sau pe fata

[71] IDEM; Cf. şi *Ms. AF*, 624, 14 (Lăpuşna); T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 132, 135 (Neamț, Bacău); T. PAMFILE, *Boli şi leacuri*, 72 (Tecuci); *Izvoraşul*, V, 67 (Cet. Albă); *Ms. AF*, 551, 43 (Bacău); *I. Creangă*, IV, 231 (Covurlui); *Izvoraşul*, XIV, 375 (Bacău).

[72] *Şezătoarea*, X, 94 (Suceava); *Ms. AF*, 817, 42 (Baia).

[73] *Ms. P.* (Transnistria).

[74] MARIAN, *Descântece*, 136 (Bucovina); *Anuar*, I, 201 (Oaş); *Şezătoarea*, XXII, 38 (Năsăud); T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, 139; *Comoara satelor*, II, 41 (Cluj).

[75] L. BODNĂRESCUL, *Câteva datini*, 21 (Bucovina).

[76] *Ms. P.* (Alba).

[77] MARIAN, *Legendele*, 336 (Bucovina).

[78] MARIAN, *Descântece*, 140 (Bucovina).

[79] *Izvoraşul*, XIII, 26 (Năsăud).

[80] Cf. MARIAN, 229 (Botoşani) şi Bibliografia noastră, nr. 79.

zânii cu Sf. Gheorghe dimpreună;[81] în altele Sf. Gheorghe merge cu „fata formelor"[82] ca să caute sporul și mana laptelui. Sf. Gheorghe se duce și o caută prin toate pivnițile și o găsește într'un fund de beciu înfundat cu 99 de cercuri cercuită, cu 99 de lăcate încuiată. Sf. Gheorghe dă cu săcurea, sfarmă cercurile cu lăcatele, ia mana și o duce Maicii Domnului. Maica Domnului o pune la vacă „ce era pătrunsă să se facă mai frumoasă".[83] Căci Maica Domnului este isvorul tuturor bunătăților.[84] Intr'un descântec din Moldova se spune că Maica Domnului când a auzit ce i s'a întâmplat vacii „tare s'a supărat și pe Sfânta Duminecă îndată a chemat" și-a trimis-o să-i aducă mana.[85] De aceea un alt descântec din Moldova nu este decât o rugăciune adresată Maicii Domnului. „Maică Sfântă Mărie, frumos mă rog eu ție, că tare-s necăjită, la inimă friptă și n'am cui mă jeli, nici dăuli. Căci Joiana mea la isvor s'a dus, cu uger nemuls și când a venit a tot mugit și s'a dăulit că lapte nu are, c'a mers pe cărare și-a dat de o strigoae, de-o diavoloae. Mana i-a luat, ugerul i-a secat. Eu, Sfântă Mărie, cu jale mă rog ție, nu lăsa strigoaia nici diavoloaia să mă ciufulească, Joiaina să-mi stârpească, casa să-mi rămâie goală și pustie. Indură-te, măicuță, de a mea văcuță, să îi vie mana la a mea casă hrana. Eu te rog, maică, frumos și pe fiul tău Hristos să ne fie de folos. Amin."[86]

7. In alte descântece vaca se întâlnește direct cu Sf. Gheorghe, care a „izbit în coarne cu pahar de argint și i-a slobozit lapte și unt".[87] Sau planșetele vacii au fost auzite de Sângiorz, Sânpetru, Sânicolae și cei doisprezece sfinți Apostoli, care o duc la: fântâna lui Iordan,[88] sau de Sfânta Vineri căreia i s'a făcut milă,[89] de Sfântul Ioan[90] și Sfânta Ana.[91] într'un descântec din Dorohoi se spune că

[81] MARIAN, 222; T. PAMFILE, *Boli și leacuri*, 71 (Tecuci); T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 133 (Neamț); *Șezătoarea*, XIII, 10 (Putna).
[82] *Ms. AF*, 655, 9 (Ialomița).
[83] MARIAN, 222 (Botoșani); T. PAMFILE, *Boli și leacuri*, 71 (Tecuci); *Șezătoarea*, XIII, 10 (Putna).
[84] MARIAN, 222 (Botoșani).
[85] *I. Creangă*, II, 93 (Tutova).
[86] *Ms. AF*, 444, 83—84 (Neamț).
[87] GEORGESCU-TISTU, *Folklor din jud. Buzău*, 21.
[88] MARIAN, *Descântece*, 134—135 (Bucovina).
[89] *Muguri*, XI, Nr. 5—7, p. 26 (Ialomița).
[90] *I. Creangă*, VI, 90—91 (Dorohoi).
[91] *Ms. AF*, 440, 37—38 (Neamț).

mana a fost furată de zâna zânelor, care a încuiat-o în cămară şi a cercuit-o în poloboc, iar Sfântul Gheorghe „n'a mai putut răbda, capul pe fereşti a vârît, din trâmbiţă a sunat, cercurile au crepat, mana la vaci a alergat".[92]

8. O altă temă a descântecelor de mană este invocarea *stelelor.* Descântătoarea ia un vas cu tărâţe şi-l pune afară noaptea la stele descântând: „O stea, costea, două stele, costele";[93] sau: o stea, obistea;[94] stele, stele, odostele;[95] una stea, vlăstoşea, două stele vlăstoşele,[96] sau numai simplu: stelelor.[97] Enumerarea lor urmează până la 9; uneori este invocată şi „steaua stelelor, doamna zărilor",[98] sau: „steaua stelelor, luceafărul luceferilor".[99] Apoi urmează sorocirea: „Eu vă rog şi vă poftesc, eu mă duc în casă şi mă odihnesc, voi să nu vă culcaţi şi să nu vă odihniţi. Voi să vă duceţi la dealurile cu florile, la pădurile cu negurile, la văile cu apele, la fântânile cu smântânite şi la izvoarele cu laptele, să aduceţi mana şi hrana Florichii.[100] De-a fi în pământ îngropată, în cămară încuiată, la vacă de lemn luată, de-a fi cu altă mană amestecată, voi să vă duceţi şi să-mi aduceţi mana ei adevărată, de Maica Domnului lăsată, nu ou alta amestecată".[101]

9. In judeţele Neamţ şi Bihor unele descântece sunt invocaţii la adresa *furnicilor.* Descântătoarea se duce într'o Luni dimineaţa cu pâine şi sare la un furnicar, face trei mătănii şi zice: „Bună dimineaţa, furnicar şi vouă furnicilor, vrednicilor şi harnicilor!" Face cruce şi trei mătănii spre Răsărit, apoi îngroapă pâinea şi sarea în furnicar: „V'am aidus pâine şi sare, voi să-mi aduceţi mana vacii mele, să umblaţi să alergaţi pe toate câmpiile, pe la toate ocoalele ca s'o găsiţi". Li se povesteşte cum vaca a fost furată de mană, iar Maica Domnului a rânduit pe Sf. Gheorghe şi pe furnici să caute mana. Joi dimineaţa descântătoarea: se duce şi mulţumeşte furnici-

[92] *I. Creangă,* VI, 90—91 (Dorohoi).
[93] *Ms.* T. PAMFILE, *AR,* 5089, 134 (Neamţ); AF, 440, 36—37 (Neamţ); 628, 14 (Lăpuşna); *Anuar,* II, 171 (Lăpuşna).
[94] MARIAN, 216 (Bucovina).
[95] *Ms. AF,* 773, 13 (Baia).
[96] T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului,* 139—141.
[97] *Şezătoarea,* XXIII, 64; GOROVEI, *Descântece,* 309 (Năsăud); *Şezătoarea,* III, 114 (Suceava).
[98] *Şezătoarea,* XXIII, 64; GOROVEI, *Descântece,* 309 (Năsăud).
[99] T. PAPAHAGI, *op. cit.,* p. 139—141.
[100] *Anuar,* II, 171 (Lăpuşna).
[101] *Ms. AF,* 733, 13 (Baia).

lor pentru „munca și truda" de a fi adus mana vacii, apoi ia pâinea și sarea și le dă la vacă de Luni pûnă în cealaltă Luni.[102] In Bihor descântătoarea aruncă mai întâiu într'un râu urma vacii bolnave, după aceea se întoarce acasă, ia patru bucăți de sare și patru de pâine și o față de masă pe care o târăște după sine până la furnicar. Aci zice: „Bună seara, împăratul furnicilor, venii la dumneata să mă asculți, să mă slujești că rău am umblat și nu dau de leac. Mi-au dus laptele dela vaci și numai dumneata mi-l poți aduce îndărăt. Eu te cinstesc cu pâine și cu sare, dar să mi-l aduci, că dumneata umbli peste șapte hotare, bați toate hotarele, căile și cărările". Descântătoarea se închină de trei ori, aruncă pâine și sare și pleacă la alte trei furnicare repetând vraja. După ce a terminat vine acasă și lovește vaca pe spinare cu fața de masă udă de rouă și-i spală ugerul cu apă sfințită dela Botezul Domnului. Descântecul se face Miercurea și Vinerea pe înserate.[103]

10. In părțile Năsăudului și ale Maramureșului aducerea manei se face prin așa numita *„strigare"* a laptelui. Descântătoarea se adresează printr'o interjecție vacei respective adăugând că nu pe ea o chiamă, ci laptele ei, smântâna ei și untul ei. „Nia, nia, nia, Florică, nia, nu te strig pe dumneata, nici nu strig vițelul tău, ci eu strig laptele tău, untul tău, grosciorul tău, mana ta, smântână ta."[104] Ori în ce împrejurări le-ar fi pierdut vaca: peste pod trecând, peste apă mergând,[105] iarbă păscând, frunză verde rumpând, prin pâraie apă bând, prin sare descântată, trecând pe la troci de porci, umblând alți viței văzând.[106] Sau de luatu-i de săiestre, de luatu-i de măestre, de-i cu bucium buciumat, cu trâmbița trâmbițat, de-i în tocuri astupat, în berbință înfundat, de-i în oale acoperit, cu lăcat lăcătuit, toate să spargă, toate să se risipească, mana la Surae iute să sosească, iute ca vântul, tăcând ca pământul.[107] Nicăeri să nu se oprească, nici

[102] *I. Creangă*, IX, 203—204; *Ms.* T. PAMFILE, *AR*, 5089, 134—135; *Ms. AF*, 440, 36; (Neamț).

[103] *Gazeta Poporului*, Timișoara, 1887, p. 5. Reprodus de MARIAN, *222—223*; *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 25 (Vașcău-Bihor).

[104] *Izvorașul*, VIII, 19 (Năsăud); Cf. și *Ms. P.* (Sângiorz-Băi); *Ms. AME*, 315, 41—42 (Someș); BÎRLEA, II, 376—377, 377—378 (Maramureș); *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 27, 30 (Someș); *Ibid.* 31, 55 (Năsăud); T. PAPAHAGI, *Graiul și folklorul Maramureșului*, 138; *Izvorașul*, IX, 19—21 (Năsăud).

[105] *Ms. P.* (Sângiorz-Năsăud).

[106] *Ms. (I. P. R.) AR*, 4544, 55 (Năsăud).

[107] T. PAPAHAGI, *Graiul și folklorul Maramureșului*, 138.

prin vaduri, nici prin garduri, nici prin plute, nici prin punte.[108] „Chemarea" laptelui se mai întâlneşte în mod întâmplător şi în alte regiuni.[109] O menţiune specială merită descântecul din Clopotiva Haţegului pentru frumuseţea versurilor iniţiale prin care se insistă asupra venirii laptelui: „Să vină să nu zăbavă, că ni-i dor şi ni-i de grabă: să vină adevărat laptele şi untul curat. De-a fi dus peste mări, de-a fi dus peste sate, de-a fi dus departe peste ape, de-a fi dus peste munţi, să vină când de curând, pe şuerul vântului, pe mirosul florilor, să vină adevărat laptele şi untul curat; să vină să nu zăbavă, că ni-i dor şi ni-i de grabă!" [110]

11. Câteva descântece de mană se referă la pierderea laptelui prin *deochiat.* Se vorbeşte despre deochiu de ochi negri, căprii, verzi, albaştri, deochiat de vânt, de pădure, de lună, ş. a. m. d. [111] In altele descântătoarea se adresează păpădiei şi şovârfului să-i aducă laptele: „Tu die, păpădie, spune la mană să vie. . . Şovârf, şovârf, doniţă cu vârf." [112] Există apoi un număr destul de mare de descântece care nu au o temă anumită, ci se bazează pe diferite principii magice întâlnite şi în practicile expuse, sau sunt contaminări din diferite descântece. Asupra lor nu mai stăruim.[113] In ceea ce priveşte ritualul magic al descântecelor de mană: timpul şi locul, numărul de câte ori se repetă, acţiunile şi mimica însoţitoare, etc. el nu diferă de ritualul descântecelor în general. La fel şi descântătorii de mană sunt de obic'eiu aceia care ştiu şi alte descântece. Deci asupra acestor aspecte — ritual şi agenţi magici — nu mai stăruim aici, fiind valabile consideraţiile noastre făcute asupra „descântecelor" din lucrarea amintită referitoare la studiul magiei din Munţii Apuseni.

[108] *Ms. AR,* 4544, 55 (Năsăud).

[109] Cf. NICOLAIASA, *Mon. Lămăseni,* 98 (Baia); I. CONEA, *Clopotiva,* II, 354—355 şi 476—477 (Hunedoara).

[110] *Clopotiva,* II, 476.

[111] T. PAMFILE, *Ms. AR,* 5089, 134 (Neamţ); GRIGORIU-RIGO, *Med. Babelor,* II, 1 (Hunedoara); *Graiu şi Suflet,* III, 327 (R. Sărat); GOROVEI, *Descântecele,* 309; *I. Creangă,* IV, 231, VI, 294; *Şezătoarea,* VIII, 258; T. PAPAHAGI, *Graiul şi folk. Maramureşului,* 128, etc.

[112] *Ms. AR,* 4544, 29 (Năsăud); *Ms.* T. PAMFILE, 5089, 132 (Neamţ).

[113] Cf. *Ms. AR,* 4544, 28 (Reteag); L. COSTIN, *Mărgăritarele,* 46—47 (Repr. *Şezăt.* XXI, 69, Banat); *Ms. P.* (Purcăreţi-Alba, M. Apuseni); *Anuar,* III, 129 şi 136 (Banat); *I. Creangă,* VII, 116—117 (Bacău); T. BĂLĂŞEL, *Versuri,* II, 136—137 (Argeş); *I. Creangă,* IX, 205—206 (Teleorman); *Doina,* I, 146 (Dorohoiu); GOROVEI, *Descântece,* 356; *I. Creangă,* III, 110 (Moldova); *Şezătoarea,* VII, 17—18 (Vaşcău) (Repr. GRIGORIU-RIGO, *Med. Pop.,* II, 3 şi V. SALA, *Descântece,* 3—4); *Ms. AF,* 417, 35 (Bihor).

VI. Vrăjitorii de mană

1. *Numele vrăjitorilor de mană; 2. Originea şi fizionomia vrăjitorilor;* 3. *Activitatea* şi *puterile strigoilor;* 4. *Metamorfozele strigoilor;* 5. *Vederea strigoilor;* 6. *Aducerea strigoilor;* 7. *Eficacitatea riturilor de mană;* 8. *Lapte dela inima carului;* 9. *Păcatul vrăjitorului de mană.*

1. Materialul referitor la mană n'ar fi complet dacă n'am trece în revistă şi o parte din credinţele şi povestirile poporului român despre *vrăjitorii de mană.* Felul în care se reflectează aceşti agenţi magici specializaţi ai manei în folklorul românesc, calităţile ce le sunt atribuite şi procedeele întrebuinţate, contribue din plin la conturarea descrierii conceptului de mană. Vrăjitorii de mană sunt cunoscuţi în general la Români sub numele de *..strigoi"* sau de *strigoaie,* cuvânt ce derivă din latinul „strix". Termenul este întrebuinţat cu deosebire din Ardeal până în Bucovina. In Oltenia şi Muntenia se întrebuinţează mai mult termenul de origine slavă *„vrăjitoare",* iar prin Moldova şi Bucovina se aude uneori şi cel de *„fermecătoare"* de origină grecească. Din Banat şi până în Hunedoara se spune *„moroin"* şi *„moroaie",* sau *„strigă",* a cărei arie se întinde până în sudul Bihorului. Din Bihor până în Maramureş se numesc mai mult *„bosorcăi",* termen ce poate fi pus în legătură cu ungurescul ..boszorkany", dar şi cu grecescul „Bascanoi". In părţile răsăritene ale ţării se spune şi *„iridmă",* cuvânt ucrainian. deşi alături de el există până în Transnistria şi cuvântul *„strigate".* Desigur că ariile acestor cuvinte nu sunt limitate cu precizie. Uneori în aceeaşi regiune coexistă doi, sau mai mulţi termeni, unul din ei având doar o frecvenţă mai mare. Mai amintim că alături de termenii menţionaţi există şi alţii, fie derivaţi din aceştia, fie de altă origină: *moroance. farmazoance, moroştesele, moronitele, moroandele, mohoandele, ha-*

lele, pocitoarele, slăbănoagele, loajnițele, hârcoi, bonbonitori, săgetători, stricători, luători, ş. a.[1]

[1] Iată o parte din terminologia românească a vrăjitorilor de mană. Din această listă se poate vedea şi extensiunea fiecărui cuvânt:

Bosorcoi, borşocoi, bosorcane, bosărcăi, bosârcaie: *Oaş* (Anuar I, 142—143, 146, 255, Ms. AR, 4544, 68); Bosorcăi: *Bihor* (Mss. P.); busurcăi, bursucăi: *Bihor* (Ms. AF 497, 21, 417, 20); bosurcăi, bosorcăi, bosurcăici: *Maramureş* (Ms. AF, 463, 27, Papahagi, 161; Bîrlea, II, 377); busurcoaie: *Bistra-Turda* (Ms. AF, 407, 25); bosorcoi: *Mureş* (V. Netea, 240), *Năsăud* (Şezătoarea, XXV, 82; bursucile: *Năsăud* (Izvoraşul, VIII, 19); boşorcăi, boşorcăe: *C. Lung — Bucovina* (Marian, Legende, 335).

Fermecători — fermecătoare: *Botoşani* (I. Creangă, VII, 25; Marian, 222); *Banat* (Anuar III, 136, Marian, 229, V. Popovici, Mon. Pataş, 75); *Bucovina* (Marian, 214, 218; idem. Legende, 335; idem. Descântece, 134, 144); *Neamț* (Ms. AF, 440, 83); *Ialomița* (Ms. AF, 655, 9; 723, 48; Şezătoarea, III, 121); *Vâlcea* (Gorovei, 318, 349); *Muşcel* (Răd.-Codin, 60); *Hotin* (Ms. AF, 452, 50); *Lăpuşna* (Ms. AF, 624, 14); *Bacău* (Ms. AF, 551, 43); *Neamț* (Ms. AR, 5089, 133; Ms. AF, 440, 33); *Tutova* (I. Creangă, II, 93); *Bacău* (Isvoraşul, XIV, 375); *Putna* (Şezătoarea, XIII, 10); *Cetatea Albă* (Isvoraşul, V, 67); *Teleorman* (I. Creangă, IX, 205); *Ialomița* (Muguri, IX, Nr. 5—7, 26); *Transnistria* (Ms. P.).

Moroi—moroae, muroi, muroaie: *M. Apuseni* (Anuar IV, 165); *Hunedoara* (Ms. AF, 749, 30, 31; 829, 51); *Bihor* (Ms. AR, 4544, 68); *Neamț* (Ms. AR, 5089,133); *Maramureş* (Papahagi, 134, 139); *Năsăud* (Şezătoarea, XXII, 38; Ms. AR, 4544, 55); *Banat* (Anuar, III, 129); *Bucovina* (Marian, Descântece, 134, 144). Muroanea: *Banat* (L. Costin, Mărgăritarele, 89). Moroniță, moronițele: *Hunedoara* (Ms. AF, 732, 8, 12). Moroandele, mohoandele: *Alba* (Ms. P.). Moroancele: *Bihor* (Ms. P.). Moroaştele, moroştesele, moroştîsele: *M. Apuseni* (Bull. Ling. II, 216, 234). Mormocoi, mormocoaie: *Bihor* (Ms. AF, 417, 35). Munitoarele: *Tutova* (I. Creangă, II, 93).

Strigă, strîge: *Bihor* (Ms. P.; Gorovei, 311; Marian, 212); *Banat* (Marian, 203, 211; Anuar, III, 129); *Bucovina* (Marian, 213, 220; idem, Descântece, 144); *Arad* (Ms. AF, 917, 51). Strigare: *Transnistria* (Ms. P.); *Dorohoi,* (I. Creangă, VI, 90); *Baia* (Nicolaiasa, Mon. Lămăseni, 98); *Covurlui* (I. Creangă, VI, 294).

Strigoi, strigoaie, strigoaice: *Centrul Transilvaniei* (Comoara satelor, III, Nr. 1, 11); *Someş* (Ms. AR, 4544, 22 r., 30; Marian, 212; Ms. AF, 444, 84); *Bucovina* (Voronca, 860—862; Marian, 204, 208, 209, 214, 215; idem, Legende, 333, 335; idem, Descântece, 134, 144; Gorovei, 349); *Ismail* (Ms. AF, 527, 6); *Muşcel* (Ms. AME, 311); *Botoşani* (I. Creangă, VII, 25); *Transnistria* (Ms. P.); *Maramureş* (Papahagi, 126, 134, 161); *Cluj* (T. Pamfile, II, 33); *Câmpia Transilvaniei* (Comoara Satelor, III, 62, IV, 53); *Hunedoara* (Ms. AF, 732, 8; Gorovei, 311); *Banat* (Marian, 203, 211, 230; Ms.

2. Strigoii pot fi şi bărbaţii, dar mai mult femeile. Calitatea de a fi strigoiu li se dă dela naştere: *„Aşa-i ursita lui"* [2] - „Aşa li-i planeta să fie strigoii, aşa li-i talantu lor. De vrea, de nu vrea, trebue să meargă unde-i rânduit." [3] Când se naşte cineva, moaşa cunoaşte care va fi strigoiu şi-l poate soroci pe ce să fie strigoiu: „Tu să fii

AR, 4542, 72; L. Costin, Mărgăritarele, 86; Anuar, III, 129); *Lăpuşna* (Anuar, II, 162); *Basarabia* (Constantinescu, Din dat. Basarabiei, 60); *Bacău* (Ms. AR, 5089, 135); *Bihor* (Marian, 212; Ms. AF, 417, 35; Ms. AR, 4544, 68); *Târnava Mare* (Ms. AME, 394); *Făgăraş* (Ms. AME, 316, 50); *Sibiu* (Gorovei, 311; Marian, 208); *Alba* (Ms. P.); *Nistrul de Jos* (Anuar, IV, 214); *Turda* (Ms. P.; Anuar, IV, 165); *Cluj* (Ms. AME, 325, 66); *Mureş* (V. Netea, 240); *Dorohoi* (Ghiluşul, I, 27); *Năsăud* (Şezătoarea, XXII, 38; Izvoraşul, XIII, 25). Strigoniu, strigoane: *Hunedoara* (I. Conea, Clopotiva, II, 455; Ms. AR, 4544, 22).

Vrăjitor, vrăjitoare: *Poiana Sibiului* (Ms. P.); *Bucovina* (Marian, 208); *Hunedoara* (Ms. AF, 732, 9—10); *Vâlcea* (Ms. AF, 373; 547, 67, 73; 442, 41, 43; Ciauşanu, 20); *Dolj* (Ms. AF, 423, 47, 48); *Sălaj* (Ms. AF, 415, 28); *Muntenia* (Marian, 224); *Vrancea* (T. Pamfile, III, 8); *Turda* (Ms. P.); *Bucovina* (Marian, 216); *Tutova* (Ms. AR, 5089, 139); *Bacău* (Izvoraşul, XV, 376; Ms. AF, 852, 4, 869, 25); *Lăpuşna* (Anuar, II, 173); *Muşcel* (Răd.-Codin, 60); *Ialomiţa* (Ms. AF, 655, 9; 723, 48); *Hunedoara* (Ms. AF, 649, 7; 637, 17); *Alba* (Ms. P.); *Olt* (Ms. AF, 458, 40); *Teleorman* (Ms. AF, 444, 82; 445, 31); *Prahova* (Ms. AF, 405, 12; Marian, 205); *Neamţ* (Ms. AR, 5089, 133); *Banat* (Anuar, III, 136); *Basarabia* (Constantinescu, Din datina Basarabiei, 60).

Alte nume: Bonbonitori: *Oaş* (Anuar, I, 201). Cotaroiul, cotaroaica: *Bacău* (Ms. AR, 5089, 135). Deochitoare: *Lăpuşna,* (Ms. AF, 624, 14); *Năsăud* (Ms. AR, 4544, 55); *Alba* (Ms. P.); *Maramureş* (Papahagi, 126, 134); *Cet. Albă* (Izvoraşul, V, 67); *Bucovina* (Marian, Descântece, 134, 144); *Bacău* (Izvoraşul, XIV, 375). Farmazoance: *Bucovina.* Halele: *Banat* (Marian, 210, 229). Hârcoi: *Mureş* (Netea, 240). Ielele: *Bucovina* (Marian, 213—214). Zânele: *Maramureş* (Papahagi, XLIII, nota 2; Bîrlea, 377). Săestre — măestre: *Maramureş* (Papahagi, 138); *Năsăud* (Ms. AR, 4544, 31). Loajnice: *M. Apuseni* (Ms. P.). Mama pădurii şi vidmă: *Bucovina* (Voronca, 867). Scorpiile: *Bucovina* (Marian, 220). Tundrele satului: *Năsăud* (Ms. P.). Urcoi: *Cluj* (Comoara satelor, II, 42, 115). Vidmă: *Cet. Albă* (Ms. AF, 371, 4; 432, 20, 21); *Bucovina* (Voronca, 861, 864—867); *Transnistria* (Ms. P.).

Epitete: luători — luătoare: *Maramureş* (Papahagi, 126); *Bacău* (Izvoraşul, XIV, 375; *Teleorman* (I. Creangă IX, 205). Mirători, stricători: *Maramureş* (Papahagi, 134). Pocitori — pocitoare: *Năsăud* (Izvoraşul IX, 19; Ms. AR, 4544, 55). Săgetători, stricători, descântători: *Oaş* (Anuar, I, 201).

[2] *Ms. P.* (Poiana Sibiului).

[3] *I. Creangă,* VI, 17 (Siret); VORONCA, 863 (Bucovina).

strigoaie de lapte, tu de furcă, tu de sapă, tu de mătură, tu de săcure."[4] Alți oameni sunt strigoi pe lupi, pe pești, pe vânt,[5] pe păsări, pe pâine, pe mana dela albine, sau pe orice.[6] Cei care sunt destinați să fie strigoii se pot cunoaște prin faptul că se naisc cu „căiță" în cap.[7] Această „căiță" nu poate fi luată de pe cap până când moașa nu-i ghicește menirea, adică pe ce va fi strigoiu.[8] Un alt indiciu este o coadă mică pe care strigoii o au undeva pe trup, după ureche sau pe cap.[9] Iar strigoaicele mature, se cunosc prin aceea că au musteți ca bărbații,[10] sau n'au păr în frunte.[11] Le mai pot cunoaște copii de gemene până la șapte ani[12] și preotul, deoarece strigoaicele nu merg la spovedit, iar când zice popa: „Capetele voastre Domnului să le plecați!", ele se uită drept în ochii lui.[13]

3. In unele părți ale țării se crede că strigoii sunt de două feluri: *„strigoaiele"* propriu zise, care iau numai mana și lasă laptele și *„moroandele",* care iau laptele cu totul. Strigoaia numai vede vaca, un fel de deochiu, și-i ia mana, moroanda se desbracă în pielea goală, descântă și mulge laptele dela vacă.[14] Credința că strigoaia numai vede vitele și le ia lapte dela distanță e foarte răspândită la Români.[15] Unele pot să lase laptele la cine vreau.[16] Dar în afară de luarea manei vrăjitorii mai dispun de o mulțime de alte posibilități: alungă norii de ploaie, iau rouă, fură luceafărul, aduc grindină și foamete în lume. Altele sunt puse pe curmeiele dela juguri, pe proptelele dela gard. Altele ling limba clopotolui, să nu i se mai audă glasul, smulg penele dela cocoși, iau mana dela toate jivinele și o mulțime de alte lucruri.[17] Prin Bucovina se crede că strigoii numai de două ori pe an au să-și îndeplinească menirea lor: dela Sf. An-

[4] *Ms. (I. P. R.) AR,* 4544, 25 și MARIAN, 206 (Vașcău).
[5] *Anuar,* I, 216 (Oaș).
[6] *I. Creangă,* VI, 81 (Bucovina).
[7] *Ms. P.* (Sibiu); *Anuar* I, 216 (Oaș); *Ms. AR,* 4544 23 (Alba).
[8] *Ms. AR,* 4544, 23 (Alba).
[9] *Anuar,* I, 216 (Oaș); *Ms. AR,* 4544, 21 (Someș); *Ms. P.* (Sibiu).
[10] *Ms. AR* 4544, 24 (Oaș).
[11] *Ms. P.* (Sălciua-Turda).
[12] VORONCA, 865 (Bucovina).
[13] *Ms. P.* (Ocoliș-Turda).
[14] *Ms. P.* (Alba).
[15] *Ms. P.* (Sibiu); CONEA, *Clopotiva,* II, 455 (Hunedoara).
[16] *Ms. P.* (Triteni-Turda).
[17] VORONCA, 165—167, 861 (Bucovina).

drei la Trei Sfetite, sau dela Sf. Andrei până la Sf. Gheorghe, iar de atunci nu mai au putere, căci încep a creşte florile, busuiocul, adică mana lui Dumnezeu.[18]

Mai ales în noaptea de Sf. Gheorghe vrăjitoarele sboară pe sus călare pe un ..cal de strigă" — făcut dintr'un om care a ieşit afară în această noapte în capul gol[19] — sau pe limbi de meliţă,[20], pe ştiubee,[21] sau pe alte obiecte. Pentru a putea sbura vrăjitoarele dau pe corp cu o unsoare specială, care le face uşoare şi le ridică prin horn în sus. In această noapte ele se adună toate între hotare sau la hotarul dintre două ţări, şi adesea se iau la bătaie. Cele mai tari iau mana câmpului dela cele mai slabe[22] In noaptea de Paşti şi de Sf. Gheorghe, după o credinţă din Bucovina, strigoaiele se bat şi cu dracii, încât atunci poţi umbla toată noaptea fără grijă, că nu-i niciun drac pe pământ.[23] Acolo vine şi stăpâna strigoaicelor şi le porunceşte la fiecare ce să facă. Fiecare trebue să meargă unde o trimite ea. Gând se întorc dau seama de ce au lucrat.[24] După unele credinţe, când vrăjitoarele sboară pe sus, sau merg după mană, nu merge şi trupul, ci numai duhul cel rău. Trupul rămâne culcat acasă şi dacă cineva îl întoarce, în aşa fel ca să fie picioarele unde a fost capul, duhul nu mai ştie intra şi striga va muri.[25]

Puterea strigoilor se crede că este extrem de mare. De ele şi dracul se teme,[26] şi din calea lor şi Dumnezeu se dă în lături.[27] O legendă din Bucovina spune că Iisus Hristos când voia să se suie la cer de Ispas nu s'a putut sui până nu i-au dat voie strigoaicele.[28]

4. In legătură cu luarea manei se crede că *vrăjitoarele se pot preface în diferite animale,* pisică sau câine, şi se duc şi sug laptele dela vaci.[29] După aceea se duc acasă, se desfac, varsă laptele într'un

[18] *I. Creangă,* VII, 53—54 (Siret).
[19] MARIAN, 203 (Banat); T. PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului,* XL.
[20] *Ms. P.* (Munţii Apuseni, Transnistria).
[21] VORONCA, 864—865 (Bucovina).
[22] VORONCA,861, 865 (Bucovina); *Ms. AF,* 415, 28 (Sălaj); MARIAN, 203 (Bucovina); *Ms. P.* (Munţii Apuseni).
[23] VORONCA, 863 (Bucovina).
[24] VORONCA, 860—861 (Bucovina).
[25] MARIAN, 203 (Banat); *I. Creangă,* VI, 17 (Bucovina).
[26] VORONCA, 866 (Bucovina).
[27] RĂD.-CODIN, 61 (Muşcel).
[28] VORONCA, 866 (Bucovina).
[29] *Ms. P.* (Transnistria).

vas și amestecându-l cu tărâțe, pâine, tămâie și apă sfințită îl dau la vacă să-l mănânce. In județul Arad s'a întâmplat ca o „strigă" să fie împușcată sub formă de cățea de propriul ei fiu pentru care faptă a stat mai mulți ani în temniță, judecătorii necrezând în „strigă".[30] In Basarabia se crede că dacă prinzi o astfel de femeie prefăcută în cățea o poți desface aruncând peste ea un brâu sfințit, sau să o lovești cu un cuțit sfințit. Atunci dimineața când te duci la cea pe care bănuești o găsești oloagă.[31] In alte părți vrăjitoarele se prefac în câine sâni pisică numai în momentul când sunt surprinse de stăpânul vacii. Atunci dacă lovești câinele cu ceva, a doua zi vrăjitoarea respectivă va fi bolnavă.[32] Strigoii se mai pot preface în lup,[33] cal,[34] viței,[35] pasăre,[36] vulpi, păianjeni,[37] roată de car,[38] sau luminițe ce sboară noaptea prin aer.[39] O mulțime de povestiri vin să concretizeze cu exces de detalii și tendință de verosimilitate credințele de mai sus.[40] Pentru a reda atmosfera folklorică a acestor teme ne permitem a cita un exemplu:

„Odată niște oameni erau la colibă, mai departe de sat, cu vitele. Intr'o noapte cei doi aud vacile răgind în grajd. Indată au știut ce-i necazul, cunoscând răgetul vacilor. S'au sculat repede, au luat câteva căciului de usturoiu din care au pus în fiecare oblon al ieslelor. Apoi s'au repezit amândoi la ușa grajdului unul cu o furcă de fier și altul cu usturoiul în mână. Cum au deschis ușa au văzut o pisică care sugea dela o vacă. Pe când feciorul a voit să împlânte furca în ea, cu iuțeala fulgerului s'a întors de trei ori peste cap prefăcându-se într'o roată elastică, ce a început a se rostogoli prin grajd. Dar știind că toate ieșirile îi sunt astupate, a încetat. Atunci feciorul îndată a băgat coada dela furcă prin gaura roții, iar servitorul a prins de capătul celălalt și au ridicat-o în sus. Văzându-se prinsă n'a mai făcut nicio

[30] *Ms. AF*, 917, 47—48, 51 (Arad).
[31] *Ms. AF*, 432, 20 (Cetatea Albă).
[32] *Ms. AF*, 432, 47 (Dolj).
[33] *Anuar*, II, 216 (Oaș).
[34] VORONCA, 862 (Bucovina).
[35] *Ms. AF*, 430, 25 (Arad).
[36] *Șezătoarea*, VIII, 107 (Tecuci).
[37] *Bul. Grăd. Bot. XIII*, 107 (Sălciua, Turda).
[38] *Ms. P.* (M. Apuseni); *Ms. AF*, 410, 54—55 (Cluj); 474, 35 (S. Mare).
[39] *Anuar*, I, 215 (Oaș); *I. Creangă*, VI, 17—18, 109 (Bucovina).
[40] Cf. *Ms. AF*, 423, 47 (Dolj); 410, 54—55 (Cluj); *Anuar*, I, 216 (Oaș); VORONCA, 862 (Bucovina).

mișcare. Au dus-o în colibă și făcând un foc mare au ținut-o spre el până au văzut că începe a se frige și se svârcolește puternic. Atunci au pus-o jos. S'a învârtit iar de trei ori și ce văd înaintea lor: o babă în pielea goală. Coada furcii era ieșită cu un capăt pe gură și altul pe partea opusă. Au prins amândoi de capătul de jos unde era furca și au scos-o afară, în timp ce strigoaia a scos un urlet puternic de durere. Apoi au legat-o de mâini și de picioare spunându-i că nu-i vor da drumul până ce nu le va răspunde la tot ce o vor întreba. Au întrebat-o cine este și de unde este. La început na voit să răspundă, dar după ce i-au pus usturoiul sub nas — pe care nu-l pot suferi strigoaiele — a răspuns imediat. Apoi au întrebat-o de ce-a venit și ce-a făcut? Ea a răspuns că a luat laptele vacilor și dacă ei nu o găsiau ar fi luat și mințile boilor. Cei doi feciori au început a o bate, dar ea s'a rugat să nu o bată că le va'da laptele îndărăt numai să-i deslege mâinile și picioarele. Au deslegat-o. A cerut apoi un pahar în care a muls lapte din sânii ei, apoi s'a dus cu cei doi flăcăi, care o țineau bine de mâini în grajd și cu laptele acela muls dela ea a stropit vacile dela care îl luase și îndată s'a observat cum li se umple ugerile ou lapte. — „Vă dau mai mult lapte la vaci, numai să nu mă bateți și să nu mă spuneți la nimeni, cine sunt, de unde sunt." Feciorii n'au spus-o temându-se de ea. Apoi au scos-o afară din grajd și i-au dat drumul. S'a întors de trei ori peste cap făcându-se pisică și s'a dus ca din pușcă." [41]

5. Există și *procedee prin care poți cunoaște femeile strigoaie.* Cel mai popular este următorul: când vezi primul șarpe înainte de Sângiorz să-i tai capul cu un ban de argint, să-i pui un fir de usturoiu în gură și să-l îngropi în pământ. In ziua de Sângiorz să pui la pălărie sau la brâu o foaie din usturoiul crescut în gura șarpelui. Atunci vei vedea, când văcarii scot ciurda, pe toate strigoaiele din sat călare pe vaci, iar pe stăpâna lor pe taurul satului. Dar cel care face aceasta trebue să fie undeva într'un loc sigur, căci altfel mai marea vrăjitoarelor, cum dă cu ochii de dânsul, face pe taur să se repeadă asupra lui să-l omoare.[42] Prin Bucovina se crede că dacă ai o astfel de foaie de usturoiu, să te sui în ziua de Sf. Gheorghe într'un copac și toate strigoaicele vor veni să ți se închine. Atunci să le întrebi:

[41] *Ms. AF,* 474, 35—37 (Dumbrăvița, Satu-Mare. Dela Lupan Ion a Tomi, 57 ani. Cules de Petre Bălașiu, 1933).

[42] MARIAN, 208—209; GOROVEI, 311 (Transilvania); Cf. și I. A. BENA, *Contribuții,* 85 (Alba).

„Tu unde te duci?" — „Eu merg la cutare să-l sărăcesc." — „Dar tu?" — „Eu merg la cutare să-i iau mintea." Alta merge să ia mana. — „Voi să nu mergeți acolo, dar să vă duceți pe al noulea hotar și să vă bateți și apoi iar acasă să vă duceți, căci dacă nu mă ascultați eu vă știu cine sunteți."[43] Dacă mergi cu un astfel de usturoiu la biserică în ziua de Paști și-l pui sub pragul bisericii, strigoaiele nu pot trece pragul până nu iei usturoiul de acolo;[44] sau nu pot să iee paști.[45] Prin județul Suceava se crede că dacă ai la tine astfel de usturoiu ori unde ai merge toate buruenile și copacii vor vorbi cu tine, îți spun cum le chiamă și de ce sunt bune.[46] In Transilvania se mai adaugă că un atare om are pe lângă darul de a vorbi cu toate vietățile lui Dumnezeu, și pe acela de a auzi cum crește iarba și de a putea scoate din pământ orice comoară va vedea arzând.[47]

Un alt procedeu de a vedea strigoaiele este următorul. Să începi în ziua de Paști o grapă, să lucrezi la ea în toată Dumineca și în toată sărbătoarea până la anul. Atunci să o termini și să o pui în poiată lângă vacă. Când te-i duce mai târziu vei afla strigoaia prinsă în grapă.[48] Sau să începi în postul Crăciunului un scaun la care să lucrezi în toată seara până la Crăciun. Atunci să mergi cu el la biserică și să faci în mijlocul bisericii un cerc cu o cretă albă și să pui scaunul în mijlocul lui, atunci vezi toate strigoaiele; ele vor să te omoare să nu le spui la nimeni. Dar tu să ieși la jumătatea litiei afară. In aceeași zi ele îți vor veni acasă să-și plătească ca să nu le spui la nimeni.[49]

6. *Pentru a ști care vrăjitoare ți-a luat mana* și a o obliga să o restitue se procedează în mai multe feluri. Unii bat vaca lipsită de mană, zicând: „Eu nu bat vaca mea, ci bat pe acela care i-a luat laptele." Atunci respectivul se prezintă și-i aduce laptele numai să-i dea pace căci pe el îl bate.[50] Vrăjitorii mai pricepuți bat numai sumanul și se și aude strigoaia văitându-se și rugându-se să o ierte

[43] VORONCA, 865 (Bucovina); *Ms. AME*, 316, 50 (Făgăraș); 394 (Târnava Mare); *Ms. AF*, 749, 30 (Hunedoara); GOROVEI, 311, 319 (Transilvania).
[44] GOROVEI, 318—319 (Vâlcea); *I. Creangă*, III, 368 (Neamț); *Ms. P.* (Bihor); *Ms. AR*, 4544, 21 (Someș).
[45] *Ms. AF*, 732, 12—13 (Hunedoara).
[46] GOROVEI, 318 (Suceava).
[47] *Ms. AR*, 4542, 69 (Transilvania)
[48] *Bull. Ling.* II, 234 (M. Apuseni). Cf. BENA, *op. cit.* 85 (Alba).
[49] *Anuar*, I, 215 (Oaș).
[50] *Ms. AF*, 415, 27 (Sălaj); *I. Creangă*, IX, 83 (Neamț); *Ms. P.* (Alba).

că aduce înapoi laptele.[51] Alții fierb laptele dela vaca stricată întro Vineri și încep a-l bate cu o crenguță de rug, zicând: „Nu bat laptele, ci pe acela care i-a luat mana." Strigoaia respectivă vine de obiceiu și-i cere ceva dela casă. Dar nu i se dă. Atunci ori întoarce laptele, ori moare.[52] Sau cumpără un ficat de vacă dela măcelar și-l aruncă într"un furnicar la marginea pădurii: „Eu nu arunc maiul de vacă, ci arunc maiul aceluia care mi-a luat laptele dela vacă." Și-l lasă acolo să-l mănânce furnicile. Omul sau femeia care a luat laptele se duce la păgubaș și se roagă de ele să ia înapoi maiul dela furnici că-i va da laptele înapoi.[53] Alte femei iau o oală nouă cu un capac tot nou și fierb în ea urină dela vaca fără lapte. Strigoaiele vin și se roagă să nu le mai fiarbă la foc că aduc laptele.[54]

7. In legătură cu *eficacitatea riturilor de mană* circulă mai multe teme folklorice. In câmpia Transilvaniei se povestește că o vrăjitoare și-a trimis servitorul cu o năframă descântată să-i strângă rouă de pe holde. Servitorul voind să se convingă dacă stăpână-sa este vrăijtoare a adunat rouă de pe spinii din marginea pădurii. Toamna după ce a secerat, vrăjitoarea și-a lăsat — după obiceiu — stogul negata. Noaptea atâtea frunze s'au adunat pe stog de le puteai strânge cu carul.[55] In alte povestiri se spune că dacă în momentul în care vrăjitoarea ia mana dela holde, sau dela lapte, zicând: „Mană de ici, mană de colea", cineva care e prezent ar spune: „Mană și din cutare lucru", atunci ar începe să curgă laptele din acel obiect. Astfel la unii a început să le curgă laptele din biciu,[56] sau din căpestrele cailor care se găseau pe câmp în momentul vrăjii de mană.[57] Prin Vâlcea se spune că unii flăcăi auzind vrăjitoarele zicând: „Țurr, dela vaca lui cutare la vaca mea", adaugă: „Țurr și dela cățeaua mea!" Atunci vrăjitoarea trebue să-și rupă „peșchirul" din cap ca să nu se strice laptele vacii ei cu cel dela cățeaua băeților.[58] Mult mai răspândită este însă povestirea în care un bărbat asistând la

[51] *Ms. AF*, 541, 115 (Dorohoi). Cf. și Bibliografia citată mai jos: 52, 54.
[52] *Ms. AF*, 485, 16 (Turda).
[53] *Ms. AF*, 415, 27 (Sălaj).
[54] GOROVEI, 349; *Șezătoarea*, XII, 165 (Vâlcea); IX, 126 (Argeș); *Bull. Ling.* II, 216 (M. Apuseni); *Ms. AF*, 749, 29 (Hunedoara); *Ms. P.* (M. Apuseni).
[55] *Ms. P.* (Triteni-Turda).
[56] T. PAMFILE, *Ms. AR*, 5089, 131 (Neamț).
[57] *Anuar*, II, 173 (Lăpușna); *Ms. AF*, 643, 4 (Orhei); *Ms. P.* (Transnistria); Cf. și *Ms. AF*, 474, 38—39 (Satu Mare).
[58] *Ms. AF*, 442, 41—42 (Vâlcea).

vraja de mană şi voind să-şi bată joc de vrăjitoare îi arată organul sexual zicând: ,,Ţîş, mană şi de colea!" Şi atunci începe să-i curgă într'una o materie albă până la celălalt Sf. Gheorghe.[59]

8. Ritualul manei are deci eficacitate prin sine însuşi plus voinţa sau intenţia vrăjitorului. In legătură cu aceasta mai circulă într'o mulţime de variante şi următoarea povestire. Odată o tabără de căruţe poposise la o margine de drum. Unul din căruţaşi îi întrebă pe ceilalţi dacă nu vreau să mănânce lapte. „Dar de unde să ne dai?", răspunseră ceilalţi. El luă un sfredel, îngăuri inima căruţei şi descântând ceva îndată începu să curgă laptele. In apropiere era o turmă de oi. Cum a început să curgă laptele oile s'au pus a sbiera şi a alerga spre tabăra de căruţe. Ciobanul care le păzea, n'a alergat să le întoarcă, ci sa desbrăcat de cojoc şi a început a-l lovi din toate puterile cu ciomagul. Cel care mulsese laptele începu a se văita de durere şi a se ruga să-l ierte că-i dă laptele. înapoi. Dar în curând muri. Ciobanul era şi el mare vrăjitor.[60] Uneori cel care ia laptele dela distanţă este tot un cioban. El împlântă un topor sau cuţit într'un brad şi începe să descânte. Din coada toporului curge însă sânge. Oile pe care le văzuse erau fără lapte. Atunci trebue să le „întoarne", altfel mor.[61]

9. Dar această putere a vrăjitorului şi eficacitate a ritului de mană este însoţită în concepţia poporului de *gravitatea păcatului.* ,,Nu-i păcat mai mare decât când cineva ia mana vacilor."[62] Am văzut că şi Pravila dela Govora' dădea canon mare vrăjitorului de mană. Se crede că o vrăjitoare nu poate muri până nu-şi mărturiseşte preotului păcatul, altfel o mănâncă şerpii şi viermii de vie.[63] Prin Bucovina se spune că femeia care ia mana nu putrezeşte,[64] iar în Muntenia că n'o mănâncă nici viermii.[65] Pe cealaltă lume strigoaiele trebue să

[59] RĂD.-CODIN, 58 (Muşcel); PAPAHAGI, *Graiul şi folklorul Maramureşului,* 161; IDEM, *Din folklorul romanic,* 84 (Maramureş); *Ms. AF,* 440, 38—39 (Neamţ); 547—73 (Vâlcea).

[60] *Şezătoarea,* IV, 125—126 (Moldova); *Ms. AF,* 440, 34 (Neamţ); 432, 21 (Cet. Albă); 451, 27 (Bacău); 575, 22—23 (Vaslui); 602, 18—20 (Neamţ); *Ms. P.* (Alba, Năsăud, Turda).

[61] *Ms. P.* (Alba, Sibiu).

[62] GOROVEI, 348; *Ms. AR,* 5089, 129.

[63] *Ms. AF,* 407, 25 (Turda); *Ms. P.* (Năsăud, Turda).

[64] GOROVEI, 362, 367 (Bucovina).

[65] RĂD.-CODIN, 61 (Muşcel).

dea seama de ce au făcut pe pământ.[66] Acolo vor purta legată la gât o doniță cu foc, sau vor fi mâncate de șerpi.[67]

Se pare că *vrăjitoarele sunt conștiente de vina păcatului.* Se spune că o femeie din Storojineț avea lapte ca dela zece vaci la o singură vacă și o femeie a rugat-o să-i îndrepte și vaca ei. Baba a luat unt de al ei și de al femeii și l-a aruncat în apă. La untul babei s'au adunat o mulțime de șerpi și-l trăgeau. Dar la al femeii numai peștișori de cei de apă. „Vezi, zice baba, așa au să mă tragă și pe mine șerpii pe cea lume. Dacă vrei să pățești tot așa, ți-oiu face. Femeia n'a vrut.[68] Tot prin Bucovina se povestește că o femeie i-a spus preotului la spovedit că a luat mana. Preotul a zis: „Dacă ai unt de acela, mergi în pădure și unge un copac cu el și a treia zi te du să vezi." Când s'a dus, o mulțime de șerpi și jigănii erau la acel unt. „Să știi, zice preotul, că acelea au să te sugă pe tine, pe cea lume, că le-ai luat dela toate mana."[69]

Dar nici laptele furat nu este bun decât în momentul mulgerii, dacă îl ții mai mult sau faci brânză și unt, se strică, face viermi.[70] Datorită acestui fapt se pot cunoaște femeile, strigoaice. Intr'un sat din județul Hunedoara nu aveau vacile lapte și oamenii au socotit că l-au luat „muroile". Alunei sau trimis străjile cu jandarmii și dela fiecare casă a luat câte o ulcică de lapte; le-au dus la biserică și a făcut popa slujbă pe ele. După trei zile s'au dus și s'au uitat la lapte, cel dela „muroi" era stricat, a făcut viermi.[71]

Despre vrăjitorii de mană se crede că după moarte devin spirite rele — *„strigoi"* — care omoară oamenii și vitele sugându-le sângele. Colectivități întregi sunt stăpânite adesea de această reprezentare, mai ales în timpul epidemiilor și epizootiilor. Pentru a împiedica efectele „strigoilor" la moartea vrăjitorului de mană, sau a persoanelor care au săvârșit acte singulare în vieață, trebuesc îndeplinite anumite rituri de „săvârșire": străpungerea inimei, legarea cu ață, ș. a.; sau, în cazul că s'au neglijat la înmormântare, se desgroapă morții—strigoi, în momentul când se observă efectele lor. Aceste practici trăesc și astăzi foarte viu mai ales în regiunea Hunedoarei,

[66] *Ms. P.* (Transnistria).
[67] MARIAN, *Siedetórea* (B. Pesta) V, 6, (Bucovina).
[68] *I. Creangă,* VI, 108—109 (Bucovina).
[69] *I. Creangă,* VI, 305—306 (Bucovina).
[70] *Ms. AF,* 445, 31 (Teleorman); 547, 68 (Vâlcea); 542, 40—41 (Vâlcea).
[71] *Ms. AF,* 749, 30 (Costești-Hunedoara).

M. Apuseni și Banat. Toate acestea dovedesc că vrăjitorul de mană este un motiv extrem de frecvent în practicile, credințele și povestirile noastre populare, deci un erou preferat al imaginației populare. Firește că toate aceste povestiri și legende cu strigoi nu sunt un simplu joc al fanteziei populare, un aliment tradițional al fanteziei colective, și nici chiar al imaginației, ci un rezultat al experienței trăite într'un anumit sens și anume: mistic. Aceste credințe și povestiri au un rol bine determinat în mentalitatea magică: țin sufletul omenesc într'o continuă atenție și emoție, cari determină la rândul ei iluzii și experiențe mistice.

VII. Analiza conceptului de mană

1. *Agentul mana; 2. Condițiile ritului mana;* 3. *Legile magice;* 4. *Mana în relație cu alte valori; 5. Natura manei; 6. Originea manei;* 7. *Concluzii.*

Și acum să încercăm să limpezim apele acestei alchimii magice pentru a vedea care sunt caracteristicile manei din folklorul românesc. Prima constatare de o evidență incontestabilă este caracterul magic al noțiunei mana. Mana nu preocupă spiritul omenesc decât în acțiunile sale creatoare sau de acționare asupra realității înconjurătoare în scopuri pur biologice. Legile după care se operează cu mana sunt exclusiv cele stabilite pentru gândirea magică. A doua constatare, ce trebue subliniată, este importanța de care se bucură mana în cadrul acțiunilor magice, fiind urmărită cu o obsedantă pasiune în cele mai diverse rituri magice. Să analizăm mai de aproape prima afirmație. Ceea ce definește actul magic este caracterul ritual și eficace. La rândul său ritualul magic cuprinde trei elemente esențiale: agentul magic, condițiile de efectuare ale ritului și reprezentările sau legile după care se operează. Cum se prezintă aceste elemente în cazul manei la Români?

1. Agentul mana. Codrington spune că la Melanezieni mana nu aparține unei clase speciale de magicieni. Ci fiecare om de un anumit rang intră în relație cu mana, în schimb Mauss-Hubert susțin că ea nu poate fi mânuită decât de anumite individualități dotate cu mană.[1] In folklorul românesc, după cum s'a putut desprinde din materialul prezentat, agentul „mana" are trei grade diferite: a) *Agentul conservator de mană,* care este orice om de rând, ce săvârșește un număr destul de impresionant de practici magice pentru conservarea manei, obiectelor și ființelor al căror posesor este. El nu trebue să îndeplinească nicio altă condiție decât pe cele strict rituale și să posede inițierea respectivă, care de cele mai multe ori

[1] Vezi cap. I, 1.

este o simplă transmitere de datini, b) *Vrăjitorii de mană,* cu o bogată terminologie, care prin anumite rituri fură mana altor persoane pentru a o aduce în proprietatea lor. Numărul lor este mai redus, iar calitatea se obține prin naștere, sau prin efecte singulare și foarte rar pe cale inițiatică. Vrăjitorii de mană posedă și calități supranaturale: sboară prin aer, se prefac în diferite animale, ș. a.[2] Ei pot transfera mana în obiecte și ființe de diferit rang ontologic: dela o turmă de oi la inima carului, dela vaci la căpestrele cailor sau la o vacă de lemn. Acești vrăjitori („strigoi") sunt periculoși și după moarte, dacă nu s'au îndeplinit anumite rituri de „săvârșire" la înmormântarea lor. c) *Agentul aducător de mană, „descântătorii",* care sunt persoane specializate, intermediare între categoriile de mai sus, la care se recurge pentru aducerea manei furate. Ei nu pot opera cu mana decât în cadrul ființelor de același rang ontologic. Calitatea lor se dobândește pe cale de inițiere, iar riturile întrebuințate sunt de cele mai multe ori împreunate cu formule orale. Uneori riturile pentru aducerea manei sunt îndeplinite chiar de cel căreia i s'a furat mana.

Deci avem de o parte agenți profani, adică orice om care urmărește prin câteva practici magice norocul și sporul în diferite ocupații: pescuit, vânat, agricultură, creșterea vitelor, ș. a. în care mana ocupă locul de frunte, iar de altă parte agenți specializați în furarea sau aducerea manei. Toate aceste categorii de agenți trebue să posede sau să respecte anumite condiții în timpul ritului: să fie curați, să postească, să nu vorbească, să nu fie văzuți de nimeni, să fie îmbrăcați curat, sau desbrăcați în pielea goală, cu părul despletit, ș. a. In ceea ce privește aspectul fiziologic, agenții manei sunt de preferință femei, uneori și bărbați, și posedă în general o vârstă mai înaintată. Unele rituri însă sunt îndeplinite numai de copii curați, sau de fete, fecioare, din unele sunt excluse femeile, iar pentru altele nu trebuesc respectate nicio condiție.

2. Condițiile ritului mana. Numeroase exemple citate în capitolele descriptive asupra manei sunt o dovadă despre varietatea și complexitatea riturilor magice. Efectuarea lor se face după prescripții amănunțite, respectate cu sfințenie sub amenințarea ineficacității la cea mai mică greșală. Aceste condiții se referă la agentul magic — cele amintite mai sus — la timpul și locul ritualului, obiectele întrebuințate și acțiunile săvârșite.

[2] Vezi cap. VI, 3, 4.

In privința *timpului* riturile pentru conservarea manei se efectuează în diferite momente „critice", care sunt de obiceiu începutul acțiunilor: plecatul la vânat sau pescuit, aratul, semănatul, întâiul fătat al unei vaci. sau diferitele sărbători, calificate și ele ca începuturi: anul nou, noaptea Sf. Gheorghe, Ispasul, Rusaliile și Sânzienile (începutul vieții pastorale și agricole). Pentru unele din ele se ține seamă și de fazele lunii, In general riturile pentru conservarea manei se produc ori de câte ori omul întreprinde o acțiune în legătură cu un obiect sau ființă purtătoare de mană. Furarea manei se face de obiceiu în noaptea Sfântului Gheorghe, dar și la alte sărbători, iar riturile pentru aducerea manei se execută la orice prilej de fapt. In varietatea riturilor găsim unele care se execută numai în anumite zile ale săptămânii, la intervale periodice, sau în anumite momente de zi: înainte de răsăritul soarelui, pe înserate, la miezul nopții, etc. Toate acestea sunt caracteristici prin excelență magice.

Locurile unde se execută riturile mana sunt de cele mai multe ori împrejurimile unde se află ființele purtătoare de mană: câmpul cu holdele sau pășunea vitelor, ograda, grajdul, drumurile, răscrucile sau podurile pe unde trec vitele. Doar pentru unele vrăji speciale se pretinde indirect alte locuri „calificate": între hotare, la un furnicar, la o fântână sau izvor, în mijlocul pădurii, de unde nu se aude cocoșul cântând, ș. a.

Obiectele întrebuințate în riturile de mană constitue în principiu o serie infinită. Ele sunt luate din cele mai diverse domenii cu condiția să poată fi puse în relație cu ființele purtătoare de mană, fie în baza principiului contiguității, fie prin cel al analogiei și contrastului. Există însă și substanțe „calificate": obiecte sfințite sau cu formă singulară, plante cu calități magice. Enumerarea lor constitue o adevărată farmacopee magică. La acestea se mai adaugă un arsenal întreg de unelte întrebuințate în riturile mana. Unele din ele servesc la prepararea substanțelor purtătoare de mană, altele au diverse întrebuințări și prezența lor în riturile mana se datorește numai principiului analogiei.

Tot o serie infinită constitue și *acțiunile* săvârșite în riturile mana. Ele sunt în general de natură simbolică. In principiu orice act simbolic, după cum observă și Hubert și Mauss, este prin natură eficace.[3] Riturile pentru conservarea, sporirea și aducerea manei sunt

[3] *L'Année sociologique*, VII, p. 48.

aproape exclusiv acte simbolice. Până şi *formulele orale,* descântecele, nu sunt decât simple alegorii, adică, tot manifestări ale simbolismului magic. In general însă simbolismul magic are la bază principiile sau legile magice ale analogiei, contiguităţii şi contrastului. Deci pentru o înţelegere deplină a riturilor mana este necesară cunoaşterea modului de funcţionare a legilor magice.

3. Legile magice. Datorăm şcoalei antropologice engleze faptul de a fi sezisat cea dintâi legile după care se conduce gândirea magică: contiguitatea, analogia şi contrastul. Numite în general legile simpatiei. Tylor şi după el mulţi alţii, au constatat că acestea nu sunt decât legile asociaţiei ideilor sau reprezentărilor. Frazer şi Lehmann au arătat întrebuinţarea lor în magia diferitelor popoare. a) Principiul *contiguităţii* constă în identificarea părţii cu întregul — totum et parte, sau pars pro toto — conform acestei legi personalitatea unei fiinţe este indivizibilă şi rămâne întreagă în fiecare din părţile sale. Conform acestui principiu pentru transferul manei se întrebuinţează orice substanţe sau obiecte, ce au aparţinut sau au venit în contact, chiar întâmplător, cu substanţa purtătoare de mană: spice de grâu, rouă, păr de vacă, paie din aşternut, sare, pietre de pe drum. Efectele contiguităţii nu se produc însă automat, ci sunt limitate de intenţia sau voinţa agentului de mană. Substanţele şi fiinţele purtătoare de mană nu pierd această calitate printr'un contact involuntar, ci contiguitatea este un simplu mediu favorabil în care se operează transferul manei în sensul şi după intenţia vrăjitorului. Obiectele, ce vin în atingere cu fiinţele purtătoare de mană, nu primesc această calitate în mod automat, decât ca un potenţial ce se actualizează numai în cazul când obiectul respetiv participă la un rit mana, adică atunci când devine obiectul unei voinţe vrăjitoreşti. Această limitare a principiului teoretic de funcţionare al contiguităţii constitue condiţia esenţială pentru aplicarea lui. Căci dacă transferul manei s'ar produce automat în baza contiguităţii mana s'ar răspândi în întregul Univers deopotrivă în toate lucrurile şi fiinţele, atât folositoare cât şi nefolositoare omului. Mana ar fi ca un lichid fără formă. Această firește n'ar fi spre binele omului. De aceea valabilitatea universală a legii contiguităţii este întru totul la discreţia agentului de mană.

b) Legea *analogiei* este formulată: similia similibus evocantur şi similia similibus curantur, adică asemănătorul produce asemănătorul. Această lege apare în riturile „mana" aproape întotdeauna în

combinare cu precedenta, a contiguității. Astfel întâlnim o mulțime de simboluri ale fecundității (semințe, ou, aluat, apă dela izvor), întrebuințate pentru sporul manei împreună cu părți din substanțe purtătoare de mană.[4] O largă întrebuințare a principiului analogiei o găsim mai ales în acțiunile simbolice: baterea obiectelor, ce stau în legătură cu mana furată, efectuarea acțiunilor singulare de a căror repetare întocmai se condiționează luarea manei. Dar și în acest principiu intervine procesul de abstracție și intenție. Obiectele și acțiunile simbolice nu prezintă decât un minimum de analogie sau o singură trăsătură care are funcția de a transmite calitatea dorită: dela semințele sau cojile de ou întrebuințate în riturile pentru prosperarea manei se reține numai calitatea de „fecunditate", care este menită să treacă asupra substanței purtătoare de mană. Deci și acest principiu este limitat de voința omenească: simbolul nu transmite toate calitățile sale — care pot fi nelimitate — ci numai calitatea dorită de agent și numai în cadrul unui rit magic. (Din acest motiv același obiect poate servi pentru mai multe simboluri. Oul roșu dela Paști aruncat pe brazdă e un simbol al fecundității, dar și al sacrului, iar prin culoarea roșie al sângelui, al vieții. De aceea așa zisa sărăcire a simbolurilor este compensată prin polivalența lor funcțională.) A-ți bate cu un ciomag cojocul sau sumanul, în mod obișnuit, n'are nici o semnificație magică și deci nici un efect real. A-l bate într'un rit special și cu intenția precisă de a te răzbuna asupra celuia care ți-a furat mana, însemnează cu totul altceva. Deci atât analogia cât și contiguitatea nu sunt decât modalități, sau condiții, în care acționează atotputernică voința omenească.

c) Legea *contrastului* e mai puțin precisă ca formulare, încercându-se adesea să fie redusă la cele două amintite. Una din formulări este următoarea: contrarul alungă contrarul pentru a produce asemănătorul. In cazul riturilor de mană acest principiu a fost întâlnit de nenumărate ori: substanțele cu mană trebuesc ferite de cele lipsite de mană. Ex.: laptele să nu ajungă în atingere cu focul, sau să nu treacă pe sub vacă o rândunică, sau o pisică. Firește că în complexitatea riturilor cele trei principii apar de cele mai multe ori combinate unele cu altele. Contiguitatea poate mijloci transferul atât al calităților identice cât și al contrarelor: a arunca lapte pe un izvor însemnează a-i spori mana, a-l pune pe foc însemnează a o nimici.

[4] Vezi cap. III.

4. Mana în relație cu alte valori. In afară de legile amintite, în riturile mana mai întâlnim o serie de reprezentări abstracte, de valori, care stau în relație cu noțiunea manei. Unele din eie ar putea fi numite valori *„aderente",* deoarece sunt de aceeași natură cu mana și contribue la sporirea ei. Cea mai frecventă este *„sacrul",* analizată de foarte mulți teoreticieni ai magiei. Alături de sacrii se întâlnește și o noțiune mai atenuată, *„curatul",* neprihănitul. Prezența sacrului contribue la conservarea și sporirea manei, de aci marea întrebuințare a obiectelor sfințite sau a acelora care au participat la un ce sacru: apă sfințită pentru stropirea holdelor și a vitelor, resturi din bucatele dela sărbători, pască, natură, curățenia agentului mana, riturile de purificaTe prin focul viu, etc. Sacrul nu se identifică însă cu mana, el acționează numai în sens pozitiv asupra manei, sporindu-i substanța. A doua valoare aderentă este *„singularul",* unicul. Tot ceea ce iese din comun, ceea ce prezintă aspecte ciudate și unice poate contribui conform gândirii magice, la sporirea manei. Acțiunile singulare efectuate la primul fătat al vacii (cântărirea vițelului, înconjurarea grajdului, mulgerea prin inelul dela cununie), obiectele cu înfățișare sau origină unică (piatra din care bea curcubeul apă, usturoiu crescut în gură de șarpe) sunt motive frecvente în credințele și riturile de-mană. A treia noțiune înrudită cu mana este *„fecundul",* multul, numerosul. Ceea ce face ca o bună parte din riturile mana să fie totodată si rituri de fecunditate, mai ales cele din domeniul vieții agrare. Apropierea e atât de mare între mana și fecunditate, încât adesea ori sunt cuprinse sub aceeași noțiune ambivalență. Ex.: sporul și rodul grâului. Din același motiv simbolurile fecundității sunt atât de frecvente în riturile pentru prosperarea manei.

In opoziție cu valorile aderente manei am putea vorbi și despre valori *„diferente",* adică negative față de mană. Astfel corelativul sacrului este *„impurul"* de natură morală, sau păcatul (furatul, trăire în viață nelegiuită), care determină pierderea sau alungarea manei. Tot aici s'ar putea aminti și *„contrastul".* Intre aceste două categorii de valori aderente și diferente, se integrează și numitele legi magice ale simpatiei — contiguitatea și analogia — prin care se face transferul manei. Acestea s'ar putea numi valori *„aferente".* Deci mana. deși este o idee unică în felul său, duce totuși o vieață de relație cu numeroase alte valori. Intre acestea cele mai importante

sunt: valorile aderente: sacrul, singularul şi fecundul; aferente: contiguitatea şi analogia; diferente: impurul şi contrastul.

In legătură cu cele de mai sus trebue să amintim înrudirea manei cu reprezentările de *„totem"* şi *„tabu"* asupra cărora s'a oprit îndelung sociologismul francez. Folklorul românesc păstrează şi el urme de această relaţie străveche. Astfel se pot considera urme de totemism matemorfozarea vrăjitorilor de mană în diferite ainimale, iar numeroasele interdicţii în legătură cu mana sunt o dovadă de relaţia strânsă între mană şi tabu. Astfel mana, sacrul, totemul şi tabu-ul constitue reprezentările principale, prin excelenţă magice, ce se întâlnesc în strânsă interdependenţă în cele mai multe din culturile primitive şi folklorice.

5. Natura manei. Am văzut condiţiile în care acţionează mana. Ele sunt cele prin excelenţă magice. Să precizăm mai amănunţit care este natura manei. In primul rând mana este o calitate a unor substanţe, de obiceiu alimentare, cărora li se adaugă pe lângă alte calităţi. Ea poate fi însă crescută sau diminuată prin intervenţia magicianului, sau trecută la alte fiinţe — uneori chiar de alt rang ontologic — având întru câtva şi rol de substanţă. In al treilea rând ea este şi un mediu favorabil pentru transmiterea altor calităţi. Ea nu este de natură fizică, dar se manifestă prin calităţi fizice (laptele sau grâul cu mană prezintă alte calităţi decât cel fără mană), dar nu e nici de natură psihică, deşi se conduce după legile psihicului (ale simpatiei). Prin natura sa magică mana creează, după expresia lui Mauss, un fel de „lume internă" şi specială în care totul se petrece ca şi când mana singură ar fi în joc, orice lege fizică fiind fără efect în această lume. Mana posedă adesea şi însuşiri omeneşti: se rălăceşie în pădure, adoarme în câmp de flori, se sperie de ameninţările magicianului, se miră de cântecul cucului, e atrasă de sunetul de bucium, sau poate rămânea lângă un izvor. Ea este o substanţă activă care se înfrăţeşte cu orice activitate din natură. Mana nu este deloc abstractă şi impersonală, ea caută fără încetare să îmbrace forme personale, este, după expresia lui D. Essertier, o ,,matière d'âme", care caută un corp, un subiect, un suport.[5] De sigur, prin aceste caracterizări natura manei apare adesea paradoxală, dar aceasta nu e decât rezultatul originei sale emoţionale. Mana este o noţiune mai mult trăită şi simţită decât gândită. Ea este încărcată

[5] D. ESSERTIER, *Les formes intérieures de l'explication*, p. 138.

de toate emoțiile și dorințele omenești — adesea contradictorii — din care a luat naștere.

6. Originea manei a fost pusă în diferite chipuri. Mai probabilă ni se pare cea psihologică-emoțională, susținută de Bergson și dovedită mai ales de Essertier în legătură cu „dorința" Cuvintele lui Bergson ni se par prea adevărate în elementarul lor pentru a nu le reproduce: „înainte de a filosofa omul trebue să trăiască. Savanții și filosofii sunt prea înclinați să creadă că gândirea se exercită la toți oamenii ca la ei pentru plăcere. Adevărul este că ea vizează acțiunea și dacă se găsește în mod real la primitivi puțină filosofie, ea este mai mult trăită decât gândită"'. Iar mai departe: „Magia este înăscută în om. Ea nu este decât exteriorizarea dorinței de care îi este plin sufletul".[6] Cea mai greșită ni se pare teoria lui A. Lehmann, care în baza psihologiei individuale consideră magia ca o serie de percepții și reprezentări false, adică halucinații și iluzii. Aceasta, firește, o spunem gândi ndu-ne că mulți care vor fi citit diferitele credințe și povestiri despre mană le vor fi gratificat cu epitetele do mai sus. Adevărul este că elaborarea acestor elemente folklorice comportă un proces sufletesc foarte complicat pentru a ne opri la aspectele sale finale, ce ar putea fi numite — deși impropriu — halucinații și iluzii.

Drept dovadă despre originea emoțională a manei și a magiei în general, considerăm în primul rând însăși structura viziunei magice asupra lumii, sau ceea ce numește Mauss „lumea internă" a noțiunei de mană. Această lume este alcătuită să corespundă cât mai mult dorințelor omenești și să asigure, cel puțin teoretic, atotputernicia voinței. Lumea văzută magic e mult mai familiară sufletului uman, cum subliniază Lucian Blaga,[7] dar aceasta provine tocmai din faptul că sufletul și-a alcătuit-o după propriul său chip.

In ceea ce privește raportul dintre magie și „mană" admitem părerea lui Mauss[8] că este o categorie specială a gândirii primitive, dar că mana ar constitui „l'idée mère de la magie"[9] este puțin exagerată. Poate mai multă dreptate are Bergson când susține că nașterea noțiunei de mana n'ar fi fost posibilă fără practica efectivă a magiei. Mana, adăugăm noi, are însă privilegiul de a ne comunica o

[6] H. BERGSON, *Les deux sources*, p. 174—175 și 177.
[7] L. BLAGA, *Despre gândirea magică*, 1941, p. 162.
[8] *Mélanges d'histoire des religions*, p. XXX.
[9] *L'Année sociologique*, VII, p. 138.

categorie de fapte de natură magică într'un tot mai unitar şi de o autenticitate mai pronunţată.

7. Concluzii. Să rezumăm rezultatele noastre asupra manei din folklorul românesc în comparaţie cu mana primitivilor aşa cum a fost prezentată de cercetătorii amintiţi.

a) Mana din folklorul românesc prezintă o *sferă mult mai redusă decât cea primitivă* — cu un conţinut tot atât de bogat — regnul cel mai favorizat fiind: *vegetalul* şi *animalul.* In celelalte regnuri prezenţa manei abia poate fi ghicită. Aceasta ne face să credem că mana în principiu poate aparţine origărui regn ontologic — aşa după cum o descrie Lehmann la Melanezieni — dar că *prezenţa ei apare în raport direct cu interesele omului.* O fiinţă este purtătoare de mana numai în cazul că este *utilă* omului. Mana este o valoare creată de om pentru *interesele* lui şi conform *dorinţelor* lui. *Este o realitate subiectivă, ce a primit o formă cvasi-obiectivă.*

b) Transferul manei se face de preferinţă în cadrul aceluiaşi regn ontologic, dar vrăjitorul de mană poate depăşi această regulă.

c) Agenţii mana sunt de trei grade: agentul conservator — orice om de rând —, vrăjitorul şi aducătorul de mană, agenţi specializaţi.

d) Mana stă în strânsă relaţie cu o serie de valori: sacrul, fecundul, singularul, totemul, tabu-ul, etc. fără a se identifica cu ele.

e) Natura şi legile manei sunt prin excelenţă magice (simpatetice).

f) Originea manei este psihologic-emoţională.

g) Raportul dintre mana şi magie este cel dela specie la gen.

Das Mana in der rumänischen Volkskunde

Beitrag zur Kenntnis des Magischen

Einleitung: 1. *Der Ausübende des Mana-Ritus; 2. Die Bedingungen des Mana-Ritus;* 3. *Die magischen Gesetze;* 4. *Das Mana in Beziehung zu anderen Werten;* 5. *Das Wesen des Mana;* 6. *Die Herkunft des Mana;* 7. *Schlußfolgerungen.*

E i n l e i t u n g. Um die ausländischen Fachwissenschaftler über unsere Untersuchungen zu unterrichten, halten wir für gut, eine Übersetzung des letzten Kapitels mit einigen kleinen Ergänzungen aus den vorhergehenden Kapiteln zu bieten.

In der rumänischen Sprache hat das Wort *mană* mehrere Bedeutungen:

1. die *biblische:* die Nahrung der Juden in der arabischen Wüste (Manna);
2. mehrere *botanische:*
   a) eine kryptogamische Krankheit derWeinrebe (Peronospora);
   b) die Ausscheidungen gewisser Pflanzen;
   c) der Blütenstaub der Fichtenwälder;
3. die *volkskundlich-magische:* besondere Eigenschaften von einigen Nahrungsmitteln, insbesondere der Milch und des Korns. In dieser Studie haben wir es nur mit der magischen Bedeutung dieses Wortes in der rumänischen Volkskunde zu tun.

Der Ausgangspunkt unserer Untersuchung war die Ähnlichkeit zwischen der magischen Bedeutung des Mana bei den Rumänen und bei den primitiven Völkern, so wie es aus den ethnologischen Studien hervorgeht. So haben wir in dem ersten Kapitel: *Das Mana in den volkskundlichen Kulturen,* die Verwendung dieses und diesem gleichbedeutender Ausdrücke bei den verschiedenen Völkern der Erde, angefangen von den Primitiven bis zu denen höherer Kultur, den Indern, Arabern und Juden, aufgezeigt.

Was die klassischen Autoren des Altertums anbelangt, so haben wir bei ihnen die Erwähnung der magischen Bedeutung des Mana nicht angetroffen, aber sie überliefern uns zahlreiche Informationen über gewisse magische Riten, die mit denen, die heutzutage in den Mana-Riten des rumänischen Volkes verwendet werden, identisch

sind. Die römische und die byzantinische Gesetzgebung enthält gerade besondere Bestimmungen gegen Zauberer, die *strix* bzw. *striga* (Hexe) genannt werden, die in der rumänischen Sprache die gleichbedeutenden Wörter *strigoiu* und *strigă* ergeben haben, also gerade die Ausdrücke, die für den Mana-Zauber am weitesten verbreitet sind. Ebenso finden wir bei den europäischen Völkern der Gegenwart, bei Romanen, Slawen, Germanen, magische Riten, die charakteristische Mana-Riten sind.

In dem zweiten Kapitel: *Die Bedeutung des Mana bei den Rumänen,* haben wir die Verwendung des Wortes Mana in den verschiedenen volkskundlichen „Tatsachen" — wie magischen Riten, Gewohnheiten, Bräuchen, Erzählungen, Aberglauben, besonderen Ausdrücken u. ä. — untersucht und sind zu dem Schluß gekommen, daß das Mana der Rumänen nahe verwandt ist mit dem Mana der Primitiven, da es dieselbe Bedeutung der Qualität hat, die bei jedem Wesen oder jeder Substanz gleich oder höher ist oder, wie es von Hubert-Mauss definiert wird, das Mana ist das, was *den Gegenständen und den Menschen Wert verleiht.* Der einzige Unterschied ist, daß der Begriff des Mana bei den Rumänen ein viel enger begrenztes Gebiet umfaßt, da es im allgemeinen auf die beiden Hauptnahrungsmittel des rumänischen Volkes beschränkt ist: die Milch der Haustiere (Kühe und Schafe) und das Korn der Felder. So sagt man im Bihorer Kreise, daß *das Mana die Kraft der Milch* ist, in der Maramuresch hingegen wird das Mana als *die Menge und die Süßigkeit der Milch* angesehen. Man sagt ebenso: das Mana des Korns, der Äcker, des Feldes oder der Erde. Bei der Untersuchung jedoch einiger seltener vorkommenden Praktiken der rumänischen Volkskunde, die jenen der Mana-Riten ähneln, haben wir auch andere Ausdrücke gefunden, die uns erlauben, den Umfang des Begriffes des Mana zu erweitern.

So haben die Mana-Zauberer nach gewissem Aberglauben die Möglichkeit, das Mana und die Vermehrung des. Menschen, die Kraft des Jünglings, das Mana, die Kraft und die Schönheit einer Frau, das Mana der Bienen, die Schönheit der Blumen, den Fortgang bei der Arbeit, das Brennen des Feuers, die Wirksamkeit der Waffen wegzunehmen oder — wie man im Buchenland sagt: das Mana von allem, was gut ist, das Mana, die Schönheit und das Gute von allen Dingen. Das geht so weit, daß fast alle Lebewesen und Dinge, sowie auch die Handlungen, die dem Menschen von Nutzen sind, durch

magische Prozeduren ihrer Wirksamkeit beraubt werden können, die als Mana, Kraft, Vermehrung, Glück, Schönheit, Süßigkeit, Gut u. ä. bezeichnet wird. Zur Erhaltung oder Entwendung dieser Wirksamkeit greift man zu zahlreichen magischen Praktiken.

Da nun die Mehrzahl dieser Praktiken sich auf das Mana des Korns und der Milch bezieht — dank der Entwicklung der Landwirtschaft und der Viehzucht bei den Rumänen — wobei sich uns ein reicheres Material an Beschreibungen bietet, um zur Analyse des Begriffes des Mana zu gelangen, haben wir uns in unserer Arbeit mehr mit diesen beiden Gebieten befaßt.

Tn den Kapiteln 3—5 haben wir das beschreibende Material geboten, das sich auf das Mana in der rumänischen Volkskunde bezieht, und es je nach dem Zwecke, dem es dient, eingeteilt in: *Riten zur Bewahrung des Mana,* solche *zur Entwendung des Mana* und *zur Wiedererwerbung des entwendeten Mana.* Diese Einteilung haben wir nur deshalb vorgenommen, um eine gewisse Ordnung in der Darbietung des Materials zu haben. Wir sind uns dessen bewußt, daß in den meisten Fällen dieselben Riten, vor allen Dingen aber dieselben Grundsätze verschiedenen Zwecken dienen. Im 6. Kapitel haben wir die Persönlichkeit der *Mona-Zauberer,* wie sie sich in der Weltanschauung des rumänischen Volkes findet, genauer umrissen.

Im letzten Kapitel: *Die Analyse des Begriffs des Mana,* das wir in dieser Übersetzung in seiner Gänze bieten, haben wir unsere Schlußfolgerungen in bezug auf das Mana in der rumänischen Volkskunde zusammengefaßt und Vergleiche mit dem Mana bei den primitiven Völkern gezogen.

Das erste, was über den Begriff des Mana zweifelsfrei festzustellen ist, ist dessen magischer Charakter. Das Mana beschäftigt den menschlichen Geist nur in seinen schöpferischen Handlungen oder in den Handlungen, durch die er auf die ihn umgeben'de Wirklichkeit zu rein biologischen Zwecken einwirkt. Die Gesetze, nach denen man mit dem Mana operiert, sind ausschließlich die, die für das magische Denken in Geltung sind. Die zweite Feststellung, die hervorgehoben werden muß, ist die Wichtigkeit, deren sich das Mana im Rahmen der magischen Handlungen erfreut, indem es mit besessener Leidenschaftlichkeit in den verschiedensten magischen Riten erstrebt wird. Analysieren wir zuerst die erste Feststellung. Das, was den magischen Akt umreißt, ist sein ritueller und wirksamer Charakter. Seinerseits umfaßt das magische Ritual drei wesentliche Ele-

mente: den Ausübenden des Mana-Ritus, die Bedingungen für das Wirksamwerden des Ritus und die Vorstellungen oder Gesetze, nach denen vorgegangen wird. Wie äußern sich nun diese Elemente des Mana bei den Rumänen?

1. Der Ausübende des Mana-Ritus. Codrington sagt, daß das Mana bei den Melanesiern nicht einer besonderen Klasse von Zauberern gehört. Es tritt vielmehr jeder Mensch von einem gewissen Rang in Beziehung zum Mana, während Mauss und Hubert behaupten, daß es nur von bestimmten Menschen, die mit dem Mana begabt sind, gehandhabt werden kann. In der rumänischen Volkskunde hat der Ausübende des Mana-Ritus drei verschiedene Grade:

a) *der Ausübende, der das Mana bewahrt,* jeder beliebige Mensch, der eine genügend eindrucksvolle Reihe von magischen Praktiken ausübt, die der Bewahrung des Mana, der Gegenstände oder Lebewesen, deren Besitzer er ist, dient. Er braucht dazu keine andere Bedingung zu erfüllen als streng rituelle und dazu die betreffende Anlernung, die in den meisten Fällen eine einfache Weitergabe von Bräuchen ist, mitgemacht zu haben;

b) die *Mann-Zauberer,* mit einer reichen Terminologie, welche durch bestimmte Riten das Mana anderer Personen entwenden, um es in ihren Besitz zu bringen. Ihre Zahl ist geringer, die Eignung zu ihrer Tätigkeit erhalten sie durch Geburt oder auch durch einzigartige Wirkungen und — allerdings sehr selten — durch Anlernling. Die Mana-Zauberer besitzen auch übernatürliche Kräfte: sie fliegen durch die Luft, sie verwandeln sich in, verschiedene Tiere u. ä. Sie können das Mana auf Gegenstände und Lebewesen, die anderen Naturreichen angehören, übertragen: von einer Schafherde auf einen Wagenbaum, von Kühen auf Pferdehalfter oder auf eine Holzkuh. Diese Zauberer (Hexer) sind auch nach ihrem Tode gefährlich, wenn man bei ihrem Begräbnis nicht gewisse „abschließende" Riten erfüllt:

c) *der Ausübende, der das Mana herbeischafft* (Personen, die den Zauber lösen). Es sind spezialisierte Personen zwischen den beiden erwähnten Gruppen, die man in Anspruch nimmt, um das entwendete Mana wieder zu erlangen. Sie können mit dem Mana nur im Rahmen der Wesen der gleichen Seinsstufe umgehen. Die Eignung dazu wird durch Anlernung erworben, die verwendeten Riten sind in den meisten Fällen mit gesprochenen Formeln verbunden. Bisweilen werden die Riten zur Wiedererlangung des Mana auch von dem. dem das Mana entwendet wurde, selbst ausgeführt.

Wir haben also einerseits Laien als Ausübende, d. h. jeder Mensch, der durch einige magische Praktiken Glück und Fortgang bei verschiedenen Beschäftigungen verfolgt: bei Fischfang, Jagd, Landwirtschaft, Viehzucht u. a., bei denen das Mana eine große Rolle spielt. Andererseits aber haben wir Ausübende, die auf die Entwendung und Wiederbringung des Mana spezialisiert sind. Alle diese Kategorien von Ausübenden müssen während der Zeit der Ausübung des Ritus gewisse Bedingungen erfüllen: sie müssen rein sein, müssen fasten, dürfen nicht sprechen, dürfen von niemand gesehen werden, müssen rein angezogen oder splitternackt ausgezogen sein, ihr Haar darf nicht geflochten sein u. ä. Was ihren physiologischen Aspekt betrifft, so sind die Ausübenden der Mana-Riten mit Vorliebe Frauen, bisweilen allerdings auch Männer, im allgemeinen in fortgeschrittenerem Alter. Einige Riten werden aber nur von reinen Kindern oder jungfräulichen Mädchen vollzogen, von einigen sind die Frauen ausgeschlossen, für andere hinwieder brauchen keinerlei Bedingungen erfüllt zu werden.

2. Die Bedingungen des Mana-Ritus. Die zahlreichen Beispiele, die in den beschreibenden Kapiteln über das Mana angeführt worden sind, beweisen die Mannigfaltigkeit und Komplexität der magischen Riten. Ihre Vollziehung geschieht nach ins einzelne gehenden Vorschriften, welche peinlich genau eingehalten werden müssen, weil die Gefahr besteht, daß sie beim kleinsten Versehen unwirksam werden. Diese Bedingungen beziehen sich auf den Ausübenden des Mana-Ritus, was oben schon erwähnt wurde, weiter auf Zeit und Ort des Rituals, sowie auf die dabei verwendeten Gegenstände und die zu vollziehenden Handlungen.

Was die *Zeit* betrifft, so werden die Riten zur Bewahrung des Mana zu verschiedenen „kritischen:' Zeitpunkten vollzogen, gewöhnlich zu Beginn der Handlung: beim Aufbruch zur Jagd oder zum Fischfang, zum Pflügen, zum Säen, beim ersten Werfen einer Kuh oder auch an verschiedenen Feiertagen, die selber als Anfänge angesehen werden wie der Neujahrstag, die Sankt-Georgs-Nacht, der Himmelfahrtstag, Pfingsten oder der Johannistag (als Beginn des Hirten- und Bauernlebens), bei einigen von ihnen achtet man auch auf die Mondphasen. Im allgemeinen werden die Riten zur Bewahrung des Mana immer wieder vollzogen, sooft der Mensch etwas unternimmt, das im Zusammenhang mit einem Gegenstand oder einem Lebewesen steht, das Mana-Träger ist. Entwendet wird das

Maria gewöhnlich in der Sankt-Georgs-Nacht, aber auch an anderen Festtagen, während die Riten zur Wiedererlangung des Mana bei jeder entsprechenden Gelegenheit ausgeführt werden. In der Reihe der mannigfaltigen Riten finden wir einige, deren Vollzug an bestimmte Wochentage, an periodisch wiederkehrende Zeitpunkte oder auch an bestimmte Tagesstunden geknüpft ist. Die Zeit vor Sonnenaufgang, die Abenddämmerung, Mitternacht u. ä. Sie alle sind charakteristisch magisch im eigentlichen Sinne.

Die *örtlichkeiten*, wo die Riten vollzogen werden, sind meistens in der Umgebung der Wesen, die Mana-Träger sind: das Feld mit den Äckern oder die Weide für das Vieh, der Viehhof, der Stall, die Wege, die Wegkreuzungen oder die Brücken, über die das Vieh geht. Für besondere Zauber werden mittelbar andere „geeignete" Orte verlangt: an der Grenze zweier Gemeindegebiete, an einem Ameisenhaufen, an einem Brunnen oder an einer Quelle, in der Mitte des Waldes, wo man den Hahn nicht krähen hört, u. ä.

Die *Gegenstände*, die bei den Mana-Riten verwendet werden, bilden grundsätzlich eine unendliche Reihe. Sie können aus den verschiedensten Gebieten hergenommen sein, mit der einzigen Bedingung, daß sie in Beziehung gebracht werden können zu den Wesen, die Mana-Träger sind, sei es auf Grund des Prinzips von der Kontiguität, sei es auf Grund dessen von der Analogie oder vom Gegensalz. Es gibt aber auch besonders „geeignete" Substanzen: geweihte Gegenstände oder solche von einzigartiger Gestalt, dazu Pflanzen mit besonderen magischen Eigenschaften. Die Aufzählung der letzteren würde eine ganze magische Arzneikunde ausmachen. Dazu kommt noch ein ganzes Arsenal von Geräten, die bei den Mana-Riten verwendet werden. Einige von ihnen dienen der Zubereitung der Substanzen, die Mana-Träger sind, andere haben verschiedenartige Anwendungen und verdanken ihre Gegenwart bei deri Mana-Riten nur dem Grundsatz der Analogie.

Ebenfalls eine unendliche Reihe bilden auch die *Handlungen*, die bei den Mana-Riten vollzogen werden. Sie sind im allgemeinen symbolischer Natur, grundsätzlich ist jede symbolische Handlung, wie auch Hubert und Mauss bemerken, von Natur aus wirksam. Die Riten zur Bewahrung, zur Vermehrung und zur Wiederbringung des Mana sind fast ausschließlich symbolische Handlungen. Sogar die mündlichen Formeln, die Zaubersprüche, sind bloße Allegorien, also auch Ausdruck magischen Symbolismus. Im allgemeinen gründet

sich aber der magische Symbolismus auf die magischen Grundsätze oder Gesetze der Analogie, der Kontiguität und des Gegensatzes. Zum vollen Verständnis der Mana-Riten ist es also nötig, die Art des Wirkens der magischen Gesetze kennen zu lernen.

3. Die magischen Gesetze. Wir verdanken der englischen anthropologischen Schule, daß sie zuerst die Gesetze formuliert hat, nach denen das magische Denken vorgeht: die Kontiguität, die Analogie und den Gegensatz. Tylor und nach ihm viele andere haben festgestellt, daß es sich dabei um nichts anderes handelt, als um die Gesetze der Assoziation der Ideen oder der Vorstellungen. Frazer und Lehmann haben ihre Verwendung in der Magie der verschiedenen Völker aufgezeichnet.

a) Der Grundsatz der *Kontiguität* besteht in der Gleichsetzung des Teils mit seinem Ganzen — totum ex parte oder palrs pro toto. Nach diesem Gesetz ist die Persönlichkeit eines Lebewesens unteilbar und bleibt in ihrer Gänze in jedem seiner Teile. Nach diesem Grundsatz werden für die Übertragung des Mana alle Stoffe oder Gegenstände, die dem Mana-Träger gehört haben oder mit ihm, wenn[1] auch nur zufällig, in Berührung gekommen sind, verwendet: Kornähren, Tau, Kuhhaar, Strohhalme von der Unterstreu, Salz, Steine vom Weg. Die Wirkungen der Kontiguität erfolgen aber nicht von selber, sondern sie sind *durch die Absicht oder den Willen des Ausübenden des Mana-Ritus begrenzt.* Die Stoffe und die Lebewesen, die Mana-Träger sind, verlieren diese Eigenschaft nicht durch eine ungewollte Berührung, sondern die Kontiguität ist einfach ein günstiges Medium, in dem die Übertragung des Mana im Sinne und nach der Absicht des Zauberers vollzogen wird. Die Gegenstände, die mit Mana-Trägern in Berührung kommen, erhalten diese Eigenschaft nicht von selber, sondern eher als eine Möglichkeit, die nur in dem Falle Wirklichkeit wird, wenn der betreffende Gegenstand an einem Mana-Ritus teilnimmt, d. h. also dann, wenn er zum Objekt eines zauberischen Willens wird. Diese Begrenzung des theoretischen Grundsatzes vom Funktionieren der Kontiguität stellt wesentliche Bedingungen für seine Anwendung dar. Denn wenn sich die Übertragung des Mana auf Grund der Kontiguität von selber vollziehen würde, würde es sich in der ganzen Welt gleichmäßig auf alle Gegenstände und Lebewesen verteilen, ohne Rücksicht darauf, ob diese dem Menschen nützen oder nicht. Das Mana wäre dann wie eine Flüssigkeit ohne Farm, und das wäre natürlich nicht zum Wohle des Menschen. Da-

her ist die allgemeine Gültigkeit des Gesetzes von der Kontiguität in seiner Gänze an den Ausübenden des Mana-Ritus gebunden.

b) Das Gesetz von der *Analogie* ist so formuliert: similia similibus evocantur und similia similibus ourantur, d. h. Ähnliches bringt Ähnliches hervor. Dieses Gesetz erscheint in den Mana-Riten fast immer in Verbindung mit dem eben behandelten, dem der Kontiguität. So finden wir eine Menge von Symbolen der Fruchtbarkeit (Samenkorn, Ei, Sauerteig, Quellwasser), die zur Vermehrung des Mana zusammen mit Teilen von Stoffen, die Mana-Träger sind, verwendet werden. Eine reichliche Anwendung des Grundsatzes der Analogie finden wir vor allen Dingen bei den symbolischen Handlungen: Schläge auf die Gegenstände, die mit dem entwendeten Mana in Verbindung stehen, die Durchführung von eigentümlichen Handlungen, durch deren Wiederholung gerade die Entwendung des Mana bedingt ist. Aber auch bei diesem Grundsatz greift die Abstraktion und Absicht ein. Die symbolischen Gegenstände und Handlungen stellen oft nur ein Minimum von Analogie oder nur einen einzigen Zug dar, der die Aufgabe hat, die gewünschte Eigenschaft zu übertragen: Von den Samenkörnern oder den Eierschalen, die bei den Riten zur Vermehrung des Mana verwendet werden, wird nur die Eigenschaft der „Fruchtbarkeit" beibehalten, welche bestimmt ist, auf den Stoff, der Mana-Träger ist, überzugehen. So ist auch dieser Grundsatz durch den menschlichen Willen begrenzt: das Symbol überträgt nicht alle seine Eigenschaften — die übrigens in unbegrenzter Menge vorhanden sein können —, sondern nur diejenigen, auf die es der Ausübende des Mana-Ritus abgesehen hat, und auch diese nur im Rahmen eines magischen Ritus. Aus diesem Grunde kann ein und derselbe Gegenstand als Symbol für mehrere Begriffe in Anwendung kommen. Das rote Osterei, das in die Furche geworfen wird, ist ein Symbol der Fruchtbarkeit, aber auch der Heiligkeit und wegen seiner roten Farbe, der Farbe des Blutes, auch des Lebens. So wird diiei sogenannte Armut an Symbolen durch ihre vielfache Wirkungsmöglichkeit ausgeglichen. Wenn man sich den Pelz oder den Mantel mit einem Stock ausklopft, so hat das für gewöhnlich keinerlei magische Bedeutung und daher auch keine entsprechende Wirkung. Wenn man ihn aber im Verlauf eines besonderen Ritus schlägt, und zwar mit der ausgesprochenen Absicht, sich an dem, der einem das Mana gestohlen hat, zu rächen, so hat das eine ganz andere Bedeutung. So stellen also sowohl die Analogie als auch die Kontiguität nur

Möglichkeiten oder Bedingungen dar, unter denen der allmächtige menschliche Wille handelt.

c) Das Gesetz des *Gegensatzes* ist weniger genau zu formulieren, und es ist deswegen oft versucht worden, es auf die beiden oben erwähnten Gesetze zurückzuführen. Eine Formulierung besagt: das Gegensätzliche entfernt das Gegensätzliche, um das Ähnliche hervorzurufen. Dieser Grundsatz wurde bei den Mana-Riten unzählige Male vorgefunden: die Stoffe, die Mana-Träger sind, müssen vor solchen, die es nicht sind, behütet werden. So z. B. darf die Milch nicht mit dem Feuer in Berührung kommen, oder es darf unter der Kuh keine Schwalbe durchfliegen und keine Katze durchlaufen. Natürlich erscheinen bei der Vielgestaltigkeit der Riten diese drei Grundsätze meistens miteinander verknüpft. Die Kontiguität kann zur Übertragung sowohl von gleichartigen als auch von gegensätzlichen Eigenschaften dienen: Wenn man Milch in eine Quelle gießt, so bedeutet das, daß deren Mana gemehrt, wenn man sie ans Feuer stellt, das es vernichtet wird.

4. Das Mana in Beziehung zu anderen Werten. Außer den erwähnten Gesetzen finden wir bei den Mana-Riten eine Reihe von abstrakten Vorstellungen, von Werten, welche zu dem Begriff des Mana in Beziehung stehen. Einige von ihnen können *verwandte* (adhärente) Werte genannt werden, weil sie von der gleichen Art wie das Mana sind und zu dessen Mehrung beitragen. Der am häufigsten sich findende ist der des *Heiligen,* der von sehr vielen Forschern auf dem Gebiete der Magie analysiert worden ist. Neben dem Heiligen trifft man auch einen etwas herabgemilderten Begriff an, den des *Reinen,* des Makellosen. Die Gegenwart des Heiligen trägt zur Bewahrung und Mehrung des Maria bei. Daher kommt die reichliche Verwendung von geweihten Gegenständen oder von solchen, die an etwas Heiligem teilgenommen haben: Geweihtes Wasser für die Besprengung der Äcker und des Viehs, Reste von Mahlzeiten an Feiertagen, Osterbrot, geweihtes Meßbrot, die Reinhaltung des Ausübenden des Mana-Ritus, die Riten zur Reinigung durch lodernden Feuer u. ä. Das Heilige ist jedoch nicht mit dem Mana identisch, es wirkt nur in positivem Sinne auf das Mana und vermehrt dessen Substanz. Der zweite verwandte Wert ist der des *Einzigartigen,* Einmaligen. Alles, was aus dem Rahmen des Gewöhnlichen herausfällt, alles, was absonderlich aussieht und einzigartig ist, kann, nach dem magischen Denken, zur Mehrung des Mana beitragen. Eigenartige

Handlungen, die beim ersten Werfen der Kuh ausgeführt werden (das Abwägen des Kalbes, die Umgehung des Stalls, das Melken durch den Trauring hindurch), Gegenstände von einzigartigem Anblick oder einzigartiger Herkunft (der Stein, aus dem der Regenbogen das Wasser zieht, Knoblauch, im Schlangenmaul gewachsen) sind häufige Motive in Glauben und Riten des Mana. Der dritte Begriff, der mit dem des Mana verwandt ist, ist der des *Fruchtbaren*, des Vielen, Zahlreichen, welches bewirkt, daß ein großer Teil der Mana-Riten gleichzeitig Fruchtbarkeits-Riten sind, besonders auf dem Gebiete des ländlichen Lebens. Die Verwandtschaft zwischen Mana und Fruchtbarkeit ist so groß, daß sie häufig unter dem gleichen Begriff mit zweifacher Bedeutung zusammengefaßt werden, z. B. das Wachsen und die Frucht des Korns. Aus dem gleichen Grund sind die Symbole der Fruchtbarkeit in den Riten zur Mehrung des Mana so häufig.

Im Gegensatz zu den dem Mana verwandten Werten könnten wir auch von *unterschiedlichen* (differenten) Werten, d. h. von solchen, die sich dem Mana gegenüber negativ verhalten, sprechen. Hier steht dem Heiligen das moralisch *Unreine* gegenüber oder die Sünde (der Diebstahl, gottloses Leben), die den Verlust, die Vertreibung des Mana bedingt. Hier könnte auch der *Gegensatz* erwähnt werden. Zwischen diesen beiden Kategorien von verwandten und unterschiedlichen Werten reihen sich auch die beiden genannten magischen Gesetze der Sympathie — die Kontiguität und die Analogie — durch die die Übertragung des Manas bewirkt wird, ein. Man könnte sie als zum Mana hinführende (afferente) Werte bezeichnen. So führt das Mana, obwohl es in seiner Art ein einzigartiger Gedanke ist, doch ein Leben voll Beziehungen zu zahlreichen anderen Werten. Unter ihnen sind die wichtigsten: die verwandten Werte (das Heilige, das Einzigartige und das Fruchtbare), die hinführenden (die Kontiguität und die Analogie) und die unterschiedlichen (das Unreine und der Gegensatz).

Im Zusammenhang damit müssen wir die Verwandtschaft des Mana mit den Vorstellungen des „Totem" und „Tabu" erwähnen, über die sich die französische Soziologie des längeren ausgelassen hat. Auch die rumänische Volkskunde bewahrt Spuren dieser uralten Beziehungen. So können die Verwandlungen der Mana-Zauberer in verschiedene Tiere als Spuren von Totemismus angesehen werden, während die zahlreichen Verbote in Verbindung mit dem Mana ein Beweis für die enge Beziehung zwischen dem Mana und

dem Tabu sind. So sind das Mana, das Heilige, das Totem und das Tabu die hauptsächlichsten und im eigentlichen Sinne magischen Vorstellungen, die sich in enger gegenseitiger Abhängigkeit in den meisten primitiven und volkskundlichen Kulturen vorfinden.

5. Das Wesen des Mana. Wir haben die Bedingungen, unter denen das Mana wirkt, aufgezeigt. Sie sind im eigentlichen Sinne magisch. Nun wollen wir genauer festlegen, welches das Wesen des Mana ist. Vor allen Dingen ist das Mana eine Eigenschaft von gewissen Stoffen, meistens von Lebensmitteln, die diesen neben anderen Eigenschaften zugesprochen wird. Es kann aber durch das Eingreifen des Zauberers vermehrt oder vermindert oder auf andere Lebewesen überführt werden — bisweilen sogar auf solche, die seinsmäßig auf einer anderen Stufe stehen — und spielt in mancher Beziehung die Rolle eines Stoffs. Drittens ist es auch ein Medium, das der Übertragung anderer Eigenschaften günstig ist. Es ist nicht physischer Natur, aber es äußert sich durch physische Eigenschaften (die Milch oder das Korn mit Mana zeigt andere Eigenschaften als die gleichen Dinge ohne Mana). Aber es ist auch nicht psychischer Natur, obwohr es sich an die Gesetze des Psychischen (der Sympathie) hält. Durch seine magische Natur schafft das Mana, nach dem Wort von Mauss, eine Art besonderer „innerer Welt", in der alles so abläuft, als sei bloß das Mana im Spiel, während jedes physische Gesetz außer Kraft gesetzt ist. Das Mana besitzt oft auch menschliche Eigenschaften: es irrt im Walde herum, es schläft auf einer blumigen Wiese, es erschrickt vor dem Drohen des Zauberers, es staunt über den Gesang des Kuckucks, es wird durch den Klang des Hirtenhorns angelockt oder kann bei einer Quelle weinen. Es ist ein tat ig wirkender Stoff, der sich mit jeder anderen Tätigkeit durch sein Wesen verbrüdert. Das Mana ist durchaus nicht abstrakt und unpersönlich, es strebt vielmehr unaufhörlich danach, persönliche Formen anzunehmen, es ist, nach einem Ausdruck Essertier's, eine „Seelenmaterie" (matiere d'âme), die einen Körper, ein Subjekt, eine Stütze sucht. Es ist sicher, durch diese Charaktereigenschaften erscheint das Mana oft paradox, aber das ist lediglich die Folge seines Ursprungs aus dem Gefühlsleben. Das Mana ist eben ein Begriff, der mehr erlebt und gefühlt als gedacht ist. Es ist beladen mit allen menschlichen Gefühlsregungen und Wünschen, aus denen es entspringt und die eben oft widersprechend sind.

6. Die Herkunft des Mana wurde verschiedentlich dargestellt. Am wahrscheinlichsten kommt uns die Herkunft vom Ge-

biete des Psychologisch-Gefühlsmäßigen vor, die von Bergson behauptet und besonders von Essertier im Zusammenhang mit dem „Wunsch"' erwiesen wurde. Die Worte Bergsons scheinen uns grundsätzlich nur zu wahr zu sein, und so wollen wir sie hierher setzen: „.Avant de philosopher l'humanite faut vivre. Savants et philosophes sont trop portés ä croire que la pensée s'exerce chez tous comme chez eux, pour le plaisir. La verite est qu'elle vise l'action, et que si Ton trouve réellement chez les non-civilisés quelque philosophie, celle-ci doit être jouée plutöt que pensée." Und weiter: „La magie est donc innée ä l'homme, n'étant que Fextériorisation d'un désir dont le coeur est rempli."' *(Les deux sources,* 174—175, 177.)

Wohl am meisten verfehlt erscheint uns die Theorie von A. Lehmann, der auf Grund der Individualpsychologie die Magie als eine Reihe von falschen Wahrnehmungen und Vorstellungen, nämlich als Halluzinationen und Illusionen ansieht. Das sagen wir natürlich, weil wir uns denken können, daß viele, die über die verschiedenen, Anschauungen und Erzählungen des rumänischen Volkes, die von dem Mana handeln, lesen, diese gleichfalls unter die oben erwähnten Begriffe unterordnen könnten. Die Wahrheit ist aber, daß die Herausarbeitung dieser volkskundlichen Elemente es mit einem sehr verwickelten seelischen Vorgang zu tun hat, bevor wir bei den letzten Gesichtspunkten ankommen, die — allerdings sehr unpassend — Halluzinationen und Illusionen genannt werden können.

Als Beweis für die Herkunft des Mana und der Magie im allgemeinen aus dem Gefühlsleben betrachten wir in erster Linie gerade die Struktur der magischen Weltanschauung oder das, was Mauss „.die innere Welt" des Manabegriffs nennt. Diese Welt ist so geschaffen, daß sie so weit als möglich den menschlichen Wünschen entspricht, und — wenigstens theoretisch — die Allmacht des Willens sichert. Die magisch gesehene Welt ist der menschlichen Seele viel vertrauter, wie das der rumänische Philosoph Lucian Blaga in seiner Arbeit „Über das magische Denken" unterstreicht, das entspringt aber gerade der Tatsache, daß die Seele sich diese Welt nach ihrem eigenen Wesen geschaffen hat.

Was die Beziehung zwischen Magie und Mana betrifft, so lassen wir die Meinung von Mauss gelten, daß es eine besondere Kategorie des primitiven Denkens ist, daß aber das Mana „die Grundidee der Magie"' (L'idée mère de la magie) darstellt, ist etwais übertrieben. Vielleicht hat Bergson mehr Recht, wenn er behauptet, daß der

Begriff des Mana ohne die tatsächliche Praxis der Magie gar nicht möglich gewesen wäre. Das Mana, fügen wir hinzu, hat aher den Vorzug, daß es uns eine Kategorie von Tatsachen magischer Natur in einem einheitlicheren und viel ausgeprägter glaubwürdigen Ganzen mitteilt.

7. Schlußfolgerungen. Fassen wir nun unsere Ergebnisse über das Mana in der rumänischen Volkskunde im Vergleich mit dem Mana der Primitiven, so wie es von den erwähnten Forschern dargelegt wurde, zusammen.

a) Das Mana in der rumänischen Volkskunde umfaßt ein *viel enger begrenztes Gebiet als bei den Primitiven.* Der Inhalt ist aber ebenso reich. Die bevorzugten Bereiche sind die des *Pflanzen-* und *Tierreichs.* In den anderen Reichen der Natur kann das Vorhandensein des Mana kaum erahnt werden. Das bringt uns dazu zu glauben, daß das Mana grundsätzlich jedem Bereiche der Natur angehören kann — so wie es Lehmann für die Melanesier beschreibt — daß aber sein tatsächliches *Vorhandensein in unmittelbarer Beziehung zu den Interessen des Menschen steht.* Ein Lebewesen ist nur dann Träger des Mana, wenn es dem Menschen *nützt.* Das Mana ist ein Wert, der vom Menschen für seine Interessen und nach seinen Wünschen geschaffen wurde. *Es ist eine subjektive Wirklichkeit, die eine nahezu objektive Form angenommen hat.*

b) Die Übertragung des Mana vollzieht sich vorzugsweise im gleichen Naturreich, aber der Mana-Zauberer kann sich über diesen Grundsatz hinwegsetzen.

c) Bei den Ausübenden der Mana-Riten unterscheiden wir drei Stufen: Ausübende, die das Mana bewahren — jeder beliebige Mensch —, Zauberer und Herbeibringer des Mana, spezialisierte Ausübende.

d) Das Mana steht in enger Beziehung zu einer Reihe von Werten: das Heilige, das Fruchtbare, das Einzigartige, das Totem, das Tabu u. ä., ohne daß es jedoch mit einem von ihnen gleichgesetzt werden könnte.

e) Das Wesen und die Gesetze des Mana sind im eigentlichen Sinne magisch (sympathetisch).

f) Der Ursprung des Mana ist psychologisch-gefühlsmäßig.

g) Die Beziehung zwischen dem Mana und der Magie läßt sich vergleichen mit der zwischen Gattung und Art.

Übersetzt von Dr. Walther Scheiner

Bibliografie

I. Mana la popoarele primitive

Notă. In această bibliografie sunt trecute numai lucrările cari cuprind material referitor la mană apărute până în 1940. Unele din lucrările bibliografiate (2, 5, 9, 10, 12, 15, 21) n'au putut fi găsite în nicio bibliotecă fiind citate după recenzii.

1. BERGSON, H. *Les deux sources de la morale et de la religion* (Ed. VII). Paris, F. Alcan, 1934. Despre mană, p. 174—175; Originea magiei, p. 167—179; Ştiinţă şi magie, p. 183.
2. CODRINGTON, R. H. *The Melanesias.* Oxford, 1891. Despre mană, p. 119 şi următoarele şi p. 191 şi următoarele.
3. DRUKHEIM, EM. *Les formes élementaires de la vie réligieuse.* Paris, F. Alcan, 1912.
4. ESSERTIER, DANIEL, *Les formes intérieures de l'explication.* Paris, F. Alcan, 1927, 356 p. (Cap. III, La causalité mistique, p. 113—142). Mana s'a născut din cauzalitatea mistică. Este o „forţă ambiguă" universală, dar nu impersonală. Ea tinde fără încetare să îmbrace forme personale. (Bun şi interesant studiu.)
5. FOX, C. *The Threshold of the Pacific.* 1924.
6. FRAZER, G. J. *Les origines magiques de la Royauté.* Paris, P. Geuther, 1920. Principiile magice, p. 32—35.
7. GURVITCH, GEORGES. *Essais de sociologie.* Paris, 1938. Cap. I Magie şi religie. Subcapitolul III Diferitele interpretări ale manei şi IV Concluzii sistematice asupra esenţei manei şi magiei, p. 185—205. Gurvitch se ocupă cu analiza studiilor lui Codrington, Hubert şi Mauss, Drukheim, Bergson, Lehmann şi Malinowski. Face o analiză filosofică a manei, determinându-i natura ontologică mai ales în raport cu „sacrul" şi cu fiinţele în care se găseşte.
8. HALBWACHS, MAURICE, *Les origines du sentiment religieux d'après Drukheim.* Paris, 1925, 125 p. Capitolul Mana, p. 68—81 (Rezumat prost).
9. HEWITT, J. N. B.. *Orenda and a difinition of Religion.* In: *American Anthropologist,* 1902, IV, p. 33—46.
10. HOCART, A. M. *Mana.* In: *Man,* XIV (1914), Nr. 46.
11. HUBERT, H. şi M. MAUSS. *Esquisse d'une théorie générale de la magie.* In: *L'année Sociologique,* VII (1902—1903), p. 1—146. Cap. III Le mana, p. 108—122.
12. JONES, W. *The Algonkin Manitu.* In: *Journ. American Folklore,* 1905.

13. LEHMANN, FR. R. *Mana: Der Begriff des „außerordentlich Wirkungsvollen" bei Südseevölkern.* Leipzig, 1922, VIII + 141 p. (Ed. I, 1915).
14. LÉVY-BRUHL, L. *La mentalité primitive.* (Despre mana, p. 368, 371, 386.) IDEM. *Les fonctions mentales dans les sociétés inferieures.* Paris, (Ed. VII, 1922), Despre vacanda şi mana, p. 143—148 şi 432.
15. LOVEJOY, A. *Orenda and a difinition of Religion.* In: *American Anthropologist.* Nr. 5, IV (1902).
16. MARETT, R. R.. *Mana.* In: *The Encyclopaedia Britanica.* London, 1937, vol. 14. p. 770—771. Cf. şi *Folklore.* 1900, 1904; *Archiv für Religionswiss.* XII (1909), p. 186—192; *The Threshold of Religion* (Ed. 4, 1929); *Transactions of the 3d International Congress for the History of Religions.* I, Oxford, 1928.
17. PETTAZZONI, R. *Mana.* In: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti.* Roma, 1924, vol. 22, p. 75—76.
18. PLESSNER, M. *Mana.* In: *Encyclopédie de l'Islam.* Paris, 1936, Tome III, p. 241. Precizează sensul filosofic şi metafizic al manei la Musulmani.
19. PREUSS, K. T. *Der Ursprung der Religion und Kunst.* In: *Globus,* 1904.
20. RÖHR, J. *Das Wesen des Mana.* In: *Anthropos,* XIV—XV (1919—1920), p. 97—124.
21. SAINTYVES, P. *La force magique: du mana des primitifs au dynamisme scientifique.* Paris, 1914, 140 p.
22. SCHMIDT, P. W. *Origine et évolution de la religion. Les théoreies et les faits.* Paris, 1931, 360 p. Despre mană şi sinonimele sale, p. 207—212. Cuprinde o bogată bibliografie critică a problemei.
23. THURNWALDT, R. *Neue Forschungen zum Mana-Begriff* In: *Archiv für Religionswissenschaft,* vol. 27 (1929), p. 93—112. Un referat asupra lucrărilor mai recente în legătură cu mana primitivilor, mai ales la Maorii din Noua Zelandă.
24. WUNDT, W. *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte.* VI, 3. Mythus und Religion. Leipzig, 1923. Mana, p. 34—38.

II. Mana în folklorul european

25. BIBLIA. Ediţii. 1. *La Sainte Bible en latin et en français.* Paris, 1714, 3 vol.; 2. *La Bible. Traduction nouvelle avec l'hébreu en regard, avec des notes, . . .* par S. CAHEN, Paris, 1831—1836, 7 vol.; 3. *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes,* etc. *cum latina translatione, cura et studio* J. N. JAGER. Paris, 1855, 3 vol.
26. BOGATYREV, P. *Actes magiques, rites et croyances en Russie subcarpathique.* Paris, 1929, 163 p. Obiceiuri şi credinţe la Sf. Gheorghe, p. 77—78.
27. GASTER, M. *Literatura populară română.* Bucureşci, 1883. Aminteşte la p. 322 despre „Mana sau pâinea cerească" şi trimite la un studiu mai mare publicat în *Germania* lui Bartsch, seria nouă, an. XIII (1880),

p. 288—289. La p. 259 accentuiază influența culturii slave asupra celei românești.

28. HUBERT, H. *Magia.* In: *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines.* Publicat de Charles Darenberg, Ed. Saglio și Ed. Potier, tom. III, p. 1494—1521. Un studiu vast și erudit asupra magiei la Greci și la Romani în legătură cu originea, instituțiile, religia și legislația. La p. 1495—1497 citează texte referitoare la vrăjitorii de mană.
29. KRAUSS, F. *Sitte und Brauch der Südslaven.* Wien, 1885. IDEM. *Slawische Volksforschungen.* Leipzig, 1908. La p. 39—40 și 57 citează credințe și obiceiuri în legătură cu mana la Sf. Gheorghe.
30. MAURY, A. *Histoire des religions de la Grèce antique depuis leur origine jusqu'à leur complète constituition.* Tome I—II Paris, 1857. In vol. II vorbește despre vrăjitori (βασκανοι) care după Hipocrat „fac pământul și marea sterile", p. 502.
31. PAPAHAGI, T. *Din folklorul romanic și cel latin. Studiu comparat.* București, 1923. Obiceiuri la Sf. Gheorghe în legătură cu luarea laptelui. Un bogat material comparativ dela popoarele romanice, p. 74—84, 152—153.
32. TOCILESCU, GR. *Materialuri folkloristice.* Vol. II. *Din literatura poporană a Aromânilor.* Colecțiune formată și rânduită de P. PAPAHAGI, București, 1900. La p. 321—323 publică vrăji în legătură cu luarea și întoarcerea laptelui, culese dela Românii din Macedonia. (In vol. I, Tocilescu publică peste 200 de descântece dar niciunul de mană.)
33. STOICESCO, C. *La magie dans l'ancien droit roumain (Raprochements avec le droit romain).* In: *Mélanges de droit Romain dédiés à Georges Cornil.* Tome II, Paris, 1926, p. 455—495. E interesantă prin unele apropieri ce le face între magia românească și cea romană ocupându-se de aspectul juridic. Citează și credința despre furatul manei la Români, p. 485.
34. WUTTKE, A. *Der deutsche Volksaberglaube.* Berlin, 1864. La p. 74—75 și 240 citează o vrajă făcută de Germani în noaptea Valpurgiei pentru a apăra mana vacilor.

III. Cărți

35. BĂLĂȘEL, TEODOR. *Versuri populare române ceremonioase. Adunate și coordonate de* — Vol. I. Cărticica II-a, Craiova, Bibl. pop. „Ramuri" No. 2, *Descântece.* (f. a.) No. 79 „Pentru sporul laptelui la vite, comunicat de înv. G. Florescu din Vălsănești, jud. Arges, p. 136—137. (La p. 4 vorbește despre descântece „preservative" (periodice) și „de lecuire". Preservative citează „Gurbanul", „Buciumul la Sf. Gheorghe" etc., Culeș prost și cu expresii literare.)
36. BENA, IOAN A. *Contribuții la monografia comunei Pianul de jos (Alba).* Cluj, Tip. Dacia, 1925. La p. 84 se relatează obiceiul de a chema copiii din vecini la „corastă", când li se toarnă apă pe cap. La p. 85 credințe despre strigoi, vederea lor stând sub o grapă, sau punând usturoiu în gura unui șarpe omorît în ziua de Sfinți.
37. BÎRLEA, I. *Cântece poporane din Maramureș.* Vol. II. *Descântece,*

Vrăji, Farmece și desfaceri. București, 1924, 400 p. La p. 374—375 „Descântec când vaca și-a pierdut laptele". Se indică practica, dar nu și comuna. La p. 375—376 „când se împuținează sau scade laptele vacii, pe zi ce merge" vrajă fără descântec, culeasă din Ieud; p. 376—377 „Descântec când s'a luat laptele dela cutare vacă" din Poenele lui Ilieș. La p. 377—378 „Descântec pentru a strânge laptele pierdut", din Bârsana. Descântecele sunt în general bine culese indicându-se practica și persoana care le-a comunicat.

38. BODNĂRESCUL, LEONIDA. *Câteva datini de Paști la Români.* Cernăuți, 1908 (ed. II, Chișinău, 1920), p. 25 (20—22) „Vrajă pentru o vacă căreia i s'a luat mana". Nu se indică localitatea, probabil din Bucovina sau Moldova de Nord.

39. CANTEMIR, D. *Descrierea Moldovei* (Ed. Pascu, p. 56—57). Cantemir spune că pe muntele „Ineu" — „unde se întâlnesc hotarele Moldovei cu ale Poloniei și Transilvaniei" — în lunile Martie—Mai cade un fel de rouă pe care locuitorii o culeg înainte de răsăritul soarelui și o pun într'un vas scoțând din ea un unt foarte bun, „care nici la miros, nici la culoare, nici la gust nu se deosebește de gustul obișnuit". Cantemir probabil a luat ca adevărată o credință transformată în legendă. In cercetările noastre din 1940 asupra manei din comuna Sângiorz, dela poalele Ineului, n'am aflat această credință.

40. CIAUȘIANU, GH. F. *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă.* București, Academia Română, 1914. Din viața poporului român, vol. XVI. La p. 18—36 (sărbători agrare), p. 266—271 (Despre plante contra strigoilor). Folosește pe Marian, Rădulescu-Codin, etc. și comparativ Wuttke, Krauss, etc.

41. CONEA, ION. *Clopotiva. Un sat din Hațeg.* București, 1940, vol. II, p. 354—55, „Descântec pentru stricatul vacilor" și 476—77 „Descântec de stricat la vacă" (dela Sînziana Simionesc); p. 455, Ce cred oamenii despre „Șari" (o strigoae din sat).

42. CONSTANTINESCU, Al. O. și I. I. STOIAN. *Din datina Basarabiei.* Material adunat de elevii școalei normale de băieți, Chișinău. Chișinău, 1936. p. 109—115. Datini și credințe de Sfinți și Sf. Gheorghe.

43. COSTIN, L. *Mărgăritarele Banatului. Mare colecție de folklor. Din popor adunate și poporului redate.* Timișoara, 1925, p. 46—47, Descântec de luarea laptelui; p. 86—89, Obiceiuri dela Sângiorz „Răscucăitul". Datele sunt culese din Brebul. Cornea și Groși.

44. DAN, D. *Stâna la Românii din Bucovina.* Schiță folklorică ilustrată. Extras din *Junimea literară,* Cernăuți, an. XII (1923). La p. 16—17 se dau date folklorice asupra „focului viu".

45. DĂSCĂLESCU, NATALIA. *Regiunea codrilor Basarabiei. Monografie.* Chișinău, 1936, p. 78, obiceiul strigatului din bucium la Sf. Gheorghe.

46. DENSUSIANU, O. *Graiul din Țara Hațegului.* București, 1915, p. 112, obiceiuri dela întărcatul oilor.

47. FRÂNCU, T. — GH. CANDREA. *Românii din Munții Apuseni (Moții).* București, 1888. La p. 199 se vorbește despre „împroorarea" la Sf. Gheorghe.

48. GEORGESCU-TISTU. N. *Folklor din jud. Buzău.* Bucureşti, Academia Română, 1928, p. 21. Descântec de vaci cules din Valea Viei.
49. GHEORGHIU, CONST. I. *Calendarul femeilor superstiţioase. Credinţe, superstiţii şi obiceiuri din ţară.* Piatra-Neamţ, 1893, p. 90—95. Credinţe şi obiceiuri de Sf. Gheorghe în legătură cu mana şi descântecul de mană cules de El. Sevastos din Botoşani. Pentru unele credinţe se indică Prahova şi Botoşani.
50. GOROVEI, A. *Credinţe şi superstiţii ale poporului român.* Bucureşti, Academia Română, 1915. Numeroase credinţe la capitolul „Laptele", p. 159—160; „Mana", p. 176—77; „Vaca", p. 345—49 şi „Vita", p. 357—61, precum şi alte capitole. La alcătuirea colecţiei au servit numeroase informaţii primite din Vechiul Regat, precum şi câteva publicate din Transilvania în *Familia* şi lucrările lui Marian, Sevastos, Dan, Burada, ş. a.
51. IDEM. *Descântecele Românilor. Studiu de folklor.* Bucureşti, Acad. Română, 1931. La p. 198—208 se dă bibliografia descântecelor româneşti, singura de acest fel şi destul de completă. La p. 355—357 se publică cinci descântece de mană reproduse din diferite publicaţii indicându-se datele bibliografice şi la alte numeroase variante.
52. GRIGORIU-RIGO, Gr. *Medicina poporului.* Bucureşti, Academia Română, 1907, I—II. In calitate de colaborator al revistei *„Sănătatea"* a cerut din toate părţile descântece pe care în publicarea lor, le însoţea cu cele mai urîte batjocuri la adresa babelor doftorese (Cf. T. PAMFILE în Rev. *Ion Creangă*, An. IV, 1911, p. 30). Publicându-şi materialul în volum îi pune drept motto cuvintele Reginei Elisabeta: „Din gura poporului tragi învăţătură mare şi trainică". Materialul îl socoteşte (p. 2) „plin de învăţătură şi de folos pentru cei ce se ocupă, sau se vor ocupa în viitor, cu această ştiinţă" (Medicina). In vol. II, p. 1—3 publică material despre: „Adusul laptelui" din Transilvania, Oltenia şi Moldova folosindu-se de cel publicat în *Şezătoarea* şi în alte lucrări. Se citează descântecul din Vaşcău publicat de V. Sala (*Şezătoarea*, VII, 1902, p. 17—18). Aminteşte că în *Şezătoarea*, VII, (1902), I. D. DURĂU a publicat un descântec „Pentru adusul laptelui" (?).
53. HERSENI, T. *Probleme de sociologie pastorală.* Bucureşti, Institutul de Ştiinţe Sociale al României, 1941. La p. 61 scrie despre vrăjitori care fură laptele oilor, apa şi mâncarea (Făgăraş); p. 72—74 Credinţe diverse (Făgăraş); p. 103, Credinţe şi practici pentru ca oile să nu piardă laptele, „curăţenia ciobanilor" (Bucovina); p. 129, Credinţe şi practici în legătură cu mana oilor, întrebuinţarea focului viu pentru a aduce mana oilor (Bucovina).
54. LEON, N. *Istoria naturală medicală a poporului român.* Bucureşti, Academia Română, 1903. La p. 172 subliniază importanţa studierii „prejudecăţilor medicale" pentru etnografia poporului român (nu şi pentru ştiinţa medicală). La p. 222 se citează după *Şezătoarea* (vol. III, p. 142) întrebuinţarea mutătoarei (Bryonia Dioica) pentru mană la vite.
55. LUPAŞCU, D. *Medicina babelor. Adunare de descântece, reţete şi vrăjitorii băbeşti.* Bucureşti, Academia Română, 1890. La p. 51—52 „Cum se ia mana vacilor" (obiceiuri de Sf. Gheorghe); p. 52 „Pentru întoarcerea

manei vacilor"; p. 79 „Pentru rodirea pomilor în grădină" și p. 93 „Cum să dee vaca lapte mult". Materialul e cules de autor „din partea de sus a Țării românești". (Moldova de Nord. Cf. N. Iorga, prefață la culegerea de descântece a lui D. Ionescu și Al. Daniil, 1907, I, p. 6.) Autorul nu-și dă seama de importanța materialului, mai mult „a simțit" (cf. I. Bianu, raportul din introducere).

56. MARIAN, S. Fl. *Descântece poporane române.* Cernăuți, 1886, p. 132—135, descântec „de întâmpinătură" cules din Horodnicul de Jos; p. 136—144 „descântec de întoarcerea laptelui" din Stupca (Bucovina), bine culese și cu bogate informații asupra ritualului. Totuși se pare că Marian a făcut și mici modificări lexicale. (Cf. A. GOROVEI, *Descântecele Românilor,* 1931, p. 202.)
57. IDEM. *Sărbătorile la Români. Studiu etnografic.* Vol. III. București, Academia Română, 1901, Cap. „Sf. Gheorghe", p. 197—285. Rugul, p. 199—202; Sângiorzul vacilor, p. 202—224; rodul grâului, p. 224—225; focul viu, p. 226—230; alesul, p. 230—240, etc.). Material foarte bogat, cules atât prin corespondenți, cât și din publicațiile vremei. Cuprinde și patru descântece de întoarcerea manei și unul de luarea rodului grâului, comunicate de Tereblecea, Crasna, Mitocul Dragomirnei, Pătrăuț, jud. Botoșani, Biharia și Țara Românească, ultimile trei sunt reproduceri după El. Sevastos, V. Sala și D. Stănescu.
58. IDEM. *Legendele Maicii Domnului. Studiu folkloric.* București, 1904, Acad. Română. La p. 332—336 publică trei descântece de întoarcerea laptelui culese din Scheia, Stupca și Câmpu-Lung (Bucovina).
59. NICOARĂ, E. și V. NETEA. *Mureș, Mureș, apă lină . . . Literatură populară din regiunea Mureșului de Sus.* Vol. I, Reghin, 1936. La p. 240—242 se publică un descântec „la vite" fără indicația localității.
60. NICOLAIASA, MIHAI și ANA. *Monografia satului Lămășeni, jud. Baia. Cu o prefață de A. Gorovei.* Folticeni, 1936. Practici pentru luarea și aducerea manei și un descântec, p. 97—98.
61. NOVACOVICI, E. *Colecțiune folkloristică română din Răcășdia și jur.* Oravița, 1902 (?), p. 143—145; Obiceiuri de Sf. Gheorghe în legătură cu „alesul" și luarea laptelui. Nu prezintă încredere, e cu tendințe de „culturalizare". Prost cules și prea multe observații ale autorului. (Cf. același lucru în *„Sărbătorile bătești în legătură cu obiceiuri, credințe, superstiții din popor de* —. Oravița, 1932, p. 23—25.) La p. 172—173 se ocupă de „răscucăirea vacilor".
62. PAMFILE, T. *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinile și credințele poporului român adunate din comuna Tepu (Tecuciu).* București, Academia Română, 1911, p. 70—72, două descântece de mană și câteva credințe.
63. PAPAHAGI, T. *Graiul și folklorul Maramureșului.* București, Academia Română, 1925. În capitolul „Descântecele" din introducere (p. XXXIX—XLIV) se dau date asupra mentalității magice a Maramureșanului, citându-se cazuri de condamnări de vrăjitoare în sec. al 18-lea. Se publică de asemenea șase descântece pentru mana vacilor culese din Maramureș. (Textul CCCCIV din Crăcești, CCCCXXI din Giulești,

CCCCXV din Borşa, CCCCXXXI din Săcel, CCCCXXXIII din Săliştе şi CCCCXXXV din Strâmtura.) Nu se dau şi practicile magice de care sunt însoţite descântecele. Totuşi descântecele sunt valoroase prin anumite indicaţii ce cuprind în textul lor. Tot în legătură cu mana găsim informaţii la capitolul „Datini, credinţe, superstiţii" (textele DXII şi DXVII din Budeşti şi DXXV—DXXX din Crăceşti).

64. POPOVICI, V. *Monografia Comunei Pataş*. Caransebeş, 1914. Obiceiuri în legătură cu Sf. Gheorghe şi mulsul oilor. „Răscucăitul", p. 74—78.
65. RĂDULESCU-CODIN, C. şi D. MIHALACHE. *Sărbătorile poporului român cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele. Culegere din părţile Muşcelului*. Bucureşti, Academia Română, 1909. Capitolul Sf. Gheorghe, p. 58—62.
66. SALA, V. *Descântece. (Biblioteca Vaşcăului,* No. 33.) Bucureşti, 1940. Primul descântec se intitulează „Pentru adusul laptelui la vacă" şi e cules din jurul Vaşcăului, nu se indică comuna. Alături de descântec propriu zis (p. 3—4) se indică şi practica magică de care este însoţit. In continuarea acestui descântec se publică (p. 5—7), ca şi când ar face parte din el, un altul, care se referă la o boală omenească şi nu face parte din descântecul anterior. Acelaşi descântec e publicat şi în *Şezătoarea*, VII (1902), p. 17—18 (rep. şi de GRIGORIU-RIGO, *op. cit.*, p. 3). Vezi şi cel publicat în *Gazeta Pop.* Timişoara, III (1887), p. 5, şi rep. MARIAN, p. 222—224 şi *Ms. IPR. AR.*, 4544, p. 26.
67. RUSU-CĂMPEANU, S. şi AURELIAN BORŞANU. *Descântece, farmece şi leacuri din popor pentru toate boalele omeneşti şi de animale*. Gherla, 1927. „Descântec când pierde vaca laptele", p. 45—47, culese din Archiud (rep. din *Comoara satelor*, II [1924], p. 42—44 şi 115—117).
68. SCHMIDT, W. *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens. Ein Beitrag zur Kenntnis des Volksmythus*. Hermannstadt, 1866.
69. TEODORESCU, G. DEM. *Poezii populare române*. Bucureşti, 1885. Descântec de întoarcere, p. 375—377 (cules din Bucovina de Marian şi publicat în *„Traian"*, revista lui Haşdeu, I, 1869, Nr. 91).
70. ŢIPLEA, A. *Poezii populare din Maramureş*. Bucureşti, Academia Română, 1906, p. 515—516 „descântec pentru a striga laptele pierdut".
71. NICULIŢĂ-VORONCA, ELENA. *Datinile şi credinţele poporului român, adunate şi aşezate în ordine mitologică*. Cernăuţi, 1903. Despre strigoaice, p. 859—867; bogat material de mitologie magică, cules din comunele Roşia, Mihalcea, Camena, Siret, Vicov. Diferite credinţe, p.: 47—48, 50, 126, 166—169, 186, 315—316, 382, 548—550, 788, 890, 1062, 1081, 1146, 1175—1176, 1643.

IV. Periodice

72. Anuarul Arhivei de Folklor a Academiei Române. Vol. I—V (1932—1939), Cluj-Bucureşti, publicat de ION MUŞLEA.

MUŞLEA, ION. *Cercetări folklorice în Ţara Oaşului*. Vol. I (1932), p. 117—239. La p. 142—143 scrie despre „bosorcăi", care iau laptele

vacilor: p. 146—147, obiceiuri de Sf. Gheorghe (focul viu, bibliografie în nota 1). Textul 259 (p. 201), Descântec de lapte, cules din Cărmăzana şi textul 160 (p. 201—202), „de vacă", din Boineşti. Textele 304—315 (p. 214—216), credinţe şi practici magice în legătură cu „bosorcăile". Textul 367 (p. 224), în legătură cu rodirea pomilor; 383 (p. 226), „mărgeaua de gândac" pentru lapte; 383 (p. 226), referitor la norocul la vânat; 382, 384 (p. 226—227), în legătură cu vindecarea vitelor de lapte şi 390—391 (p. 227—228), obiceiuri la „însâmbrarea oilor" la Sf. Gheorghe.

ŞTEFĂNUCĂ, P. V. *Folklor din judeţul Lăpuşna.* Vol. II (1933), p. 89—180). Materialul cules de P. Ştefănucă e important în primul rând pentrucă e dintr'o regiune de unde nu avem astfel de cercetări. Textele 168 se referă la mana câmpului, iar 174, 175, 178, 179, 200 şi 226 la credinţe şi obiceiuri dela Sf. Gheorghe în legătură cu mana vacilor. Textele 190 şi 204 sunt tot în legătură cu laptele, iar 219 e un descântec de adus mana vacilor.

PETROVICI, EM. *Folklor din Valea Almăjului* (Caraş). Vol. III (1935), p. 25—158. In legătură cu obiceiurile dela sărbători se menţionează (p. 42) la Sângiorz punerea frunzei verde la grajduri. Textul 132 (p. 129) cuprinde un descântec pentru mana vacii, cules din comuna Bozovici, arătându-se şi practica de care este însoţit. Textul 144 (p. 136) completează informaţiile culese din comuna Şipotul Nou, referitoare la practicile magice dela Sângiorz în legătură cu mana vacilor. Se dă şi un mic descântec. Textele 145 şi 146 (p. 136—137), culese din aceeaşi comună, arată cum se „răscucăie marva", pentru ca să nu-i piardă laptele. Textele 165—166 (p. 144), culese din Bozovici, se referă iarăşi la obiceiurile dela Sângiorz în legătură cu laptele. Textul 167 (p. 144), cules din Bănia, prezintă o practică similară din Joia Mare.

ŞTEFĂNUCĂ, P. V. *Cercetări folklorice pe Valea Nistrului de Jos.* Vol. IV (1937), p. 31—227. In textul 329, cules din comuna Copanca (Tighina), p. 214, se vorbeşte despre anumite femei strigoaice, care iau laptele dela vaci, arătându-se procedee pentru împiedicarea şi identificarea lor. Sunt „strigoaice" din naştere (cu coadă) şi sunt „învăţate". După moarte strigoaiele ies afară din mormânt. Cum să te aperi de ele.

MUŞLEA, ION. *Materiale pentru cunoaşterea şi răspândirea „focului viu" la Români.* Vol. IV (1937), p. 237—242. Completează bibliografia „focului viu" la Români faţă de cea dată în vol. I (p. 147) şi cea a lui T. Morariu. Publică material cules prin corespondenţii Arhivei de Folklor. Informaţiile sunt în general din Ardeal, una din Basarabia şi două din Muntenia. La p. 239 şi 241 se dau câteva indicaţii asupra rostului focului viu (să ferească oile de vrăji).

MORARIU, TIBERIU. *„Focul viu" în Ardeal.* Vol. IV (1937), p. 229—236. Se descriu mai multe sisteme de aprins focul întrebuinţate în Maramureş, Nordul Ardealului şi Munţii Apuseni. La p. 234 se indică timpul când se face acest foc (la „însâmbratul" oilor), iar la p. 235 se indică rostul lui (să nu fie „stricate", să nu „stârpească"

oile), etc. Materialul provine din cercetările proprii utilizând și material bibliografic.

PETROVICI, EM. *Folklor dela Moții din Scărișoara.* Vol. V (1939), p. 111—175. Textul 234 (p. 165), cules din Crângul Păscești din Scărișoara, vorbește de „moroi" care iau laptele, mana, dela vaci. Nu se dă niciun amănunt și nici descântece, sau practici magice.

73. Bulletin linguistique, Bucarest, II, p. 234. Cum poți prinde pe cea care ți-a luat laptele dela vacă. Text din Scărișoara de Jos, cules de D. ȘANDRU.

74. Buletinul de informații al Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic, Cluj, An. XIII, V. BUTURĂ. *Plante de leac din regiunea Mocanilor de pe Arieș.* Amintește despre strigoi și loajnice care iau laptele, mierea, mirosul dumbravnicului și despre dușmana lor „iarba neagră", p. 107—109.

75. Comoara satelor. Revistă lunară de folklor. Blaj. Redactor TRAIAN GERMAN, 1923—1927, 5 vol. Sunt publicate diferite credințe de diverși culegători. Astfel POMPEI HOSSU-LONGIN, din Tămășești (Sălaj), I (1923), p. 18 și 35: S. RUSSU publică „descântec când pierde vaca laptele", II (1924), p. 42—44, cules din Archiudul de Câmpie (Cluj); T. GERMAN despre roă îi farmece, III (1925), p. 11 și d.ferite credințe în legătura cu mana, culese din Ercea-Mare (Mureș), V (1927), p. 32—33; A. BORȘANU: Obiceiuri de Sf. Gheorghe în legătură cu mana din comuna Deda (Mureș), III (1925), p. 62; A. POPA: Obiceiuri din Câmpanii de Jos (Bihor), IV (1926), p. 36, și A. VICIU: Obiceiuri de Sf. Gheorghe (f. l.), IV (1926), p. 53—56.

76. Convorbiri literare. An. XXV (1874), p. 607—608. Despre descântecul de mană la vaci, de R. PREXL.

77. Doina, Iorăști (Covorlui), I (1928), p. 146, „Descântec pentru a da mana la vaci", cules din Dorohoi.

78. Freamătul școalei, Cluj, III (1937), p. 14—31: T. MORARIU. *Obiceiuri, credințe și superstiții legate de „Focul viu".* Arată rolul „focului viu" la conservarea sănătății turmelor și a laptelui.

79. Gazeta săteanului. R.-Sărat, VIII (1891), p. 157 cuprinde un articol *„Sărbătorile poporului"*, de ELENA SEVASTOS, în care se publică un „descântec ca să-ți întorci mana la vaci", cules din județul Botoșani. Reprodus și de MARIAN, p. 222. Descântecul publicat de C. D. GHEORGHIU *(Calendarul femeilor superstițioase.* Piatra-Neamț, 1893, p. 91—94) a fost reprodus cu mici modificări, adesea greșeli de tipar, într'o mulțime de broșuri populare de descântece. Iată câteva din ele: *Descântece, culese din gura babelor de acum o mie de ani.* București, Tip. Universala, D. Ionescu (1911?), p. 27—29: *Cea mai perfectă carte de descântece bâbești, culese din gura celor mai bătrâne babe.* Câmpina, Tip. Gutenberg, 1914, p. 26—28: *Carte de farmece asupra duhului Terophile,* de Nită Craioveanu, U. Racpeș. București, Tip. I. Simon (1916), p. 28—30 (împreună cu o introducere „ce farmece se fac la Sf. Gheorghe, p. 26—27); *Carte de descântece, culese din gura babelor celor mai bătrâne.* București (1924), p. 12—13 (paginație ca la

Eşanu); *Cea mai perfectă carte de descântece băbeşti.* Bucureşti, Tip. Providenţa, H. Steinberg (1927), p. 25—27; *Descântece.* Bucureşti- Tip. Eşanu, p. 12—13; O variantă de pe teren a fost publicată în *Şezătoarea,* XIII (1913), p. 10—11, din Putna, de S. Crainic.

80. Ghiluşul. Revistă folkloristică. Editor Şt. Şt. TUŢESCU, Balota-Dolj, I—II, 1912—1914. In an. I (1913), p. 27—28, P. GH. SAVIN publică un descântec „când se ia mana vacilor", cules din Vlăsăneşti-Dorohoi.

81. Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de Români. Publicat de I. A. CANDREA, O. DENSUSIANU, TH. D. SPERANŢIA. Bucureşti, 1906—1907. 3. vol., I, p. 127 şi 252, obiceiuri la fătatul vacilor şi la Sf. Gheorghe, culese din Tâncăbeşti (Ilfov) şi Cioci (Brăila).

82. Graiu şi suflet. Bucureşti, 1924—1937, 7 vol., T. PAPAHAGI. *Cercetări în Munţii Apuseni,* vol. II, p. 43, „Când fată o junincă" (Practicile necesare). Die Scărişoara; vol. III, p. 327—328, „Di diochiu vacilor" şi luarea manei, din Bogza (R.-Sărat), cules de I. I. STOIAN; vol. V, p. 72—73, Obiceiuri de Sf. Gheorghe, culese din Gorj, de T. GÂLCESCU.

83. Ion Creangă. Revistă de limbă, literatură şi artă populară. Bârlad, 1908—1921. Redactor T. PAMFILE şi ad-tor M. LUPESCU (Gara Zorleni, Tutova), 14 volume.

Credinţe şi datini când fată vaca, pentru ca să nu i se poată lua laptele: An. III (1910), p. 368, din Basarabia (f. l.), culese de Virginia Stan; IV (1911), p. 176, din Ardeaoani-Bacău, de D. I. Procopie; VII (1914), p. 27, din Valea Seacă, Bălţăţeşti-Neamţ, de Ioan I. Preutescu; VII (1914), p. 27, din Hânţeşti-Dorohoi, de N. V. Hânţescu; IX (1916), p. 83, din Frumoasa-Taslău, Neamţ, de A. Moisei şi IX (1916), p. 176, din Voiceşti-Vâlcea, de Ion N. Popescu.

Credinţe şi obiceiuri de Sf. Gheorghe: An. VI (1913), p. 211 (f. l.), de M. Lupescu; VI (1913), p. 305—306, din Suceava, de Elena Voronca; VII (1914), p. 55, din Larga-Bacău, de C. Gh. Vartolomei; VII (1914), p. 86, din Truşeşti, Botoşani, de C. Atanasiu; VIII (1915), p. 175, din Ruptura, jud. Mehedinţi, de C. N. Mateescu; IX (1916), p. 83, din Frumoasa-Taslău, Neamţ, de A. Moisei; IX (1916), p. 205, din Nemţişor, Neamţ, de A. Moisei şi XII (1919), p. 45, din Tutova (?), de M. Lupescu.

Descântece: An. II (1909), p. 93—94, „de mană luată", din Floreşti, Tutova, cules de Virginia Stan; III (1910), p. 110—111, „cum să vie înapoia mana la vacă", din Borleştii Neamţului (cf. p. 368: „dela frate-meu Vasile?", sau Zorleni-Tutova, cf. p. 228. E mai sigură prima localitate), de D. I. Farcaşanu; IV (1911), p. 231—232, „de deochiu la vacă", din jud. Covorlui (f. l.), de Gh. V. Suşnea; VI (1913), p. 90—91, „de adus mana vacilor", din Bosinciu, Dorohoi, de Dumitru Furtună; VI (1913), p. 150—151, „Descântec de deochiu la vaci", din Bălăceanu, jud. R.-Sărat, de P. Stănescu; VI (1913), p. 151 „Descântec de supt viţelul la vaci", din Bălăceanu, jud. R.-Sărat, de P. Stănescu; VI (1913), p. 294, „de deochiu la vaci", din Golăşei, Covorlui, de St. Al. Sain-Georges; VII (1914), p. 116—117, „pentru adusul laptelui la vaci", din Co-

mănești-Bacău, de S. P. Chirice; IX (1916), p. 203—204, „pentru a aduce mana vacilor înapoi", din Nemțișor, Neamț, de A. Moisei; IX (1916), p. 205—206, „de adus laptele", din Principele Ferdinand, Teleorman, de Pr. Fl. A. Drăghici.

Diferite credințe și practici magice în legătură cu mana: An. II (1909), p. 211, din Goleștii-Badei, Muscel, de D. Mihalache; ibid., p. 272, din Ciurești, Tutova, de Gh. V. Șușnea; III (1910), p. 368, din jud. Neamț, de D. I. Farcașanu („Cum poți prinde pe cel ce ia mana vacilor"); VI (1913), p. 17—18, 81—82 și 108—109, „Despre strigoi", de Elena Voronca (din Moldova?); VI (1913), p. 308, de M. Lupescu; VII (1914), p. 25 și 53—54, din Botoșani și Siret, de El. Voronca; VII (1914), p. 116, din Nemțișor-Neamț, de A. Moisei („ca să nu poată lua mana laptelui dela vaci" și pentru adusul laptelui); VIII (1915), p. 121, din Ghercești, Dolj, de I. Brătulescu; IX (1916), p. 83, din Frumoasa-Taslău, Neamț, de A. Moisei („Pentru a cunoaște pe cel ce a luat mana la vaci").

84. Izvorașul. Revista muzicală populară. Bistrița-Mehedinți. Redactor GH. DUMITRESCU-BISTRIȚA. I—XXI (1919—1940). An. V (1926), p. 67, *„Descântec pentru vaci"*, cules din Cara-Hasani, Cetatea Albă, de înv. Ion Cociu; VIII (1929), p. 19, „pentru o vacă căreia i s'a luat laptele", cules din Năsăud (?), de Gavril Bichigean; tot Gavril Bichigean publică în IX (1930), p. 19—21, „la o vacă căreia i s'a luat mana", din Rebrișoara-Năsăud; „Descântec pentru vaci, dacă le ia cineva laptele" (f. l.), XIII (1934), p. 25—26; „Pentru înturnarea laptelui", din Telciu, Năsăud, XV (1936), p. 32—33. Un alt descântec „de venirea laptelui la vacă", cules de Vasile V. Antochi, din Brătești, Bacău, se publică în XIV (1935), p. 375. *Tradiții și credințe în legătură cu mana* la Sf. Gheorghe sau alte ocazii publică Ionel Ungureanu, din Dealurile, jud. Argeș, X (1931), p. 16; Dr. Em. Elefterescu (f. l.), XI (1932), p. 111—112 și (referitor la Sf. Andrei), XI (1932), p. 246, precum și Protos Glicherie Iovin, din Bogdana-Bacău, XV (1936), p. 376 și T. V. U., din Munții Apuseni, XXI (1940), p. 304.

85. Muguri. Revistă literară, culturală. Buzău. XI (1932), No. 5—7, p. 26, descântec „contra celor ce iau mana vacilor", cules de Gh. Vasile, din Oltina, Ialomița.

86. Revista pentru istorie, arheologie și filologie. București, an. II (1884), p. 386, publică o vrajă de luat laptele, culeasă din satul Șotrile, jud. Prahova, după manuscrisul lui Aron Prijbean, din Prahova.

87. Sociologie Românească. București. Director D. GUSTI. An. II (1937), V. Butură, „Credințe în legătură cu cultura grâului în Transilvania" (Curățenia în timpul sămânatului), p. 359. An. IV (1939), I. Chelcea, Obiceiuri de peste an în două sate, din Almăj (Pataș și Bârlovenii vechi, jud. Caraș). Despre „răscucăit", p. 262.

88. Sezătoarea. Literatură și tradițiuni populare. Folticeni. Director A. GOROVEI, 1892—1929, 25 vol.

Obiceiuri și credințe în legătură cu fătatul vacilor: An. XII (1912),

p. 160, din jud. Vâlcea, culese de Gh. Fira; ibid., p. 167, din jud. Vâlcea, de Ion N. Popescu; XIV (1914), p. 72, din jud. Argeș, comunicate de Gh. Rudeanu și publicate de A. Gorovei; XVIII (1922), p. 50 (din Moldova?), de M. Lupescu; XXIII (1927), p. 93, din Grigorești, jud. Botoșani, publicate de N. N. Rautu; *Obiceiuri și credințe de Sf. Gheorghe:* I (1892), p. 128 (din Moldova?), de M. Lupescu; VI (1901), p. 39—40, din Stânca, jud. Neamț, comunicată de I. Popovici și publicate de A. Gorovei; XII (1912), p. 167 din jud. Vâlcea, culese de Ion N. Popescu; XVIII (1922), p. 195 (din Nordul Transilvaniei), publicate de G. Todica.

Practici magice pentru luatul manei: III (1894), p. 121, din Ciulnița, jud. Ialomița, comunicate de I. N. Constantinescu; IV (1897), p. 125—126, din Moldova, de N. Lupescu; IX (1904), p. 126, din jud. Argeș, de Gh. Rudeanu; XII (1912), p. 165, din jud. Vâlcea, de Gh. Fira; Ibid., p. 197, „Cum se ia rodul pământului", din Zlătărei, jud. Vâlcea, cules de Gh. Fira; XV (1915); p. 90, mutătoarea întrebuințată în practicile manei (f. l.), de A. Gorovei și M. Lupescu; XXIV (1928), p. 86, „rețetă ca să nu-ți poată lua mana dela vaci" (din Calendarul manuscris din 1825 al lui Petrache Popovici ot Folticeni), publicat de Gh. T. Kirileanu.

Descântece: VII (1902), p. 17—18, „pentru adusul laptelui la vacă", din Vașcău, de V. Sala; X (1908), p. 94—95, „de mană", de Al. Vasiliu (f. l.); XIII (1913), p. 10—11, „de întors mana la vaci", din jud. Putna, din colecția Prof. Simion Crainic; XXI (1925), p. 69, „Descântec de luarea laptelui", din Banat, de L. Costin. Preotul Gavril Bichigean publică patru descântece din jud. Năsăud: XXII (1926), p. 38, „pentru o vacă căreia i s'a luat laptele", din comuna Romuli, XXIII (1927), p. 64, „de deochiu la vaci, când li se strică laptele", tot din Romuli, XXIV (1928), p. 56, „de geoci la vacă" și XXV (1929), p. 82, când îi ia laptele la vacă, din Lușca.

Credințe și obiceiuri în legătură cu mana câmpului. I (1892), p. 51 (f. l.), de M. Lupescu; ibid., p. 191 (f. l.); II (1893), p. 65 (f. l.), de M. Lupescu; XII (1912), 159, din Vișna, Romanați, de Gh. Fira; XVIII (1922), p. 49 (f. l.), de M. Lupescu.

Credințe diverse : VIII (1904), p. 107, transformarea vrăjitoarelor în animale, din Tecuci, de A. Gorovei; XV (1915), p. 31, culegerea floarei de ferigă, de A. Gorovei și M. Lupescu (f. l.); XVIII (1922), p. 176, „mană sau miere", amintiri din copilărie, din Boureni, Dolj, de N. I. Dumitrașcu.

89. Siedietórea. Foaia poporului român. Buda-Pesta. An. V (1879), No. 1—5. S. FL. MARIANU, *„Vacile. Datinele și credințele române."* E cel dintâiu studiu mai vast asupra problemei manei la Români. E împărțit în zece capitole. Cap. I și II tratează despre numele vacilor în legătură cu o discuție ce se născuse între intelectualii ardeleni, dacă există nume românești, sau numai ungurești pentru vaci. Cap. III—IX „Credințe și datini despre vaci". Autorul publică un material însemnat, cules personal din Bucovina sau prin prieteni din alte regiuni, utilizând și material publicat din Transilvania de W. Schmidt în „Das Jahr und seine Tage", 1866. Studiul lui Marian fiind scris de unul

din cei mai buni folkloriști, prezintă mult interes. Ultimul capitol, X, se referă la „laptele vacilor" privind terminologia, fabricarea diferitelor produse și întrebuințarea lor în medicina populară.

90. Tudor Pamfile. Revistă de limbă, literatură și artă populară. Director ECON. D. FURTUNĂ, Dorohoi, 1923—1928, 6 vol. I (1923), p. 26, „Rugăciune pentru arătură", din Deosca, Dorohoi, de E. Florescu; ibid., p. 177 (Credințe), din jud. Siret, de Filimon Rusu; II (1924), p. 33, Obiceiuri de Sf. Gheorghe, din Archiudul de Câmpie, Cluj, culese de S. Rusu, și din Probotești-Dorohoi; III (1925), p. 8, din Negrilești-Vrancea, de I. D. Neagu; III (1925), p. 31, din Trușești Botoșani, de C. D. Vasiliu; III (1925), p. 74, die Bârgău, Năsăud, de Z. Buzdugan (în legătură cu laptele).

V. Manuscrise

91. Arhiva de Folklor a Academiei Române, Cluj-Sibiu. Director ION MUȘLEA. Răpunsurile la chestionarul IV *Obiceiuri de primăvară*" (Sf. Gheorghe), VII *„Obiceiuri de toamnă"* (Sf. Andrei) și V *„Credințe și povestiri despre duhuri, ființe fantastice și vrăjitoare"* (întrebarea 27—28 despre mana vacilor și a câmpului).

Ms. 357, p. 3, obiceiuri la primul fătat, din Cojocna, jud. *Cluj* (1930), culese de V. Moldovanu; Ms. 368, p. 7, obiceiuri în legătură cu norocul la pescuit, Cojmănești, jud. *Mehedinți* (1930), Dem. Păsărescu; Ms. 371, p. 4, obiceiuri dela Sf. Gheorghe, Cair, jud. *Cetatea-Albă* (1930), Alex. Decencu; Ms. 373, „răscrucitul", Știrbești, jud. *Vâlcea* (1932), M. D. Nițu; Ms. 379, p. 16, obiceiuri dela Sf. Gheorghe, Bont, jud. *Someș* (1932), Vasile Cutcan; Ms. 395, p. 13, credințe dela Sf. Gheorghe, Jorjinița, jud. *Soroca* (1939), P. Vovcă; Ms. 405, p. 12—13, luarea manei vacilor și a câmpului, Sălciile, jud. *Prahova* (1932), Valeriu Al. Popa; Ms. 406, p. 45—46, pentru a nu putea fi stricată vaca, Maieru, jud. *Năsăud* (1932), Ioan Barna; Ms. 407, p. 25, o povestire în legătură cu luarea manei, Bistra, jud. *Turda* (1932), Iuliu Coroi; Ms. 408, p. 14, credințe, din Stoiculești, jud. *Vâlcea* (1932), Dem. C. Vânătoru; Ms. 410, p. 54—55, metamorfozarea strigoilor în roată, Cojocna, jud. *Cluj* (1932), V. Moldovanu; Ms. 415, p. 27—28, „Cum te poți răzbuna pe cel care ți-a luat mana vacilor", Hurezul mare, jud. Sălaj (1932), Traian Cinfi; Ms. 416, p. 33, „Cum se ia rodul grâului", Poiana Mare, jud. *Dolj* (1932), Sterie C. Enuică; Ms. 417, p. 20—21 și 25, 35, credințe despre strigoi și un descântec pentru adusul laptelui, Sudrigiu, jud. *Bihor* (1932), Toma Mărăscu; Ms. 419, p. 16 și „completare", cum se ia mana vacilor și o credință mitologică despre mană, Bănești, jud. *Dâmbovița* (1932), Gh. I. Dobrescu; Ms. 420, p. 23—24, 39 și 41, credințe în legătură cu luatul manei la Sf. Gheorghe, luarea rodului, Valea Copcii, jud. *Mehedinți* (1932), Iosif N. Dumitrescu-Bistrița; Ms. 423, p. 46—48, luarea manei, metamorfozarea vrăjitoarelor în câne și luarea rodului, Fratoșița, jud. *Dolj* (1932), Marin P. Stănescu; Ms. 430, p. 25, metamorfozarea vrăjitoarelor în viței, Gura-Văii, jud. *Arad* (1932), Ioan C. Demetrescu; Ms. 432,

p. 20—21, cum poți prinde strigoile, luarea laptelui la distanță, sfredelind oiștea, Cair, jud. *Cetatea-Albă* (1932), Alexei Diacencu; Ms. 435, p. 20, când se ia rodul grâului, Simionești, jud. *Năsăud* (1932), Dumitru Turc; Ms. 440, p. 33—34, cum se ia mana vacilor, p. 34—35, cum se aduce mana, p. 36—38, trei descântece de adus laptele, p. 38—39, luarea rodului, cules din Dobreni, jud. *Neamț* (1933), de M. Cojocaru; Ms. 442, p. 40—44, credințe și obiceiuri la Sf. Gheorghe, când fată vaca mai întâiu și luatul rodului, din Bărbătești, jud. *Vâlcea* (1932), Marin D. Nițu; Ms. 444, p. 82, 84, luatul manei, p. 83—84, aducerea laptelui, p. 84, luatul rodului, Bonț, jud. *Someș* (1932), Vasile Cutcan; Ms. 445, p. 31, luatul manei, Miroși, jud. *Teleorman*, Mihail Misici-Poenaru; Ms. 451, p. 22—23, când fată vaca întâiu, p. 27, mulgerea laptelui din inima căruței, Buhoci, jud. *Bacău* (1933), Const. I. Muraru; Ms. 452, p. 50—51, despre vrăjitoare, Hodorăuți, jud. *Hotin* (1932), Anatolie Melnic; Ms. 458, p. 39, luarea laptelui la Sf. Gheorghe, p. 40—41, cum se apără contra vrăjitoarelor, Aluniș, jud. *Olt* (1932), Gh. Bădescu; Ms. 462, p. 22, luarea rodului, Coșovenii de Jos, jud. *Dolj* (1932), N. M. Petrescu; Ms. 463, p. 27—28, luarea și aducerea laptelui, Breb, jud. *Maramureș* (1933), Ion M. Vlad; Ms. 474, p. 35—39, două povestiri în legătură cu luarea manei, Dumbrăvița, jud. *Satu-Mare* (1933), Petre Bălașiu; Ms. 485, p. 15—16, luarea laptelui și prinderea strigoilor, Mihai Viteazul, jud. *Turda* (1933), Alex. Suciu; Ms. 527, p. 6, cum te aperi de strigoi în noaptea Sfântului Andrei, Ceamașir, jud. *Ismail* (1933), Matei Starâș; Ms. 541, p. 114—116, pentru a nu lua mana, luarea manei, povestire, credință în legătură cu semănatul, Cândești, jud. *Dorohoi* (1933), D. Gh. Ahrițculesei; Ms. 547, p. 67, credințe în legătură cu luatul manei și al rodului, p. 73, o poveste cu vrăjitoare, Păușești-Otăsău, jud. *Vâlcea* (1932), Gh. Fierăscu; Ms. 551, p. 21—22, luarea și aducerea manei, p. 43—45, un descântec pentru vaci, Buhoci, jud. *Bacău* (1934), Const I. Muraru; Ms. 575, p. 22—23, poveste cu mulgerea laptelui din inima carului, Gura-Văii, jud. *Vaslui* (1934), D. A Petrei; Ms. 602, p. 18—20, poveste cu mulgerea laptelui din inima căruței, p. 21, luarea rodului, Țibucanii de Sus, jud. *Neamț* (1934), D. Dominte; Ms. 614, p. 12—13, când fată vaca, Moișa, jud. *Baia* (1934), Afia V. Apetroaei; Ms. 619, p. 40, pentru a feri vacile de vrăjitoare, p. 41, citarea versurilor în care se amintesc plantele anti-vrăjitorești, Bârsana, jud. *Maramureș* (1932), Petre Lenghel; Ms. 624, p. 14—15, descântec pentru lapte, Costuleni, jud. *Lăpușna* (1934), Iosif Gh. Morar; Ms. 625, p. 22—23, cum se ia mana, Tătăruș, jud. *Baia* (1934), Gh. I. Bârleanu; Ms. 628, p. 12—15, cum se ia mana și rodul, Costuleni, jud. *Lăpușna* (1934), Iosif Gh. Morar; Ms. 632, p. 21, cum se apără vitele contra strigoilor, Ciuteiu, jud. *Arad* (1934), Ion Nistor; Ms. 634, p. 21, cum se ia mana, Sibișel, jud. *Alba* (1934), N. Chirilă; Ms. 636, p. 7, cum se ia mana, Costești, jud. *Hunedoara* (1934), E. Tămășoiu; Ms. 637, p. 16—17, cum se ia mana și cum poți prinde vrăjitoarele, Cârnești, jud. *Hunedoara* (1934), Petriu Manasie; Ms. 643, p. 4, cum se ia mana, Țânțăreni, jud. *Orhei* (1933), D. Ionașcu; Ms. 649, p. 7, cum poți prinde vrăjitoarea,

Dâncul Mare, jud. *Hunedoara* (1934), A. Surdu; Ms. 655, p. 9—10, descântec pentru mană, Regele Carol I (Podu Lupii), jud. *Ialomița* (1934), Gh. P. Nicolae; Ms. 671, p. 4, obiceiuri la Sf. Gheorghe, p. 5, pentru ca via să aibă struguri, Zegaia, jud. *Mehedinți* (1934), M. I. Simceleanu; Ms. 686, p. 37, ce trebue să faci când îți iese în cale o vrăjitoare, Purcăreți, jud. *Alba* (1934), Gh. Pavelescu; Ms. 723, p. 47—48, obiceiuri dela Sf. Gheorghe, p. 68—69, descântec de deochiu la vacă, Regele Carol I (Podu Lupii), jud. *Ialomița* (1935), Gh. P. Nicolae; Ms. 732, p. 8, cum se ia mana și cum te aperi de vrăjitoare, p. 9—10, 12—13, cum poți prinde strigoile, Popești, jud. *Hunedoara* (1935), Em. Tetilianu; Ms. 749, p. 29, credințe despre „muroi", p. 30, cum poți prinde „muroile", p. 31, luarea manei câmpului, Costești, jud. *Hunedoara* (1934), Em. Tămășoiu; Ms. 767, p. 34, cum se ia rodul, Dolhești, jud. *Fălciu* (1935), I. Berbecaru; Ms. 773, p. 12, cum se ia și cum se aduce înapoi mana, Boroaia, jud. *Baia* (1935), E. Covataru; Ms. 811, p. 11, credințe în legătură cu laptele, Cojmănești, jud. *Mehedinți* (1935), Gh. Păsărescu; Ms. 817, p. 42—43, descântec pentru mană, Tătărușii, jud. *Baia* (1936), Olivia Sturzu; Ms. 821, p. 71—72, credințe despre mană, Târzia, jud. *Baia* (1936), Olivia Sturzu; Ms. 829, p. 51, luarea manei, Orăștioara de Sus, jud. *Hunedoara* (1936), Ionel Baciu; Ms. 839, p. 16, luarea rodului, Stolniceni-Prăjescu, jud. *Baia* (1936), V. Pelin; Ms. 844, p. 22, luarea laptelui, Cotorca, jud. *Buzău* (1936), Const. Vasile; Ms. 852, p. 4, luarea laptelui, Tg.-Ocna-Vâlcele, jud. *Bacău* (1936), Const. Pâslariu; Ms. 865, p. 3—4, obiceiuri din noaptea Sfântului Andrei, Rona de Jos, jud. *Maramureș* (1936), Mihai V. Marina; Ms. 866, p. 57—58, luarea manei și a rodului, Boca, jud. *Mehedinți* (1936), Victor Ghergulescu; Ms. 869, p. 22, 25, povestiri și credințe despre vrăjitoare, Tg.-Ocna-Vâlcele, jud. *Bacău* (1936), Const. Pâslaru; Ms. 917, p. 47—48, 51, credințe despre vrăjitoare, Șicula, jud. *Arad* (1937), Avram Borcuția; Ms. 981, p. 21—22, luarea și aducerea laptelui, Vad, jud. *Maramureș* (1938), Grigore Vasile; Ms. 983 (f. p.), vaca de lemn a vrăjitoarelor, Rotunda, jud. *Baia* (1936), Elena Grigore.

92. Biblioteca Academiei Române. Ms. 3450, *Honograf, adecă leatopiseț, ce se zice scrierea anilor care spune istorii frumoase alese din biblie, începând dela isvodirea lumii.* Scris în 1783 (sau 1603), p. 72, se comentează Exodul (cap. XVI), prefacerea manei în bucate; Ms. 4389, *Biblia.* Tradusă înainte de a lui Șerban Vodă, tipărită la 1688, ai cărei traducători s'au folosit de traducerea Spătarului Milescu, p. 33, Exodul, XVI; Ms. 4542, *Ion Pop-Reteganul, Sărbătorile anului,* 1892, p. 69—72, obiceiuri dela Sf. Gheorghe în legătură cu mana, culese din Păucinești, jud. Hunedoara, Banat, etc.; Ms. 5089, *T. Pamfile, Boli și leacuri la oameni, vite și păsări, după datinile și credințele poporului român,* adunate de —, vol. II (predat Academiei în 1922), p. 128—136, despre „mană". Cuprinde credințe și obiceiuri în legătură cu laptele, primul fătat și Sf. Gheorghe, culese din județele Covurlui, Vaslui, Bacău, Tutova, Dorohoi, Iași și Dolj, precum și cinci descântece pentru lapte, primele culese din jud. Neamț, iar ultimul din Bacău; Ms. 162 (Colecția

M. Gaster), Doftorii şi descântece, circa 1850, p. 16, pentru vaci să nu piardă laptele.

93. Arhiva Muzeului Etnografic al Ardealului, Cluj-Sbiu. Director ROMUL VUIA. Ms. 311, p. 8, obiceiuri din noaptea Sfântului Andrei, culese din Boteni, jud. *Muşcel* (1930), de Ion al lui Chivi (Bădescu); Ms. 315, p. 41—42, descântec de adusul laptelui din Ceiciu-Giurgeşti, jud. *Solnoc-Dobâca* (1930), de Ion Bîrlea; Ms. 316, p. 50, cum se pot vedea strigoile, Vad, jud. *Făgăraş* (1930), de P. Cosgaria; ibid., p. 51, 52, credinţe în legătură cu laptele; Ms. 325, p. 65—66, credinţe în legătură cu strigoii, culese din Dâncu, jud. Cluj (1930), de Ştefan Tătaru; Ms. 330, p. 12, un obiceiu dela ieşitul la munte, cules din Uricani, jud. *Hunedoara* (1930), de Alex. Viciu; Ms. 382, p. 17, „răscucăitul", din Globu-Craiovei, jud. *Severin* (1933), culese de Ana Băloni; Ms. 392 p. 13, „răscucăitul", din Slatina Timişului, jud. *Severin* (1933), de Martin Motolan; Ms. 394, p. 58, cum se pot vedea strigoile la Sf. Gheorghe, din Merchiaşia, jud. *Târnava Mare* (1933), de Ion Pelei.

94. Arhiva Seminarului de Sociologie dela Universitatea din Bucureşti. Director D. GUSTI. Dosarul VI 9 B, p. 59—61, trei credinţe în legătură cu luatul laptelui, culese din Runc, jud. *Gorj* (1930), de Dochia Ianovici. Dosar 27, trei descântece şi practici magice în legătură cu luatul şi adusul laptelui, culese din Sântuhalm, jud. *Hunedoara* (1939), de Iulian Ciupe.

VI. Cercetări personale

95. Cercetări în Valea Sebeşului, jud. Alba, 1938—40. Obiceiuri şi credinţe în legătură cu fătatul vacilor: Textele 1—5 (întâiul muls), culese din *Purcăreţi* dela Ana Iosif, 76 ani, Mărie Pavelescu, 47 ani, şi Nistora Maniu, 68 ani; textele 6—10 (îngăuritul cornului la juninci), din comuna Purcăreţi (comunicate de aceleaşi), şi din comuna *Căpâlna,* comunicate de Raveca Roman, 86 ani; text 11—14 relativ la practicile magice exercitate asupra vitelului, comunicate din Purcăreţi de aceleaşi persoane şi Raveca Mihu, 45 ani.

Diferite practici magice pentru aducerea laptelui: Text 15—16, din comuna Purcăreţi, comunicate de Ana Iosif şi Mărie Pavelescu, şi 17—18 „Pentru vaca stricată", două reţete din manuscrisul lui Nicolae Filimon din *Sibişel,* 1873.

Descântece: „De dires laptele", din Purcăreţi dela Ană Iosif, şi „La vaci", din Căpâlna dela Raveca Roman.

Diferite povestiri în legătură cu practica manei: Textele 21—31, culese din Purcăreţi şi Căpâlna. Alte credinţe magice: Textele 32—37, din aceleaşi comune.

96. Cercetări asupra magiei în Munţii Apuseni (jud. Turda), 1939. Materialul a fost adunat în vara anului 1939 din circa 40 de sate din judeţul Turda, în special din *Ocoliş, Poşaga, Sălciua* şi satele din *jurul Ierii.* Textele 1—4 se referă la „sfredelirea cornului", iar 5—8 la diferite plante întrebuinţate împotriva „loajnicilor". Textele 9—23 la

felul în care sunt văzute „loajnicile", iar 24—37 cuprind povestiri în legătură cu luarea manei. Textele 38—40 cuprind descântece „de vaci", culese din *Cacova Ierii*, dela Maria Dondoș, 68 ani, din *Ocoliș*, dela Mărie Manciu, 75 ani, și din Sălciua de sus, dela Lină Chirilă, 64 ani. Textele 41—47 se referă la practicile magice respectate la vânzarea vitelor pentru păstrara noroculuí; 47—61 se referă la mana câmpului; 62—67 la norocul la vânat, pescuit ș. a.

97. Material referitor la mană, culeș din Poiana Sibiului, dela Dumitru Dobrotă, 50 ani, ciobanul Parcului Etnografic din Cluj, în ședința Seminarului de Etnografie și Folklor din 15 I. 1940. Textul 1, despre strigoi; 2, „diresul vacilor melege"; 3, „legatul oilor cu ață"; 4, vrăjitori care strică și direg vitele cu lapte; 5—6, povestiri în legătură cu stricatul oilor; 7, vraje pentru a aduce pe cel ce ți-a furat; 8—9, credințe în legătură cu Sf. Gheorghe și norocul la oi; 10—12, credințe în legătură cu focul și laptele; 13—14, lucruri ce se poartă împotriva vrăjitoarelor.

98. Cercetări asupra manei în comuna Sângeorz, jud. Năsăud (24 Iunie 1940). Textele 1—6 sunt culese dela Saveta Iovului, 60 ani, din Sângeorz. Primul cuprinde lămurirea cuvântului „mană", al doilea menționează că și Sașii cred în mana grâului, restul sunt povestiri și credințe în legătură cu luatul manei (prin cântecul trâmbiței și la distanță prin privire), precum și un descântec „de adus laptele" cu practica întrebuințată. Textul 7 cuprinde un alt descântec „de adus laptele", cu practica necesară, comunicat de Palaghica Gagea, 62 ani, din Sângeorz, iar textele 8, diferite credințe și obiceiuri (trâmbițatul, găuritul cornului) în legătură cu mana, comunicate de aceiași persoană.

99. Cercetări folklorice în jud. Bihor, regiunea Vașcăului. 1940. Materialul a fost cules în cea mai mare parte din comunele: *Câmp, Crișiorul de jos și de sus și Măgură*. Textele 1—4, cuprind practici la fătatul vacilor („stredelitul cornului"); 5—9, numele strigoilor („strâge, bosorcăi, loajnice") și acțiunile lor; 10—13, practici pentru readucerea manei; 14—18, obiceiuri la Sf. Gheorghe în legătură cu mana punerea verdeței la porți și „strigarea" peste sat) și 19—21, credințe în legătură cu deochiatul vitelor, noroc, etc.

100. Cercetări la Românii de peste Nistru. 1941. Referitor la mană am cules două descântece, unul dela Ileana Darie, 75 ani, din Speea, jud. *Tiraspol*, și al doilea dela Ileana Robul, 78 ani, din Handrabura, jud. *Ananiev*. Precum și o serie de credințe și obiceiuri în legătură cu luatul manei în noaptea de Sf. Gheorghe, culese din Vasilcău, jud. *Dubăsari*.

VII. Varia

101. BLAGA, LUCIAN. *Despre gândirea magică*. București, 1941.
102. BOLOGA, VALERIU. *Vrăji, babe și moașe. Azi și odinioară*. Cluj. 1921.
103. COȘBUC, GHEORGHE. *Superstiții păgubitoare ale poporului român*. București, 1909.

104. *Enciclopedia Română.* Sibiu, 1904.
105. GĂDESCU, P. A. *Descântătorii, vracii sau vrăjitorii.* Bucureşti, 1912.
106. HUBERT & MAUSS. *Mélanges d'histoire des Religions.* Paris, 1939.
107. IONESCU, D. şi ALEX. DANIIL. *Culegere de descântece din jud. Romanaţi.* Bucureşti, vol. I, 1907.
108. KALINDERU, I. *Studii asupra legei celor XII tabule. Analele Acad. Rom.* Tom. X, p. 29—86.
109. LAUGIER, CH. *Contribuţii la etnografia medicală a Olteniei.* Craiova, 1925.
110. LÉVY-BRUHL, L. *L'Expérience mystique et les Symboles chez les primitifs.* Paris, 1938.
111. LONGINESCU, S. G. *Istoria dreptului românesc.* Bucureşti, 1908.
112. PAMFILE, TUDOR. *Sărbătorile de vară la Români.* Bucureşti, 1910.
113. PAVELESCU, GH. *Cântec şi descântec. Pagini Literare.* Turda, 1941.
114. PERETZ, ION. *Curs de istoria dreptului român.* Bucureşti, 4 vol., 1926—1931.
115. PETROVICI, EMIL. *Note slavo-române,* II, Sibiu, 1943.
116. *Pravila mică dela Govora 1640.* Ed. Academiei, 1884.
117. SAINTYVES, P. *Essais de folklore biblique.* Paris, 1922.
118. SĂVULESCU, TR. *Mana viţei de vie.* Bucureşti, 1941.
119. SPERANŢIA, TH. D. *Mana vacilor. Comedie populară.* Bucureşti, Ed. II, 1908.
120. STANCIU, VIRGIL. *Comparaţie între întrebuinţarea populară şi cea oficială a câtorva plante folosite în medicina populară românească.* Cluj, 1932.

De același autor:

Concepția etnografica asupra culturii. Pagini Literare, 1938.

Contribuții românești la teoria evoluției ciclice. Ibidem, 1940.

Cântec și descântec. Ibidem, 1941.

Etnografia românească din Ardeal în ultimii 20 de ani. Gând Românesc, 1939.

Pasărea-Suflet. Anuarul Arhivei de Folklor, VI, 1942.

Pictura pe sticlă la Românii din Transilvania. Apulum, I, 1942.

Cultură și mentalitate primitivă. Saeculum, I, 1943.

Un caz de ereditate artistică in mediul rural. Sociologie Românească, V, 1944.

Aspecte din spiritualitatea Românilor transnistrieni. Ibidem, 1944.

Cercetări asupra magiei la Românii din Munții Apuseni. București, 1944. (Sub tipar)

Cercetări folklorice în Sudul Bihorului. (Manuscris, 1942)

Cimitire din județul Alba. (In pregătire)

ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT ÎN LUNA MARTIE 1944, ÎN 500 EXEMPLARE, CU SPRIJINUL DAT DE UNIVERSITATEA DIN CLUJ-SIBIU, PRIN RECTORUL EI DR. IULIU HATIEGANU, CĂRUIA ÎI EXPRIMĂM VIILE NOASTRE MULȚUMIRI

TIPARUL TIP. KRAFFT & DROTLEFF S. A., SIBIU

Tiparul Krafft & Drotleff S. A., Sibiu